

שמייטה

מאבני המקום

שיעורים

בהקדמת הראי"ה לשבת הארץ
ובהלכות שביעית

הרב זלמן ברוך מלמד

רכז המערכת: ידידיה הכהן
עריכה: נתנאל אייל, בצלאל מינקוב
סיוע לעריכה: מתן בוקובזה
עיצוב כריכה ועימוד:

אליה יגודה
052-6198853

©

כל הזכויות שמורות
קרית הישיבה בית אל
בית אל תשפ"ב

לזיכרון עולם ולעילוי נשמת
מחזיקי התורה במוסדות קרית השיבה בית אל

יהודה וגיטה גלוק ע"ה

ולזכות ילדיהם הממשיכים את דרכם
ברברה ואלן ווקסלבאום, לורנס ניו יורק
רוזי ומרק פרידמן, קווינס ניו יורק
שרל וסידני גלוק, מנהטן ניו יורק

Dedicated for the Elevation of the Neshamas
Of the Senior Patrons of the Bet El Yeshiva Center

ע"ה Jeanie and Eugen Gluck

And in Honor of Their Children

Who Continue Their Legacy

Barbara and Alan Weichselbaum, Lawrence NY

Rosie and Mark Friedman, Queens NY

Cheryl and Sidney Gluck, Manhattan NY

הקדמה

בקובץ זה כונסו השיעורים הכלליים בנושא שמיטה, שנאמרו בידי מו"ר הרב זלמן ברוך מלמד שליט"א בהיכל הישיבה, השנה - שנת השמיטה תשפ"ב.

נוספו להם השיעורים של מו"ר על הקדמתו של מרן הרב לשבת הארץ, שנאמרו בשנת השמיטה תשע"ה, וסימנים מתוך הספר "יש שואלים" העוסקים בשמיטה, שנאמרו ברדיו ערוץ 7 בשנת תשנ"ג, לקראת שנת השמיטה.

התודה והברכה לידידי, הרב נתנאל אייל, שערך את שיעורי ההלכה וחלק מהשיעורים על הקדמת מרן הרב לשבת הארץ, ולבצלאל מינקוב שערך גם הוא את השיעורים על ההקדמה לשבת הארץ. תודה גם למתן בוקובזה ולאליה יגודה על סיועם בהוצאה.

תודה לכצל'ה, ליעקב הרניק, לברוך גורדון ולכל הנהלת הישיבה על עזרתם הרבה.

יהי רצון שיתקיימו בנו דברי חז"ל: "במוצאי שביעית - בן דוד בא" (סנהדרין צז, א).

ידידיה הכהן

תוכן העניינים

שיעורים בהקדמת מרן הרב לשבת הארץ 9

פרט וכלל • מבט כלל-ישראלי • הכלל הוא העיקר • בשם כל ישראל • סגולה ובחירה • עם סגולה • מנוחת היחיד ומנוחת הרבים • שמיטה - שבת לה' • ושבתה הארץ • שמיטה - פיקוח נפש! • רוח קדושה ואצילות שפוך על פני כל' • שמיטה - להתעלות מעל הטבע • היובל - תיקון עולמי • תוכן היובל שמתגלה על ידי מצוותיו • התעלות האומה בזמן היובל • 'אור נשמת האומה' - מן היובל הוא • גר תושב • דווקא כשכל יושביה עליה • הסיכון והסיכוי שבחופש • סיכום • תפקידה של השמיטה בחיי האומה • מעלתה המיוחדת של שנת היובל • הטבעת האופי המיוחד של ישראל באור הכללי • הגלות - ניתוח רוחני • הסיבה השורשית לחורבן • גלות ופיזור • העיכוב בתיקון האומה • תהליך החזרה לחיים של ציבור • הקושי של בני העלייה • נפילות בדרך להגשמת חלום הגאולה • משבר שמוביל לבניין חדש של אמונה • מדרגות במצוות • ההתעוררות למצוות השמיטה • מנין שנות השמיטה • המחלוקת סביב היתר המכירה • הקלות של החזון איש • חומרה המביאה לידי קולא • קיום המצווה בשלימות • שמירת השמיטה במדינה

שיעורים בהלכות שביעית 73

קדושת ארץ ישראל בשמיטה 75

קדושתה העצמית של ארץ ישראל • נפקותות לקדושתה העצמית של הארץ • קדושה ראשונה אם קדשה לעתיד לבוא • קדושה שניה מדאורייתא או מדרבנן • קדושה שניה קדשה לשעתה או אף לעתיד לבוא • שיטת הרמב"ם ופסק ההלכה • קדושה שניה לתרומות ומעשרות • קדושה שניה לשביעית • היקש שמיטת קרקע לשמיטת כספים • ביאור הכסף משנה בשיטת הרמב"ם • ביאור נוסף בדברי הרמב"ם • ביאת כולכם • סיכום

94 ..... קנין גוי בארץ ישראל בשמיטה

מחלוקת בדין קנין גוי לעניין מעשר • הבאת ביכורים משדה הגוי • פסק הרמב"ם בדין קנין גוי • ביאור הכסף משנה בדעת הרמב"ם • מחלוקת הרמב"ם והראב"ד • קדושת שביעית בפירות הגוי • מחלוקת המבי"ט והבית יוסף • הכרעת המחלוקת • דיוק בעל פאת השלחן בלשון הרמב"ם • עבודת קרקע בשדה הגוי בשנה השביעית

110 ..... איסור לא תחנם והיתר המכירה

שיטת תוספות - האיסור נוהג בכל הגויים • שיטת הרמב"ם • השגות הראב"ד על דברי הרמב"ם • דין גוי שאינו עובד עבודה זרה • תולדות היתר המכירה • דעת הנצי"ב מוולוז'ין • דעת בעל שאילת דוד • דעת בעל ישועות מלכו • תשובות בעל הר צבי לטענות החזון איש • מכירה שאינה גורמת להיאחז בקרקע • היתר מכירה לישמעאלים • סיכום צדדי ההיתר • חומרות באיסור "לא תחנם" הפוגעות במהות האיסור

128 ..... משומר ונעבד בשביעית

גדר איסורי קצירה ובצירה בשביעית • ביאור הרמב"ן • דרשת הפסוק בתורת כהנים • קניית פירות שביעית מעם הארץ • גוי שהיה מוכר פירות בשוק • דעות נוספות האוסרות בשמור • שיטת הרמב"ם להתיר בשמור ובנעבד • הלכה למעשה • מדרגות בקדושת הארץ - מן התורה ומדרבנן • קיום השמיטה בזמננו • שנה של התעלות רוחנית

143 ..... יש שואלים

היתר המכירה או ירקות ערביים? • היתר המכירה למעשה • אוצר בית-דין • היתר המכירה

שיעורים
בהקדמת מרן הרב
לשבת הארץ

הקדמת מרן הרב לשבת הארץ

בהקדמה לשבת הארץ, הרב עוסק, ב'ערך השמיטה והיובל בחיי ישראל בכלל, ובתחיית האומה, הארץ והתורה, באור ד' חי העולמים' (פתיחה להקדמה לשבת הארץ).

הרב מביא בפתיחה את הפסוק: "מִי כְעַמֶּךָ כִּישְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בְּאֶרֶץ" (שמואל-ב, ז, כג). על פסוק זה אומר הזוהר (ויקרא צג, ב; מובא בפתיחה שם): 'גוי אחד בארץ - ודאי בארץ הם גוי אחד, עַמָּה אֶקְרוֹן אֶחָד, וְלֹא אֵינּוֹן בְּלַחֲוֵייהוּ'. כלומר, כשעם ישראל נמצא בארץ ישראל הוא אחד, וכשהוא לא נמצא בארץ ישראל הוא מפוזר, איננו אחד. האומה מופיעה כאומה רק בארץ ישראל.

פרט וכלל

כותב הרב בהקדמה:

הַשְּׂמִיטָה וְהַיּוֹבֵל בְּזַמְנֵיהֶם, מְתַיַּחֲסִים זֶה לָזֶה, כְּמוֹ הַחֲמָה וְהַלְבָּנָה בְּעוֹלָם וּכְמוֹ יִשְׂרָאֵל וְהָאָדָם בְּנַפְשׁוֹת, - יַחַס הַפְּרֵט וְהַכֹּלֵל, שֶׁהֵם, בְּמוֹבְנָם הָעֲצָמִי הַיּוֹתֵר חַי וְיוֹתֵר רוּחָנִי, צְרִיכִים זֶה לָזֶה: פְּרֵט הַצְּרִיף לְכֹלֵל וְכֹלֵל הַצְּרִיף לְפְרֵט.

מצות השמיטה ומצות היובל קשורות אחת בשנייה. קשר זה הוא כמו הקשר בין חמה ובין הלבנה, וכמו הקשר בין ישראל ובין האדם בנפשות. ישראל הם הלב שבאומות (כוזרי ב, לו). יש את האנושות כולה, ויש את ישראל - האומה הפרטית, שהיא חלק מרכזי מכללות האדם. ויש יחס ביניהם, 'יחס הפרט והכלל, שהם

במובנם העצמי היותר חי והיותר רוחני, כלומר יש קשר בין הפרט לבין הכלל, קשר חי, קשר רוחני של 'פרט הצריך לכלל וכלל הצריך לפרט'.

מבט כללי-ישראלי

כדרכו בקודש, הרב מבאר את דבריו על ידי שהוא מעמיק להבין את שורש עניינם של ישראל. מתוך התבוננות בעניינם של ישראל ובתפקידם, יובן למה מצות השמיטה היא כל כך הכרחית לבטא את המהות העצמית של ישראל:

"מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו!" (דברים ד, ז) - סגלתה של פנסת ישראל היא, שהיא מסתפקת על ההנהיגה כלה באספקלריא המאירה של קדש.

לאדם פרטי יש הסתכלות מסוימת על העולם ועל האדם, אך יש גם מבט של אומה. כל כנסת ישראל, שכוללת את כל כללות ישראל. כנסת ישראל היא עם ישראל לדורותיו, מאברהם אבינו ועד סוף כל הדורות. באורות ישראל (פרק א, א-ג לדוגמא), הרב מסביר כמה פעמים שהמושג 'כנסת ישראל', הוא בעצם התוכן הרוחני, השורשי, היותר עליון, שמופיע אחר כך בעם ישראל בעולם הזה.

אם כן, סגולתה של כנסת ישראל, שהיא מסתכלת על ההווה כולה באספקלריא המאירה של קודש. רואה עין בעין את התגלות ה' בעולם. המבט של האומה הוא מבט של קודש על המציאות.

בכל עזרתיה היא מפרת, שהחיים שונים הם את ערכם רק באותה מדה שהם אלהיים, וחיים שאינם אלהיים אינם שונים לה מאומה.

יש ערך לחיים אם יש להם תוכן אלוקי. וכפי מה שהתוכן האלוקי יותר מרכזי, כך יש ערך לחיים.

היא יודעת עוד, שבאמת אין חיים אלא אלהיים, וחיים שאינם אלהיים אינם חיים כלל.

התקדמנו עוד שלב. כנסת ישראל לא רק מבינה שלחיים בלא תוכן אלוקי אין ערך, אלא שבעצם אין דבר כזה חיים בלי תוכן אלוקי.

וְהִדְיָעָה הַזֹּאת, הַמְּנַחֵת בְּעֵמֶק תְּכוּנַת נְשֻׁמָּתָהּ, מְטַבֵּעַת עָלֶיהָ אֶת חוֹתָם־
עֲרֻכָּהּ הַמֵּיחֵד לָהּ, הַמְּטַבֵּעַ עַל כָּל יְחִיד וְיְחִיד מִיחִידֶיהָ.

זה עניינה של האומה הישראלית, שיש לה תכונה אלוקית. התכונה הזו נותנת לאומה את המשמעות והערך המיוחדים שלה. האומה יודעת שכל העולם זו בריאה של ריבונו של עולם. פירושו של דבר שהעולם הוא התגלות אלוקית. הידיעה הזו עצמותית לאומה הישראלית, נמצאת בתכונת נשמתה, נותנת לה את הערך המיוחד, ומוטבעת על כל יחיד ויחיד מיחידה, לא תמיד באופן גלוי.

הכלל הוא העיקר

כִּי אֲרוּרֵי־יִשְׁעוֹ שֶׁל הַיְחִיד תְּלוּיִים הֵם בְּמַדַּת יְדִיעָתוֹ אֶת הַתְּעַמְקוּתוֹ
וְהַתְּבַלְטוּתוֹ שֶׁל הַחוֹתָם הַכְּלָלִי הַזֶּה, שֶׁל הַכָּרַת עֲרָךְ הַחַיִּים רַק בְּאֱלֹהֵי־וַתָּם,
בְּתוֹךְ עֵמֶק נְשֻׁמָּתוֹ. "וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בְּד' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כְּלַכֶּם הַיּוֹם" (דברים
ד, ד).

הצדיקים, הקדושים, הם אלה שמגלים את התכונה של האומה בגלוי. ואילו אצל כל הכלל, התכונה הזו נסתרת.

בספר אורות אומר לנו הרב (ארץ ישראל ח):

בתוך הלב פנימה, בחדרי טהרתו וקדושתו, מתגברת היא השלהבת הישראלית, הדורשת בחזקה את ההתקשרות האמיצה והתדירה של החיים אל מצוות ה' כולן, לצקת את רוח ה', רוח ישראל המלא הכללי הממלא את כל חללה של הנשמה, בתוך כל הכלים הרבים המיוחדים לה'.

בתוך הלב של כל אחד ואחד, יש שלהבת מתגברת שרוצה להופיע את מצוות ה' כולם. וזוהי 'רוח ה'', זוהי רוח ישראל שממלאת את כל חללה של הנשמה.

להביע את הביטוי הישראלי המלא בהבלטה גמורה, מעשית ואידיאלית. הרשפים מתגברים בלב הצדיקים, יקוד אש קודש יוקד ועולה, ובלב כל האומה הוא בוער מימים ימימה, "אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה" (ויקרא ו, ו), ובלב כל ריקנים שבישראל ובלב כל פושעי ישראל האש בוער ויוקד בפנימי־פנימיות.

תכונת האומה, נמצאת בכל אחד ואחד מישראל. אצל הצדיקים הקדושים היא מתגלית, ויש כאלה שאצלם היא נמצאת בלב פנימה, בפנימי־פנימיות. כשאנחנו אומרים 'האומה', אנחנו לא מדברים על מה שאנחנו רואים כאן ועכשיו, אלא על עם ישראל בעולם לדורותיו, מאברהם אבינו ועד היום הזה. המיוחד את עם ישראל לדורותיו מכל העמים, הוא שאנחנו נושאים את שם ה' בעולם וממשיכים את דבר ה', את התורה. "לא יִמוֹשוּ מִפִּיָּךְ וּמִפִּי יִרְעָה וּמִפִּי יִרְעַ וְיִרְעָה" (ישעיה נט, כא). מי שלא מתנהג כך, לא מבטא את המיוחד שבישראל ביחס לשאר העמים. זו הסגולה של האומה, שהיא אלוקית. היא מכירה שהתוכן של העולם הוא תוכן אלוקי, ובלי זה אין לעולם משמעות ואין לו בכלל קיום, משום שכל מה שקורה אלו הופעות אלוקיות, מעשים אלוקיים. "מָה רָבוּ מַעֲשֵׂיךָ ה'" (תהילים קד, כד), מה גדלו, מה עמקו, הכול לבושים של אור ה' שמופיעים בעולם.

אלו דברי הפתיחה של הרב - מיהי האומה הישראלית. האומה הישראלית מסתכלת במבט אלוקי על כל המציאות, היא רואה את התוכן האלוקי שבמציאות, וזה החותם הפנימי שלה. "וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בְּה' אֱלֹקֵיכֶם חַיִּים כְּלֶכֶם הַיּוֹם" (דברים ד, ד). שמעתי פעם ממורנו ורבנו הרצי"ה, ונדמה לי שאחר כך ראיתי את זה כתוב בספר העיקרים (א, כא). "ואתם הדבקים בה' אלוקיכם" - פירושו דבקות בה' ממש. ולכאורה, בלתי אפשרי להגיע למדרגה כזו גדולה בעולם הזה, המגושם כל כך! אחרי החיים זה ייתכן, אבל מי האנשים שיכולים לדבוק בה' בחיים? רק יחידי סגולה! וגם ליחידי סגולה זה תהליך ארוך, כדי לבנות את הכוחות האלה ולדבוק בה'. והנה בא הפסוק ואומר: "אתם הדבקים בה' אלוקיכם חיים" - בחיים! "כולכם" - לא יחידי סגולה! מתי? "היום"! זאת אומרת שזוהי המהות של עם ישראל, דבקים בה' אלוקים חיים. לא תמיד זה נראה כלפי חוץ, אבל זה לא אומר שזה פחות קיים.

במקומות אחרים, כמו למשל במאמר 'דעת אלוקים' (ראה בתחילתו, וכן במאמר 'עבודת אלוקים'), הרב מסביר שבעצם כל ההתנהגות של האדם נובעת בסופו של דבר מהשאיפה לאלוקים. לפעמים לא נראה שהאדם פועל בגלל המקור הפנימי, אבל זה כך.

בשם כל ישראל

ממשיך הרב ומעמיק להסתכל:

החיים, על-פי ערך האלהיות שבהם, אינם מתגלים אל היחיד אלא באותה מדה שהוא מתאמץ להיות נשאף בכל היותו בתוכיותה של כללות האמה, להיות מזוהר מזוהר נשמתה העליונה, החיה וקיימת בהכרת היקר האלהי של החיים מתוך פנימיותה הכללית.

החיים על פי ערך האלוניות שבהם, מתגלים אל היחיד כשהוא מתאמץ להיות בלוע בתוך ההסתכלות הכללית. 'להיות נשאף בכל הווייתו בתוכיותה של כלליות האומה, להיות מוזהר מזוהר נשמתה החיה וקיימת'. יכול אדם לחיות חיים פרטיים, מתוך שאיפות ומגמות פרטיות: הוא רוצה להיות מוצלח, עובד ה', מקיים את כל המצוות, לזכות לחיי העולם הבא. הוא שואף שאיפות שלמות, אבל פרטיות. המגמה של האדם הזה היא פרטית. אך יכול להיות מבט אחר, יותר רחב, לרצות שעם ישראל יצליח ויתקדם. כל תפילת שמונה עשרה היא כזאת, אנחנו לא מתפללים על עצמנו. יש בהתחלה כמה ברכות שאדם יכול להפוך אותן לברכות פרטיות, אבל כשהוא מגיע ל'מקבץ נדחי עמו ישראל' - כבר אין לו נפקא מינא אישית בזה. אולי בעקיפין, אם יהיו יותר יהודים בארץ, המצב הביטחוני יהיה טוב יותר או משהו כזה, אבל באמת זו בקשה כללית. כך גם בנין ירושלים, ביאת המשיח ותקומת הסנהדרין.

ה'מסילת ישרים' פותח כך (ריש פרק א):

יסוד החסידות ושורש העבודה התמימה הוא, שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו... והנה מה שהורונו חז"ל הוא, שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' וליהנות מזיו שכינתו... ומקום העידון הזה באמת הוא העולם הבא.

חז"ל אמרו לנו, שהעולם הזה הוא פרודור לעולם הבא, כך שהעולם הזה הוא לא מטרה, אלא אמצעי להגיע לעולם הבא. אך צריך לדעת שזוהי שאיפה אישית. אם נשאל תלמידים בישיבה: מה השאיפות שלכם - יאמרו גאולה, בית מקדש, בנין ויישוב הארץ, קיבוץ גלויות, השבת שופטים, משיח. פחות יגידו 'עולם הבא'. יש לנו שאיפות של כלל, ומוכנים לשם כך גם להקריב את עצמנו, לוותר על ההישגים הפרטיים שלנו, אם זה יכול לעזור לכלל, לרומם אותנו, ולקרב אותנו לגאולה. צריך לדעת שזה לא תרתי דסתרי, אלא שני דברים שמשלימים אחד את השני: אנחנו עם, ויחד עם זה כל אחד ואחד הוא גם יחיד. 'אין בכלל אלא מה שפרט', האומה בנויה מפרטים, אבל אדם יכול להרגיש את עצמו חלק מהכלל, והמטרות של הכלל ימלאו את נפשו. אדם יכול להציב לעצמו מטרות לאומיות, או מטרות רוחניות יותר גבוהות. מטרות של קדושה, של הופעת שם ה'. אנחנו עם ה', שנושא את שמו של ריבוננו של עולם בעולם.

באורות התשובה (ד, ג; יג, ב-ג) הרב מסביר לנו כמה פעמים, שהקב"ה מאיר על כללות האומה, וכל יחיד מקבל את ההארה שלו דרך הכלל. ככל שהאדם יותר מחובר אל הכלל, כך הוא יותר יכול להיות מואר באור ה'. אלו דברי הרב כאן: 'החיים על פי ערך האלוקיות שבהם אינם מתגלים אל היחיד אלא באותה מידה שהוא מתאמץ להיות נשאף בכל הוויתו בתוכיותה של כללות האומה'. כלומר, באותה מידה שהוא רוצה לראות את מגמתה של האומה, ואת האור האלוקי שמופיע בתוכה.

יש כאלה שאומרים 'לשם ייחוד' קודם הרבה מצוות - 'לשם ייחוד קודשא בריך הוא', לייחד את השם שלו, 'בדחילו ורחימו בשם כל ישראל', אנחנו עושים את המצווה 'בשם כל ישראל', לא כפרטים. כלל ישראל הוא העובד את ה', הוא אור

ה' שמאיר בעולם, וכל יחיד ויחיד מתגדל על ידי שהוא חלק מהכלל. התפילה שלו יוצאת מהפרט ונעשית תפילה של הכלל, של האומה.

סגולה ובחירה

ממשיך הרב ואומר:

טַבַּע הַנְּשָׂמָה הַכְּלָלִית שֶׁל כְּנֶסֶת־יִשְׂרָאֵל הוּא אֱלֹהֵינוּתָהּ. לֹא בְּחִירָתָהּ גְּרָמָה לָהּ אֶת יְתְרוֹנָהּ הָאֱלֹהִי, לֹא מִצַּד מַעֲשֵׂיָהּ הַפְּרָטִיִּים, לֹא בְּצַד־קַתָּהּ וְיִשְׂרָל־לְבָבָהּ בְּאֵה אֶל מַעֲלָתָהּ: תְּכוּנַת־גְּזֵעָה, הַגּוֹפְנִי וְהַרוּחָנִי, עֲשֵׂתָהּ לָהּ אֶת חֵילָהּ וְאֶת עֲזָהּ בְּאֱלֹהִים, אֲשֶׁר לֹא בְּבְחִירָהּ לְקַחָהּ אוֹתוֹ וְלֹא תוּכַל כָּל קַלְקָלָה שֶׁל בְּחִירָהּ לְאַבְדּוֹ.

הטבע הזה הוא טבע עצמי, שאינו מבוסס או תלוי בהתנהגות שלנו, ולא זכינו בו בגלל שהתעלינו בהתנהגותנו. הטבע הזה מוטבע בכנסת ישראל על ידי הקב"ה, ומכוחו יש לה טבע של אלוקיות.

'תכונת גזעה הגופני'. הרב מדבר לא רק על הצד הרוחני, אלא גם על הצד הגופני! כי הגוף הוא לבוש של הנשמה, ואם הנשמה היא מיוחדת, אלוקית, הגוף מוכרח להיות תואם את הנשמה. גוף אחר, גוף קדוש.

יש לה אָמְנָם, לְהַבְחִירָהּ, מְבוֹא גְדוֹל בְּכָל סְגָלָה טַבְּעִית. בְּהִיוֹתָהּ טוֹבָה תוּכַל לְפַנְקָהּ, לְעַדְנָהּ, לְהוֹצִיאָהּ לְפַעַל בְּאִפְּן שְׁלָם וְחָשׁוּב, וְכֵן בְּהִיוֹתָהּ רָעָה וְשִׁפְלָה תוּכַל לְהַחֲשִׁיךְ אֶת הַמְּאוֹר שֶׁבְּסְגָלָהּ הַטַּבְּעִית וְלַעֲכֹר אֶת זְהָרוֹ.

עניינו של הטבע הזה הוא להתגלות בבחירה. הבחירה יכולה להיות טובה, ואז היא מוציאה מן הכוח אל הפועל את הטבע השלם הזה. אם הבחירה היא רעה ושפלה -

תוכל להחשיך את המאור שבסגלה הטבעית ולעכר את זהרו, לטמטם את הלב לבל יחוש את העשר הרוחני הצפון בתוך חיי הנשמה. אבל לא יוכלו

טְמוּם־הַלֵּב וְהַשְׁכָּת הַמְּאֹר לְהַמְשֵׁךְ לְעוֹלָם. הַסְּגֵלָה הַטְּבָעִית בְּטוּחָה הִיא בְּקִיּוּמָה וּבְהַתְעוֹרְרוּתָהּ לַתְּחִיָּה.

יש בחירה, אבל לא אבסולוטית. אין בחירה שתוכל למחוק לחלוטין את הטבע מלהתגלות, משום שבסוף הטבע ינצח את הבחירה. יש לבחירה אמנם אפשרות לעכב ולהפריע, אבל בסופו של דבר הטבע הפנימי יתגבר ויצא מן הכוח אל הפועל.

כל סגולה תלויה בהוצאתה מן הכוח אל הפועל, על ידי בחירה. אדם שיש לו כישרון מוזיקלי, אם הוא לא ילמד ולא יפתח אותו - הכישרון שלו לא יתגלה. כך גם בתכונת אופי. יכול להיות אדם שיש לו מטבעו לב טוב, אבל אם הוא לא יעבוד על עצמו, האופי לא יתגלה בשלמות. אם הוא יעבוד להוציא את הכוחות הטובים שלו מן הכוח אל הפועל, והרי יש לו מטבעו תכונות טובות - התכונות יכולות להופיע באופן גדול מאוד. כלומר, הבחירה היא בעצם כלי להופיע את הסגולה.

הרמב"ם אומר (שמונה פרקים, ח) שלכלל אין בחירה, אבל כוונתו היא באופן יחסי, כלומר שהכלל יותר יציב ופחות משתנה. לא כמו הפרט שזז מהכא-להתם. תשובה של כלל ישראל בבת אחת, לדוגמא, היא לא דבר פשוט. אדם פרטי יכול להחליט 'אני היום חוזר בתשובה, היום אני בן אדם אחר'. כלל לא משתנה כל כך מהר, אבל גם לו יש בחירה.

בכל אופן הרב רוצה ללמד אותנו כאן, שעלינו להכיר בכך שעם ישראל הוא עם ה', ולעם ישראל יש מבט מיוחד. 'עם ישראל', הכוונה היא ל'כנסת ישראל' - המתגלה בעם ישראל. לעם ישראל, לכנסת ישראל, יש תכונה מיוחדת, סגולה מיוחדת.

כל זה רק פתיחה להתבוננות במצות השמיטה. מצוות השמיטה היא מצוה כללית כזאת: שנה שלמה כלל האומה קשורים אחד בשני. האדם לא עושה מעשים פרטיים, אלא מעשיו שייכים למדיניות הציבורית.

שאלה: מצד אחד אנחנו אומרים שהכלל תמיד מגלה את הסגולה, אבל מצד שני אנו אומרים שלכלל יש בחירה, אם כן, עם ישראל יכול לבחור לא לגלות את הסגולה?

הרב: המייחד את עם ישראל בכללותו הוא שעם ישראל מאיר את אור ה'. יש דורות שזה מתגלה יותר, ויש דורות שזה מתגלה פחות. יש דורות שרק יחידי סגולה מגלים את זה, ויש דורות שיותר מהעם מגלים את זה. זו המשמעות של הבחירה. גודל ההופעה של הסגולה תלויה בבחירה. אבל בסופו של דבר, אומר הרב, ודאי שכל ישראל יחזרו בתשובה, לסגולה הפנימית שלהם, ויגלו אותה. אנחנו בטוחים שבסופו של דבר עם ישראל ישוב בתשובה שלמה, יגיע למעלתו העליונה, כמו שניבאו כל הנביאים.

עם סגולה

מה התוכן והמהות של הסגולה האלוקית של האומה?

סְגֻלַת הָאֱמָה - הַטוֹב הָאֱלֹהִי הַטְּבוּעַ בְּקִרְבָּהּ, סִדְרֵהָ עוֹלָם, הַחַיִּים הַיְשָׁרִים וְהַטּוֹבִים הַמְתַּאֲיָמִים אֶל הַצֶּדֶק וְהַיֶּשֶׁר, הַשְּׂקֵט וְהַשְּׁלוֹחַ, הַחֵן וְהָאֲמִץ הַמְמַלְאִים בְּהַסְתַּפְּלוֹת אֱלֹהֵי מִקְפָּת, כְּפִי מַה שֶׁהִיא נִמְצָאָת בְּנִשְׁמַת־הָאֱמָה, אֵין חַיִּי הַחוּל יְכוּלִים לְהוֹצִיָּאָה מִן הַכַּח אֶל הַפְּעַל.

טבעו של עם ישראל - שהוא טוב. עם ישראל אלוקי, וריבונו של עולם הוא טוב, הטוב השלם. מי שקרוב יותר לריבונו של עולם - הוא יותר טוב. "טוב ה' לכל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו" (תהילים קמה, ט). זו התכונה הבסיסית של עם ישראל.

כותב הרב באורות ישראל (א, ד):

עצמות החפץ של היות טוב לכל, בלא שום הגבלה בעולם כלל, בין בכמות הניטבים ובין באיכותו של הטוב, זהו הגרעין הפנימי של מהות נשמתה של כנסת ישראל. זאת היא ירושתה ונחלת אבותיה.

מהות נשמתה של כנסת ישראל היא טוב, טוב לכל. אולם 'חיי החול' מפריעים לגלות את הטבע האלוקי הטוב הזה, שהוא טבע של צדק ויושר, של שקט ושלווה, של חן ואומץ - ובעצם שלמות של הופעה שנמצאת בנשמת האומה.

נמשיך בדברי הרב בהקדמה ל'שבת הארץ':

חיים אלה במהומתם המעשית התכופה, מסתירים הם את ההוד הרוחני של הנשמה האלהית, ומעכבים את הזרחת אורה הבהיר והישר לתוך המציאות החלונית השולטת. דחיפת הגדול וההשתלמות של החיים צריכה שתצא אל הפעל על-ידי נתינת רוח, של הפסקה והתנערות, ממהומת החיים הרגילה.

חיי החול, העול והטרדות של החיים, גורמים לכך שאין לאדם חופש מחשבה. הוא לא יכול להוציא את הכוחות, הרעיונות, האופי וההתנהגות שלו, מן הכוח אל הפועל.

מנוחת היחיד ומנוחת הרבים

היחיד מתנער מתייחול לפרכים קרובים, - בכל שבת. 'בא שבת באה מנוחה' (בראשית רבה י, ט), מתחלת הנפש להשתחרר מכבליה הקשים, "ביום הניח ד' לה מעצבה ומרגזה ומן העבדה הקשה אשר עבד בה" (ישעיה יד, ג), ומבקשת היא לה אז נתיבות עליונות, חפצים רוחניים, כפי טבע מקורה, "טוב להדות לד' ולומר לשמה עליון. להגיד בבקר חסדה ואמונתה בלילות. עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור" (תהילים צב, ג).

"ביני וביני בני ישראל אות הוא לעלם!" (שמות לא, יז) יום קדוש, אשר בו תתגלה נטית האמה - הנטיה של החיים האלהיים כמו שהם - ביחידיה, אות היא לאמה שיש בסגלת נשמתה צרך ויכלת להתענג על ד', ונעם אלהי, המתכנס לנקדה רוחנית של נשמה יתרה, שרוי בלבבו של כל יחיד מבניה.

הפסוק "טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון" הוא חלק מ'מזמור שיר ליום השבת' (תהילים צב). בשבת משתחררים מהצמצומים, מהמגבלות, מהטרדות, ויכול

האדם לראות את הבריאה והגדולה האלוקית, ואז הוא אומר - "מֵה גָדְלוֹ מְעֻשֵׂיָךְ ה', מֵאֵד עֲמָקוֹ מִחֻשְׁבְּתֶיךָ" (שם, ו). הגדלות של השבת היא לא רק ההשתחררות מהחול, השבת היא לא רק מנוחה. השבת היא קדושה. ברגע שהנפש הישראלית משתחררת, היא מתקדשת, מפני שזוהי המהות שלה - להתקדש, ורק יש מעין עיכובים בימי החול שמפריעים להופיע את המהות הפנימית ולגלות אותה. כשמסתלקים העיכובים והטרדות, ממילא הנשמה האלוקית מתרוממת, ומתגלה בעומק קדושתה.

השבת משחררת מהעול של החיים, ונותנת לאדם את החופש, המרחב ואת הגובה הרוחני. 'שבת מנוחה' (מדרש שוחר טוב צב, ב), קדושה ומנוחה ביחד. המנוחה משחררת מהעול של החיים ומאפשרת להיפתח למרחבים הרוחניים העליונים האלוקיים, לקדושה, לנשמה היתרה שיש בשבת.

ברור שבחיי החול האדם לא משועבד לחלוטין עד שהוא לא יכול לחשוב כלל, אבל הוא לא חופשי, לחיי החול יש מגבלה. יש עליו עול של עבודה, יש תחרות ושאר טרדות. אני לא מדבר על בני ישיבה שכל ימיהם שבתות ואין להם טרדות, אלא מדובר באנשים שעול החיים באמת רובץ עליהם.

היום אנחנו פחות מצליחים להבין זאת, כי העול פחות כבד מבעבר. פעם היו עובדים מהבוקר עד הלילה, שתיים עשרה שעות בממוצע, לא שבע או שמונה שעות. לא היה חופש ביום שישי, ומי שהיה חסר לו כדי פרנסתו, היה צריך לעבוד עוד שעות כדי לפרנס. ילדים בגיל שתיים עשרה כבר נשאו בעול החיים. סבי נלקח לצבא הרוסי, ועל אבי ז"ל, בגיל שתיים עשרה או שלוש עשרה, נפל עול המשפחה, כי הוא היה הבכור. זה היה הסדר של כל הבתים. לא היה תיכון, אוניברסיטה, או ישיבה קטנה וגדולה. היו כאלו שזכו ללמוד, אבל רבים לא. קשה כשיש עול כזה כבד, להיפתח למרחבים גדולים, לחופש נשמתי, לגדולה רוחנית. אך 'באה שבת - באה מנוחה' (בראשית רבה י, ט). בשבת אפשר להתרומם, כי זה יום קדושה ומנוחה. יכול להיות שאנשים לא מנצלים את החופש הזה להתרוממות, אבל הוא מאפשר את ההתרוממות הגדולה. השבת מקדשת את האומה ומרוממת אותה.

השבת נותנת את המשמעות של החיים לכל השבוע כולו. השבת נמצאת במרכז הימים. שלושה ימים אנו מתכוננים לשבת, ושלושה ימים אורה של השבת נמשך. אפשר לעשות הבדלה עד יום שלישי בערב (שולחן ערוך אורח חיים, רצט, ו), כי שפע הקדושה של השבת נמשך. באור ליום רביעי מתחילים לראות את ניצוצות הקדושה של השבת הבאה, כל יום מוסיפים עוד איזו מדרגה, עד שאנחנו מגיעים לשבת, היא השיא, הלב. 'אור החיים' עוסק הרבה בפרשת בראשית (ראה בראשית ב, א ד"ה ויכולו) בעניינה של השבת, ואומר שהשבת נותנת לעולם את החותמת לקיומו. "כִּי בּוֹ שֶׁבֶת מְכַל מְלֹאכֶתוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹקִים לַעֲשׂוֹת" (בראשית ב, ג). אצל כל אחד ואחד יש משהו של הנשמה היתרה שמתגלה בשבת. קיימת נשמה יתרה אצל כולם, אבל הגילוי שלה משתנה בין אדם לחברו, ולכל אחד יש מדרגה מסוימת של גילוי.

אומר הרב, שהשבת מאפשרת להוציא את הכוחות הגנוזים הפנימיים העליונים, הנפלאים והסגולתיים, מן הכוח אל הפועל. כך זה מבחינת הפרט. אך מבחינת הכלל - יש צורך בעוד הופעה. זו עניינה של השמיטה, שנה שלמה של צמצום העבודה, שרובה פעם הייתה חקלאית. בנוסף יש את כל המצוות המיוחדות של השמיטה, וכך יש אפשרות שהאומה תוציא את הכוחות הרוחניים הנשמתיים שלה מן הכוח אל הפועל.

שאלה: אמנם יש יחידים שמגיעים למדרגה הזאת שהרב מדבר עליה, אך כיצד אפשר לומר שהם מגלים על הציבור, אולי דווקא הם היוצאים מן הכלל?!

תשובה: הם לא יוצאים מן הכלל. האומה זו מציאות אחת, לא פרטים. כמו שלא שייך לומר שהעניינים רואות ולא האדם, כי כוח הראיה של האדם רק מתגלה דרך העניינים, כך גם לגבי האוזניים - וודאי שלא שייך לטעון שרק האוזניים שומעות אלא הגוף שומע. כך היחידים הם המוח והלב של האומה, ובהם מתגלה הגדולה

של האומה. ככל מה שכל אחד יתעלה לפי מדרגתו, הוא ישפיע קצת או הרבה על הכלל כולו.

שמיטה - שבת לה'

ממשיך הרב ואומר:

את אותה הפעולה, שהשבת פועלת על כל יחיד, פועלת היא השמטה על האמה בכללה.

במבט חיצוני נראה שהשבת מגבילה. מונעת מהאדם הופעות של עשייה ושל יצירה, ואפילו יצירה של קודש - אי אפשר לכתוב דברי תורה, אי אפשר לצייר ציורים שיש בהם משמעויות רוחניות, אי אפשר לנסוע לירושלים עיר הקודש. אבל באמת המבט צריך להיות הפוך: איסורי שבת באו למנוע מהאדם את ההשתעבדות למלאכה. כל מלאכת יצירה מעשית, אנושית - לא מקובלת בשבת, כי בשבת אדם מתעלה מהמדרגה האנושית שלו ומקבל נשמה יתירה. בשבת הוא נשמתי, לא גשמי. בשבת האדם כאילו מוצא מכל המסגרת של החיים המעשיים, שבה כל פעולת יצירה היא פעולה מוגבלת, כיון שהיא גשמית. האדם משתחרר, מתרומם לעולם רוחני ונשמתי.

נחזור שוב על דברי הרב:

את אותה הפעולה, שהשבת פועלת על כל יחיד, פועלת היא השמטה על האמה בכללה. צרף מיחד הוא לאמה זו, שהיצירה האלהית נטועה בקרבה באפן בולט ונצחי, כי מזמן לזמן יתגלה בתוכה המאור האלהי שלה בכל מלא זהרו, אשר לא ישביתוהו חיי החברה של-חול עם העמל והדאגה, הזעף והתחרות אשר להם, למען תוכל להתגלות בקרבה פנימה טהרת נשמתה בכללותה כמו שהיא.

השבת מיועדת בעיקר ליחידים. השבת היא גם כלל-ישראלית כמובן, אבל האומה כאומה צריכה תקופה ארוכה יותר של שחרור ציבורי מהמסגרות המגושמות המגבילות.

ואם אותה האביריות, המכרחת להתלוות עם כל סדר של חיי צבור קבועים, גורמת להקטין את עדינות החיים המוסרית, והנגוד המתמיד שבין השמיעה האידיאלית להכרזה של חסד ואמת, חמלה ורחמים, לבין הנגישה והכפיה ולחץ הקפדה של קנן ורכוש, המכרחים להראות בעולם המעשי, גורם הרחקה לאור האלהי מתכונת הכרתה הצבורית של האמה, שהרחקה זו מפעפעעת כארס גם במוסרם של היחידים, - הנה הפסקת הסדר החברתי בצדדים ידועים, מתקופה לתקופה, מביאה לאמה זו, כשהיא מסדרת, על מכוונה, לידי עליתה העצמית למרומי התכונות הפנימיות שבחיים המוסריים והרוחניים, מצד התכן האלהי שבהם, העומד למעלה למעלה מכל תכסיס וסדר חברתי, והוא מעבד ומעלה את הסדרים החברתיים ונותן להם את שלמותם.

את אותו הסבר שהרב הסביר לנו על עניינה של השבת, הוא מסביר כעת, עם מעט יותר הרחבה, על עניינה של השמיטה. הבעלות הפרטית שיש לכל אחד ואחד על החלק שלו, מפרידה, יוצרת תחרות והקפדות. אמנם בשמיטה הקרקע והעצים נשארים בבעלותו של כל אחד ואחד, אבל גידולי הקרקע יוצאים מהפרטיות של האדם ונעשים שייכים לכלל כולו וגם לבעלי החיים.

ושבתה הארץ

וכשם שנגאמר בשבת בראשית שבת לד', כך נאמר בשביעית שבת לד'. סגלת הארץ וסגלת האמה מתאימות יחד. כשם שהאמה היא מיחדת להרוממות האלהית במעמקי חיה, כך הארץ, ארץ ד', היא מכשירה את העם היושב עליה בנחלת עולמים, הבאה בכרית ובשבועה בבטחון נצח ישראל, המיסד על הטבע האלהי הקבוע במטבע ארץ-חמדה נפלאה זו, המזוגת לעם זה אשר בחר לו יה לסגלתו.

הרב מדגיש כעת שלא רק שאנחנו לא עושים מלאכות בקרקע בשביעית, אלא גם הארץ שובתת. כשם שנאמר "שֶׁבֶת לָהּ" (שמות כ, י) בשבת בראשית, והכוונה לא רק שאנחנו שובתים, אלא גם שהיום שובת, כך נאמר על השביעית - "וְשֶׁבֶתָהּ הָאָרֶץ שֶׁבֶת לָהּ" (ויקרא כה, ב). לא נאמר לנו רק לשבות באותה שנה מעבודת הארץ, אלא הארץ היא זו ששובתת משום שקיימת בה 'סגולת הארץ', כלשון הרב.

'סגולת הארץ וסגולת האומה מתאימות יחד'. האומה מתאימה לרוממות האלוקית במעמקי חייה, וגם הארץ היא ארץ ה'. ארץ ישראל היא ארץ שיש בה מעלות רוחניות עליונות. היא 'מכשירה את העם היושב עליה' - עם ישראל מתעלה על ידה למדרגה עליונה. 'בנחלת עולמים, הבאה בברית ובשבועה בבטחון נצח ישראל'. הקשר של עם-ישראל וארץ-ישראל הוא על ידי ברית, שבועה והבטחה בכל שלושת המובנים: הקב"ה הבטיח לנו את הארץ, נשבע לתת לנו את הארץ, וכתר ברית איתנו על הארץ - "וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת אֶת אֶרֶץ הַכְּנָעַנִי" (נחמיה ט, ח). 'המיוסד על הטבע האלוהי הקבוע במטבע ארץ-חמדה נפלאה זו'. יש סגולה של טבע אלוקי בארץ, ש'מְזוֹנָגָת לַעַם אֲשֶׁר בָּחַר לוֹ יְיָ לְסִגְוֹלָתוֹ'.

נְשַׁמַּת הָאָמָה וְהָאָרֶץ יַחְדָּו פּוֹעֵלוֹת אֶת יְסוֹד הַנִּיֶּתָן, תּוֹבְעוֹת אֶת תְּפִקְיָדָן, לְהוֹצִיא אֶל הַפֶּעַל אֶת עֲרִיגַת קִדְשֵׁתָן, בְּשִׁנְת־שִׁבְתוֹן. הָעַם פּוֹעֵל בְּכַחוֹ הַנְּפִשִׁי עַל הָאָרֶץ, זְרוּעַ ד' מִתְגַּלָּה עַל־יְדֵי הַשְּׁפָעֵתוֹ הַרוּחָנִית, וְהָאָרֶץ פּוֹעֵלֶת עַל הָעַם, לְהַכְשִׁיר אֶת תְּכוֹנָתוֹ לְפִי חִפְץ חַיִּים אֱלֹהִים שְׁלֵמִים בְּתִבְנִיתָם.

הרב מחדש לנו שיש מושג שנקרא 'נשמת הארץ'. גם לארץ יש תוכן עליון ואלוקי, יש לה נשמה. צריך לדעת שלכל דבר בעולם יש משהו אלוקי שמקיים אותו. כמו שהנשמה היא זו שמחיה את האדם, וכשהיא מסתלקת מן האדם - חיי פוסקים, כך זה אצל כל בעלי החיים, וכך יש כוח שמקיים כל דבר ודבר מהצומח, ויש גם כוח קיום המקיים את הדומם. ברגע שהקב"ה יחליט להסיר את השפע מאותו דבר, הוא לא יהיה. יש בזה מדרגות של תוכן נשמתי: יש דברים של חול, שאור הנשמה מצומצם, ויש דברים שהם קודש, בהם אור הנשמה גדול יותר.

בארץ-ישראל יש מהות רוחנית מיוחדת במינה. כמובן שהגילוי של המהות מתגלה על ידי היושבים עליה. נוסף לכך, הוא יכול להתגלות בצומח, ואולי

באופן נסתר גם באוויר. כל המציאות של ארץ-ישראל מגלה את הנשמה של הארץ, שהיא נשמה אלוקית. בארץ יש מציאות עליונה אלוקית של קדושה. עם-ישראל לבדו בלי ארץ-ישראל, לא יכול להוציא את כוחותיו מן הכוח אל הפועל, עם כל המעלה הנשמתית האלוקית המיוחדת שלו. ארץ ישראל יחד עם קדושתו של עם-ישראל, יכולים להוציא את המעלה הרוחנית הפנימית שלהם מן הכוח אל הפועל. 'נשמת האמה והארץ יחדיו פועלות את יסוד הווייתן, תובעות את תפקידן, להוציא אל הפועל את עריגת קדושתן, בשנת-שבתון'. נשמת הארץ רוצה להתגלות. בשנת השמיטה, שנת שבתון, הארץ והעם יחדיו מוציאים אל הפועל את הכוח האלוקי הטמון בהם. עם-ישראל הוא זה שמגלה בפועל את הכוח הזה, אך הוא יונק את כוחו מהיותו יושב בארץ המיוחדת הזאת, ורק על-ידיה הוא יכול לגלות את כוחו.

שמיטה - פיקוח נפש!

שְׁנַת שְׁבַתוֹן מְכַרַחַת הִיא לְאִמָּה וְלְאָרֶץ!

כל המצוות הן הכרחיות, כי האדם צריך להוציא את הכוחות שלו מן הכוח אל הפועל ולהגיע דווקא על ידן אל מדרגתו. כמו שהרב במאמרו על שיר השירים (עולת ראייה ב, עמ' ג-ד, ד"ה שיר השירים) אומר שם שהתפקיד של הספרות הוא לגלות את הרגשות העמוקים והעדינים, החוויות והרעיונות הפנימיים שבתוך האדם. לא ייתכן, אומר הרב, שלא יהיה איזה מקום שבו תתגלה אהבת כנסת ישראל לריבוננו של עולם. הרי אהבת ישראל לריבוננו של עולם היא דבר עצום, מרכזי וחשוב, ואם כן לא יכול להיות שהיא לא תופיע. כולם שואלים מה המשמעות של שיר השירים, אך הרב אומר שלא יכול להיות שלא יהיה שיר השירים! הייתכן שלא יהיה ביטוי לערגה, לקשר, ולאהבה שיש בין עם ישראל ולקב"ה? לדוד ולרעיה?

גם כאן הרב מתבטא בביטוי הזה - 'שנת שבתון מוכרחת היא לאומה ולארץ!'. זה פשוט פיקוח נפש, זה הכרחי. אין צורך לשאול בשביל מה השמיטה, או מה זה

נותן לנו, אלא להיפך, האם יש איזה דרך לגלות את הסגולה והקדושה של עם ישראל ושל הארץ בלי שנת השבתון? שנת השבתון מוכרחת היא לאומה ולארץ.

'רוח קדושה ואצילות שפוך על פני כל'

שְׁנַת שֶׁקֶט וְשִׁלּוּחַ, בְּאֵין נוֹגֵשׁ וְרוֹדֵה, "לֹא יִגֹּשׁ אֶת רַעְהוּ וְאֶת אָחִיו כִּי קָרָא שְׁמִטָּה לְד'" (דברים טו, ב), שְׁנַת שְׁוִיוֹן וּמְרֻגֵעַ, הַתְּפִשְׁטוּת הַנְּשִׁמָּה בְּהִרְחֻבְתָּהּ אֶל הַיִּשְׂרָאֵל הַמְּכֻלָּל חַיִּים בְּחֶסֶד, אֵין רְכוּשׁ פְּרָטִי מְסֻיָּם וְלֹא זְכוּת קַפְדָּנִית, וְשִׁלּוּם אֱלֹהֵי שׁוֹרֵר עַל כָּל אֲשֶׁר נְשִׁמָּה בְּאִפּוֹ. "וְהִיְתָה שְׁבֵת הָאָרֶץ לְכֶם לְאֹכְלָהּ, לָהּ וּלְעַבְדֶּיהָ וּלְאֻמָּתֶיהָ וּלְשִׁכְיָרֶיהָ וּלְתוֹשְׁבֵיהָ הַגֵּרִים עִמָּהּ, וּלְבִהְמֹתֶיהָ וּלְחִיָּה אֲשֶׁר בְּאֶרְצָהּ תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאָתָהּ לְאָכֹל" (ויקרא כה, ו-ז).

הרב מדבר כאן גם על שמיטת כספים. בשנת השמיטה אנו סומכים על ריבוננו של עולם, מפסיקים לעבוד, ונשענים על הקב"ה שהוא מכלכל חיים בחסד. בשמיטה התורה יוצרת שוויון, אין מדרגות - עבדים, אמות, שכירים, גרים, ותושבים (גויים ששומרים שבע מצוות בני נוח ומתגוררים בארץ). השוויון הזה נוגע לא רק לאנשים, אלא גם לבעלי החיים - "וּלְבִהְמֹתֶיהָ וּלְחִיָּה אֲשֶׁר בְּאֶרְצָהּ תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאָתָהּ לְאָכֹל".

אין חלול־קדש של קפדנות רכוש פרטי בכל תוצאות־יבולה של שנה זו.

במסכת שביעית כתוב (ראה ז, א) שיש עלים שצבאים אוכלים, ומשום כך אסור לאדם לקחת את העלים הללו, אפילו בשביל לעשות מהם סל, מכיוון שהם ראויים למאכל חיה. זאת אומרת, שבשנה השביעית בעלי החיים מקבלים זכויות חדשות, כך שצריך להיזהר לא לקלקל אפילו את מה שראוי למאכל בהמה. צריך להשתמש באוכל רק לצורך אכילה.

וְחֻמְדַּת־הַעֲשׂוֹר, הַמִּתְגַּרֵּה עַל־יְדֵי הַמְּסַחֵר, מְשִׁתְּכַחַת, "לְאֹכְלָהּ" (ויקרא כה, ו) - וְלֹא לְסִחּוּרָה' (עבודה זרה סב, א). עַיִן־טוֹבָה וְהוֹקְרָה נְאֻמָּה בָּאָה לְכָל בְּרִכַּת ד' אֲשֶׁר בְּפְרִי־הָאָרֶץ, "לְאֹכְלָהּ" - וְלֹא לְהַפְסֹד' (פסחים נב, ב). וְהָאֲדָם חוֹזֵר אֶל טְבַעוֹ הַרְעֵנּוּ, עַד אֲשֶׁר לֹא יִצְטָרֵךְ לְרְפוּאוֹת לְמַחְלוֹת, שֶׁהֵן בָּאוֹת בְּרָבֶן עַל־יְדֵי הַרִיסַת הַמְּשַׁקֵּל שֶׁל הַחַיִּים, בְּהִתְרַחֵק מִטְּהָרַת הַטְּבַע הַרוֹחֵנִי וְהַחֲמָרִי.

"לְאֶכְלָה" - וְלֹא לְמַלּוּגְמָא, וְלֹא לְרַפּוּאָה, וְלֹא לְעִשׂוֹת מְמִנָּה אֶפִיקְטוֹזִין' (סוכה מ, א; רמב"ם הל' שמיטה ויובל, ה, יא). רוח קדֹשָׁה וְאַצִּילוֹת שְׁפוּךְ עַל פְּנֵי כָל, "שְׁנַת שְׁבַתוֹן יְהִיֶה לְאַרְץ" (ויקרא כה, ה) - שְׁבַת לַד'.

צריך לשמור לא לקלקל, להשתמש בהכול, וכך, 'והאדם חוזר אל טבעו הרענן, עד אשר לא יצטרך לרפואות למחלות'. מה המקור לדברי הרב? חז"ל דרשו ממה שכתוב "לְאֶכְלָה" - 'ולא למלוגמא', כלומר ולא לרפואה. אדם לא יכול לקחת את גידולי הארץ שיש בהם קדושת שביעית, ולהשתמש לרפואה, אז כנראה שבשנה הזאת לא צריך רפואה. אסור גם לאדם לקחת את פירות הארץ ולהשתמש בהם כדי להקיא, זאת אומרת שאין צורך ברפואה כזו. השנה הזו היא שנה מרוממת, הכול מתעלה, וממילא אין הפסדים, אין מחלות, אין פגעים.

'רוח קדושה ואצילות שפוך על פני כל, "שנת שבתון יהיה לארץ" - שבת לַד'!. מההלכות הפרטיות של שנת השמיטה, לומד הרב את הרוח הכללית של השנה הזאת. שנה של התרוממות מכל צמצומים, מכל מיני מתחים חברתיים ומתחים כלכליים. כולם שווים, כולם יחד, וזה מוכרח להיות כך.

בְּשָׁנָה זוּ מִתְגַּלָּה צְבִינּוֹה שֶׁל הָאָמָה בְּכִלִּיל הַיּוֹדָה, בְּמִקּוֹר רוּחָה הָאֱלֹהִי. וְהָאָרֶזּה זוּ, הַבָּאָה אַחַת לְשָׁבַע שָׁנִים, מוֹשְׁכַת אַחֲרֶיהָ עֲלִיּוֹת אִי־אֱלִיּוֹת אֱלֹהִיּוֹת, שֶׁבְּהַכְשָׁרֶן הָאֵטִי שֶׁל הַנְּשָׁמוֹת הֵן הוֹלְכוֹת וְכוֹבְשׁוֹת לָהֶן מְקוֹם בְּחַיִּים, עַד שֶׁהַשְּׁקֻפּוֹת־הַחַיִּים הַנוֹבְעוֹת מְמִנָּה נֶעֱשׂוֹת יוֹתֵר וְיוֹתֵר קְבוּעוֹת וּמְסִימוֹת וּפּוֹעֵלוֹת, עַד בֹּא תִקּוּפָה יוֹתֵר אֲרָכָה, יוֹתֵר חֲשׁוּבָה, שֶׁהִיא מְסַפְּקַת כְּבֵר לְהַעֲלוֹת לֹא אֶת אִישֵׁי־הָאָמָה הַיְחִידִים, וְלֹא רַק אֶת כָּל־לוֹתָהּ בְּדוֹר הַהוּא הַיְחִידִי כִּי־אִם אֶת הַדּוֹרוֹת שְׁלָהּ.

השביעית בונה בתוכנו מדרגה רוחנית. אנחנו עולים משביעית לשביעית, מיטהרים, מזדככים ומתרוממים, עד שאנחנו מגיעים למצב שיש לנו את היכולת

להוציא מן הכוח אל הפועל את הכוח היותר פנימי והיותר עמוק שבתוכנו, שפועל על דורות ולא רק על ההווה, וזה היובל.

שמיטה - להתעלות מעל הטבע

היובל, אומר הרב, מיוחד הוא לדורות. חמישים שנה אלו שני דורות לפחות. הדורות מתחלפים, מה יתקן את הדור שלא חל בו היובל, אלא שהיובל לא פועל רק על מי שהוא חל בו, הוא פועל על משהו ארוך הרבה יותר:

היובל, זוהי תקופה הרת־עולם, הערוכה מיסוד החפֿש האלהי העליון.

כאן אנו מגלים מבט נוסף, גבוה יותר, של ההופעה של האומה. יש טבע, דהיינו שאנחנו מגלים את הטבע הפנימי שלנו, ויש חופש. אנחנו צריכים להתבונן בשני המושגים האלה מתוך דברי הרב. עניינה של שנת השמיטה הוא לרומם את האומה, לזכך אותה, ולאפשר לה להוציא את הטבע הפנימי, הנשמתי והרוחני שלה מן הכוח אל הפועל. בשמיטה יש אווירה אחרת, של יחד. אווירה של רוממות, מתוך ההסתלקות מכל הדברים המפריעים להופיע את הגודל הרוחני.

סדר־החיים של שנת השְׁמִטָה, הוא על־פי החפֿץ הפנימי הטבעי של תְּשׁוּקַת הַטּוֹב והַצְּדָק, הַשְׁוִיּוֹן והַמְּנוּחָה, שְׁהֵפְרָה אֱלֹהִית וְתְּשׁוּקָתָה מְטַבֵּעָה בְּקֶרֶב הָאָמָה, אֲשֶׁר אֵין זֶה לָהּ תְּכוּנָה חֲקוּיִית, דְּבַר מְלַמֵּד מִן הַחוּץ, כִּי־אִם נְחַלְתָּה הַטְּבָעִית מִמְּקוֹרָה עֲצָמָה.

השמיטה היא 'הופעת החפֿץ הפנימי הטבעי של תְּשׁוּקַת הַטּוֹב והַצְּדָק'. זאת אומרת, היא מופיעה את האופי האלוקי שנטבע באומה. זה לא משהו מבחוץ שהיא מאמצת לה, תכונות כאלה של טוב, של צדק, של שוויון ומנוחה, אלא זה גילוי העצמיות שלה.

אֲבָל מְקוֹר יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁמִּתְגַּלֶּה בְּטִהְרוֹ אֵינָנו עוֹמְדֵי עַל עַמְדוֹ, מִתְגַּבֵּר הוּא תְּמִיד וּמִתְרַחֵב וְהוֹלֵךְ. מְקַנָּה הוּא לַעֲצָמוֹ אֶת אִמְץ הַפְּעוּלָה וְכֵחַ הַהִשְׁפָּעָה

וְסוֹפֵג לְתוֹכוֹ אֶת הָעֲלוּי שֶׁל הַבְּחִירָה הַטּוֹבָה, הַתְּשׁוּבָה הַטְּהוֹרָה, הַמְתַּגְבֵּרֶת
בְּתַגְבִּירַת הָאֱלֹהִיּוֹת שֶׁל הַחַיִּים כְּפִי מְקוֹר יְשׁוּרָאֵל.

ישנו מצב קבוע, הטבע הישראלי והוא טבע טוב. האם אנחנו מסתפקים במצב הזה? הנשמה הישראלית, האלוקית, היא עליונה ונישאה. יש לנו טבע של מידות טובות ונפלאות, הסתכלות רחבה מאוד ומרוממת - אך בכל זאת יש מקום להתקדם ולהתעלות.

האם צדיק גמור יכול להיות בעל תשובה? לכאורה בעלי תשובה וצדיקים גמורים אינם אותם אנשים. צדיק גמור לא יכול להתקדם ממדרגתו, כיוון שהוא צדיק גמור! אבל באמת יש אפשרות כזאת, משום שגם השלמות יכולה להשתלם. יכולה להיות שלמות קטנה, ויכולה להיות שלמות גדולה. כשם שיש תפוח קטן, תפוח גדול, ותפוח גדול מאוד. התפוח היה שלם גם מקודם, אבל אז הוא היה 'שלם' קטן, יכול להיות שלם יותר גדול, ועוד יותר גדול. שלמות משתלמת. כתוב בזוהר (רעיא מהימנא ג, דף קנג, ב) שהתפקיד של המשיח הוא להחזיר את הצדיקים הגמורים בתשובה. זאת אומרת שגם ביחס לשלמות ישנו מהלך של התקדמות, ואין גבול לעלייה.

הרב אומר שהשביעית מגלה את הטבע הקבוע התמידי שלנו, ואילו היובל מגלה את כוח הבחירה. על ידי היובל אפשר להתקדם מהמקום של השלמות הבאה לנו מצד הטבע, למדרגה יותר גבוהה.

היובל - תיקון עולמי

הגילוי הזה של כוח התשובה שמופיע בישראל, ההתקדמות שלנו להופעת הטבע האלוקי שבנו -

נִמְשָׁךְ הוּא וְהוֹלֵךְ בְּקִדְשָׁתוֹ בְּכָל מְשָׁךְ הַזְּמַן שֶׁל הַפְּרָקִים, 'מוֹנִין שְׁמִיטִין לְקַדְשׁ יוֹבְלִין' (ראה תורת כהנים בהר, פרשתא ב הלכה א), לְהַכְשִׁיר אֶלָּיו אֶת הַחַיִּים. "וְסִפְרָתָ לָהּ שְׁבַע שְׁבֹתוֹת שָׁנִים, שְׁבַע שָׁנִים שְׁבַע פְּעָמִים, וְהָיוּ לָהּ יָמֵי שְׁבַע שְׁבֹתוֹת הַשָּׁנִים תִּשְׁעַ וְאַרְבָּעִים שָׁנָה" (ויקרא כה, ח). וּמִצְנוֹר־הַחַיִּים שֶׁל

היובל, שְׁהוּא הוֹלֵךְ בְּמַעֲלוֹת שְׁלֵבָיו וּמִתְפַּשֵּׁט עַד בְּאוֹ אֶל חַיֵּי הָאָמָה בְּצִבְיוֹנָם הַפְּרָטִי, יוֹנֵקֶת הִיא הַשְּׂמִטָּה וּמִתְמַלֵּאת אֶת זִיּוֹה הַשְּׁלָמִים וְהַרְעָנָן - הַמִּתְגַּלֶּה בָּהּ מִתְשׁוּקָתָהּ אֶל הַסֹּדֵר הָאֱלֹהִי שְׂיַחֲוֹל בְּמֵלֵא כָּל הַיְקוּמִים וְלֹא רַק בְּקִרְבָּהּ פְּנִימָה - לְבַדָּהּ.

אנחנו מתקדמים לקראת היובל על ידי זה שאנחנו מתחילים למנות את השביעיות: 'שביעית אחת', 'שביעית שתיים', 'שביעית שלוש' וכן הלאה, ואחרי שבע שביעיות - מגיעים ליובל. מטרת הספירה - "להכשיר אליו את החיים", להיות קשורים עם היובל ולהתרומם למדרגה עליונה לא רק בשנת היובל עצמה אלא אנחנו מתכוונים ליובל ומכשירים את עצמנו. כל השנים שבכל שבע השביעיות, קשורות למעלתו של היובל.

השמיטה פועלת תיקון לאומי, של האומה בפרט, אך היובל - פועל בצורה רחבה יותר. היובל עושה תיקון עולמי. כמו שהרב פתח את דבריו (תחילת ההקדמה לשבת הארץ) - 'השמיטה והיובל בזמנים מתייחסים זה לזה כמו החמה והלבנה בעולם, וכמו ישראל והאדם בנפשות'. ההסבר הוא, שהשמיטה ביחס ליובל זה כמו לבנה ביחס לחמה, וכמו ישראל ביחס לאנושות כולה. יש כלל דהיינו כלל המציאות, ויש פרט מרכזי. המשיך שם הרב ואמר: 'שהם, במובנם העצמי היותר חי ויותר רוחני, צריכים זה לזה פרט הצריך לכלל וכלל הצריך לפרט'. היחס של ישראל לעמים הוא בצורה של כלל ופרט, כי הרי ישראל הם לב שבאומות (כזורי ב, לו). ברור שללב בלי איברים אין משמעות, אך מצד שני תפקידו של הלב הוא להפעיל את כל האיברים, את כל המציאות של האדם. המוח גם הוא מצטרף אל הלב, ושניהם איברים שהנשמה תלויה בהם, אבל הם חלק משלמות אחת גדולה. זוהי גדולתם, שהם החלק המרכזי בתוך הגודל השלם הזה. אי אפשר לנתק ביניהם ובין כל שאר האיברים.

כך בנוגע לזמנים. יש זמנים רגילים הנחשבים כ'כלל', ויש זמנים מיוחדים שעניינם להיות 'פרט'. יש חמה - ויש לבנה. היובל הוא הופעה מיוחדת של חופש. חופש פירושו כוח הבחירה וכך זה ביובל - הקרקעות חוזרות, מתבטלות המכירות, הכול חוזר לשורש שלו. וכמובן שביובל יש גם את כל דיני השמיטה.

היובל כביכול מגלה את כוח הבחירה הגדול, את כוח החופש, את ההתקדמות. עניינו של היובל הוא לגלות את ההשתנות ממדרגה למדרגה, את ההתעלות המתמדת.

תוכן היובל שמתגלה על ידי מצוותיו

ממשיך הרב ואומר:

והולך ומתעלה הוא הרוח, עד שִנְצַבֵּר כַּח גְּדוּל וְעֶצוֹם, שְׁיֵשׁ בּוֹ דֵי אֲוִיִּים לֹא רַק לְגָלוֹת אֶת הַטּוֹב שְׁיֵשְׁנוּ בְּמִזְמַן בְּאוֹצַר חַיֵּי הָאֶמֶה, לְשִׁמּוֹר אֶת צְבִיּוֹן הַחַיִּים, כְּמִדְתָּהּ שֶׁל הַשְּׂמֵטָה, כִּי־אִם גַּם לְיִשְׂרָאֵל אֶת הַפְּעֻקְשִׁים וְהַקְּלוּלִים שֶׁל הָעֶבֶר, וְלְהַעֲמִיד אֶת מִצַּב חַיֵּי הָאֶמֶה עַל־פִּי הַנְּיָתָה הַמְּקוֹרֵית, לְהַשִּׁיבָם לִימֵי הָעֲלוּמִים בְּרַעֲנָנוֹת מְטָעָה, וְלְגָלוֹת לֹא רַק מֵה שְׁגָנוֹז בְּטִבְעָה שֶׁל נְשִׁמַּת הָאֶמֶה בְּפִעַל כִּי־אִם מֵה שְׂמֻכְשֹׁר לְהַגְלוֹת וְלְהַאִיר בְּקִרְבָּהּ, עַל־יְדֵי עֲזָרַת הַתְּגָלוֹת הַהִטְבָּה הַבְּחִירִית שְׁלָהּ, שֶׁהִיא צְרִיכָה לְהַעִיר אֶת הַהִתְרוֹמְמוֹת הַיּוֹבְלִית.

היובל לא רק מגלה אלא גם יוצר חיים חדשים, גדלות והופעה חדשה. חוץ מזה, תפקידו של היובל הוא גם לסלק מעקשים, קלקולים שנוצרו בעבר. בשנת היובל משתחררים העבדים, והארץ חוזרת לבעליה הראשונים. המצב הזה שאדם נעשה עבד וקנה אדון לעצמו, הוא קלקול שנוצר במשך הזמן. במקום "עבדיי הם" - ולא עבדים לעבדים' (קידושין כב, ט), אדם מוכר את עצמו לעבד. וכך גם כשאדם נאלץ למכור את נחלתו, שירש מאבותיו, לאחרים. זה מצב שבא כתוצאה מקלקולים ומשיבושים של הנהגת החיים. היובל מתקן זאת, זהו כוחו של היובל.

צריך להבין שהמצוות של היובל מביעות את התוכן הפנימי של היובל. הן לא יוצרות את התוכן של היובל, אלא מגלות אותו. כמו שהמצוות מרוממות את עם ישראל, אבל בעצם עניינן הוא לגלות את התוכן הקדושת הפנימי של ישראל. כך גם הארץ, קדושתה לא מתחילה מקדושת המצוות, אלא קדושת המצוות המיוחדות שבארץ ישראל באה בגלל המעלה המיוחדת שלה. דוגמא נוספת לכך היא הכוהנים: בגלל מעלתם המיוחדת, יש להם דינים מיוחדים. לא שהדינים

המיוחדים יוצרים את המעלה שלהם, אלא בגלל המדרגה המיוחדת, יש להם הלכות המיוחדות שעניינן לגלות את המהות המיוחדת שלהם.

התעלות האומה בזמן היובל

האָמָה נוֹתֶנֶת אוֹת, שֶׁהַכְשִׁירָה אֶת עַצְמָהּ, בְּיָמֵי הַתְּגָלוֹת סְגֻלָּתָהּ הַטְּבָעִית, אֶל הַעֲלִיּוֹנוֹת הָרוֹמְמָה הַזֹּאת, שֶׁכְּשֵׁרוֹנָה יוֹכֵל לְהַגִּיעַ לָהּ בְּהַכְרָה הַנְּשֻׁגָּבָה שֶׁל אֱלֹהֵי הַחַיִּים.

לאט-לאט האומה בונה את הופעתה ומכשירה את עצמה לגלות את סגולתה הטבעית. הסגולה הטבעית כמוסה וצריך לגלות אותה. הגילוי נעשה על ידי הבחירה. אלא שיכול להיות מצב שמגלים את הסגולה, אבל מסתפקים בהוצאת הכוחות הטבעיים מן הכוח אל הפועל. ויכול להיות שלב שמחדשים כוחות חדשים, יותר ממה שהיה בטבע הרגיל. יכול להיות אדם בעל אופי טוב מאוד, שצריך לפתח ולגלות את האופי הטוב שלו, להוציא אותו מן הכוח אל הפועל, אבל אחר כך עליו להגדיל את הטוב שבו, להעמיק את האופי הטוב שלו ולהעצים אותו.

אם כן, האומה מכשירה את עצמה למצב עליון יותר, למצב של הסתכלות על החיים במבט אלוקי, לראות את האלוקיות שמופיעה בחיים.

וְהַהֲכָרָה מִתְעוֹרְרֶת, שֵׁישׁ רוּחַ חֲדָשָׁה הַמְּבַשֶּׁרֶת צָבָא רַב, "וְהַעֲבִרְתָּ שׁוֹפָר תְּרוּעָה בַּחֲדָשׁ הַשְּׁבַעִי בְּעִשׂוֹר לַחֲדָשׁ, בְּיוֹם הַכְּפָרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל אֲרָצְכֶם" (ויקרא כה, ט).

ביום הכיפורים שביובל, שהוא ה'חודש השביעי', בעשירי לחודש, אנו מצווים לתקוע בשופר בכל ארצנו. מה זה מבטא.

רוח אל עליון של הסליחה הפללית, הפגשות את כל יחיד בכל יום הכיפורים, מתעלה פאן בקדשת היובל לצביון כללי, בהתלבש האמה ברוח סליחה ותשובה לישר את כל עוונתי העבר. "ויקראתם דרור בארץ לכל ישביה" (ויקרא כה, י), 'מראש השנה עד יום הכיפורים לא היו עבדים נפטרם לבתייהם ולא

מִשְׁתַּעֲבָדִים לְאֲדוֹנֵיהֶם. אֲלֵא אֹכְלִין וְשׁוֹתִין וְשִׁמְחִין וְעֵטְרוֹתֵיהֶן בְּרֵאשֵׁיהֶן. כִּי־נִין שֶׁהֵגִיעַ יוֹם הַכַּפּוּרִים, תִּקְעוּ בִּיתְדֵין בְּשׁוֹפָר, וְנִפְטְרוּ עֲבָדִים לְבִתְיָהֶן וְשָׂדוֹת חוֹזְרוֹת לְבַעֲלֵיהֶן' (ראש השנה ח, ב).

הסליחה היא גם התחדשות של תיקון, תשובה והתעלות. וכשהסליחה באה ביובל - זוהי מדרגה חדשה לגמרי. רוח הסליחה הכללית 'מתעלה' כאן בקדושת היובל לצביון כללי. כמו שבכל יום כיפור יש סליחה לכל יחיד ויחיד, כך ביובל יש כביכול סליחה כללית לכלל האומה. וכך אנו זוכים לחופש, לחזרה למקור ולשורשים הפנימיים.

אין הדרור הזה פורץ פהר־פְּרָצִים, כִּי נִמְשָׁךְ וְהוֹלָךְ הוּא מִן הַקֹּדֶשׁ הָעֶלְיוֹן, אֵינְנו יוֹצֵא בְּתוֹר יוֹצֵא־דָפֶן מִתּוֹךְ הַמַּעֲגָל הַחֲבֵרְתִי הַמְסֻדָּר, כִּי מִתּוֹכוֹ וּמַעֲצָמוֹתוֹ הוּא נוֹבֵעַ, מִתּוֹךְ סִדְרֵ־הַחַיִּים שֶׁל הַתְּקוּפוֹת הַקְּצָרוֹת הַקְּדוּמוֹת, עַד הֵגִיעוּ לִיְדֵי מִדְתּוֹ זֶה, שֶׁהוּא מִתְחִיל לְהִתְרוֹמֵם בְּפַעֲלַת כְּשֵׁרוֹנָה שֶׁל הָאָמָה בְּהַתְגַּלּוּתָהּ הַבְּחִירִית, בְּתִקּוֹן הָעוֹוִתִים שֶׁל הָעֶבֶר.

החופש הזה אינו התפרצות שונה מכל המציאות כולה. זה תהליך של עלייה, התקדמות, ושל התעלות רוחנית-פנימית. כשבא היובל, האומה מוציאה לפועל את הכוחות היותר גדולים ויותר עליונים שבתוכה. אז האומה חוזרת למקור שלה, כל סדרי החיים משתנים וחוזרים לשורשם.

לדוגמא, ביובל עבדים יוצאים לחירות, ויש בזה בעצם ביטוי של המצב הכללי של האומה כולה. ישנה עבדות ממשית, גלויה, כמו עבד נרצע, שאומר "אֶהְבֵּתִי אֶת אֲדֹנָי, אֶת אִשְׁתִּי וְאֶת בְּנֵי, לֹא אֶצָּא חֶפְזִי" (שמות כא, ה). על עבד נרצע דרשו חכמים: "וְעֲבָדוּ לְעֵלָם" (שם ו) - עד עולמו של יובל' (קידושין כא, ב), כי אחרי היובל אין מציאות של עבדות. הדין הזה של שחרור העבדים הוא לא רק מין חוק או גילוי אלוקי, שהמשמעות שלו היא שלא בריא ולא טוב להשאיר אותם אנשים במצב הנמוך שלהם, ולכן צריך שהיובל יבריא אותם ויחזיר אותם מהמצב שהם לא עצמאיים ותלותיים, אלא דין שחרור העבדים מראה על המצב הכללי של האומה. האומה כולה כביכול עולה במדרגה, משתחררת מהכבלים, יוצאת ממקובעות, מתעלה מעל הסדר הרגיל ומעפילה לגבהים חדשים. יכולה להיות גם

מקובעות חיובית, כמו אדם שיש לו שאיפות טובות ורצונות טובים, ובכל זאת גם הוא צריך 'לצאת מהקופסא', לצאת לשלב חדש, להתעלות חדשה, להתחדשות. עניינו של היובל מובע על ידי המצווה הזו של שחרור עבדים. כך גם שאר ההלכות של היובל, כמו הדין שכל הקרקעות חוזרות לבעליהן המקוריים, לנחלת האבות. המשמעות לכך היא שהנחלות שייכות באופן עצמי, פנימי לבעליהן. לכל אחד יש הנחלה שלו בארץ ישראל. ואם הנחלה של אדם אחד עוברת למישהו אחר, זה אומר שאין לו העצמאות שלו והקרקע שלו כבושה בידי אחרים. הנכסים כאילו נותנים לאדם את הבסיס הקיומי.

הרב אומר (אורות הקודש ג, עמ' רחצ) שהסיבה לכך שיצר הגזל הוא יצר חזק מאוד, עד שהיצר הזה הוא שני ליצר העריות (כבא בתרא קסה, א), היא משום שהממון יותר גדול מהאדם הפרטי, כי הרי הוא ממשיך אחר כך ליורשים, ולבאים אחריהם. הוא יותר 'נצחי' כביכול, יותר נמשך מהאדם. האדם הוא בבחינת "דור הלך ודור בא" (קהלת א, ד), ואילו לממון יש כוח קיומי חזק יותר, "הָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמֶדֶת" (שם). ארץ ישראל, שהקב"ה נתן לישראל נתחלקה לשבטים ואחר כך לכל אדם באופן פרטי, עומדת לעולם ליורשים, לדורות. ביובל, כשהממון חוזר לבעליו, זו הבעה של חזרה לשורשים, לקיומיות הטבעית הבריאה, שאין לך דבר שאין לו מקום' (אבות ד, ג). לכל אדם יש מקום, והכוונה מקום בארץ ישראל. פרוזבול צריך לכתוב רק אם יש לאדם קרקע. אבל לא לכל אחד יש קרקע, לא כל אחד קנה דירה, אז איך אפשר לכתוב פרוזבול? התוספות אומר (כבא בתרא מד, ב ד"ה דלא), שכל אדם יש לו ד' אמות בארץ ישראל, ומשום כך כל אדם יכול לכתוב פרוזבול.

'אור נשמת האומה' - מן היובל הוא

אם יִרְדּוּ יְחִידִים מֵהָאָמָה מִמְדַּרְגַּת־הַחַיִּים, הַפְּלֵאִים אוֹר־קִדְשׁ וְחִפְשׁ, וַיַּעֲשׂוּ לְעִבְדִּים בְּשִׁכְחָם אֶת עֲרֻכָם הָאֲצִילִי, וְיֵאָזֶן שְׁשֻׁמְעָה עַל הַר סִינַי: "כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים, עֲבָדֵי הֵם" - וְלֹא עֲבָדִים לְעִבְדִּים, וְהִלְךְ זֶה וְקָנָה אֲדוֹן לְעַצְמוֹ.

לכן צריך לרצוע את אוזן העבד במרצע, כי האוזן ששמעה לא קלטה את המדרגה של 'עבדיי הם ולא עבדים לעבדים'.

הִנֵּה בָּאָה הַשָּׁבֶת הַכְּבוֹד הָאִשִּׁי וְחֵרוּתוֹ, מִתּוֹךְ זָרִים־חַיִּים שֶׁל קִדְשֵׁי עֲלִיּוֹן
הַשּׁוֹפֵעַ מִהַמְּקוֹר הַיּוֹתֵר עֲלִיּוֹן, שֶׁמִּמֶּנּוּ הָאִמָּה יוֹנֶקֶת אֶת אוֹר נְשֻׁמָּתָהּ, וְדִרְוֹר
נִקְרָא בְּאֶרֶץ לְכָל יוֹשְׁבֵיהָ.

הרב מתכוון להגיד כאן דבר פנימי יותר. יש מדרגות של קודש, של הופעת
שכינה בעולם הזה. ויש הופעה גם בעולמות העליונים, יש שם מקור נשמתי מאוד
גבוה, ומעליו עוד מדרגות, מציאות אלוקית עוד יותר עליונה, וכך עוד ועוד.

כך גם היובל והשמיטה, אלו שתי מדרגות. עניינו של היובל הוא, שפעם בחמישים
שנה יהיה משהו על-דורי שמשפיע על כמה דורות, לא רק על דור אחד, כי הרי
חמישים שנה זה שני דורות לפחות. ואז בא שפע ממקור עוד יותר נישא. זו כוונת
הרב: 'מהמקור היותר עליון שממנו האומה יונקת את אור נשמתה', יש חשיפה
של אור עליון שמרומם את האומה להתחדש ולהיות עוד יותר גבוהה, עוד יותר
עליונה.

וּלְעֵמֶת אִישׁוֹן־הַמִּשְׁקָל שֶׁל מִצַּב הַרְכוּשׁ הַקְּרָקְעִי, שֶׁהוּא בָּא מִרְפִּיּוֹן יָדִים
וְרוּחַ מְכָל חֲטָאֵת הָאָדָם, הַמְּכַשִּׁילוֹת אֶת כַּחוֹ, עַד שֶׁהוּא יוֹרֵד מִנְּחֻלַת אַבּוֹתָיו,
בָּאָה הַשָּׁבָה, הַמְּתַאֲמֶת כְּפִי עֶרְכָּה שֶׁל הָאִמָּה בְּרֵאשִׁית מְטֵעָה. בְּרְכוּשׁ הַיְסוּדִי
הַזֶּה לְאוֹתָם אֲשֶׁר הַכְּבִידָה עֲלֵיהֶם תִּגְרַת הַחַיִּים וְתַעֲנֹת אֶת מִשְׁקָלָם, "בְּשֵׁנֶת־
הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תִּשְׁבּוּ אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ" (ויקרא כה, ג).

המציאות של 'אי השוויון של מצב הרכוש הקרקעי' - באה מנפילות וחטאים. יש
כאן הערה המציינת שכך אומרת הגמרא במסכת קידושין (כ, א):

אמר ר' יוסי בר חנינא: בוא וראה כמה קשה אבקה של ריבית, אדם נושא
ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו, שנאמר: "בשנת היובל
תשובו איש אל אחוזתו" (ויקרא כה, ג)... לא הרגיש, לסוף מוכר את שדותיו.

כך מתגלגלים הדברים. זאת אומרת, שהמצב הזה שאדם יורד מנחלת אבותיו
נובע מחטא. וכעת ביובל חוזרים למדרגה הראשית. ביובל יש התחלה חדשה.

יש מחילה כביכול על כל מה שהיה. הקב"ה נותן אפשרות לפתוח פרק חדש של רוממות חיים.

גר תושב

כל מצווה ביובל מבטאת את העומק שבעניינו של היובל. יובל זה התחדשות של הופעת אור ה', ממקור יותר עליון מהמקור הרגיל והטבעי. כמו שאומר הרב:

וְדוֹקָא בְּתַעֲוִיפָה מְלֵאָה חַיִּים כְּמוֹ אֱלֹהִים, מִתְרוֹמְמֵת הָאָמָה לְרַכֵּס אֶת חַיֵּיהָ עִם חַיֵּי הָאָדָם בְּכָלֵל, ע"י אֲמֻצָּעוֹתָם שֶׁל אִישִׁים יְחִידִים - הַגְּרִים הַתּוֹשְׁבִים - הָעוֹמְדִים בְּכָלֵלֹתָם בְּתוֹךְ הָאֲנוּשִׁיּוֹת הַכְּלָלִית וּמְרַגִּישִׁים בְּקֶרְבָּם גַּם-כֵּן יְחַשׁ מִיַּחַד אֶל נְטִיּוֹתֶיהָ הַרְעַנְנוֹת וְשִׂאִיפוֹתֶיהָ הַרוֹחֶנִּיּוֹת שֶׁל הָאָמָה.

האומה מתרוממת מעלה-מעלה, והיה אפשר לחשוב שהיא מתרחקת משאר האומות, כי כשהיא עולה מעלה נוצרים פערים עוד יותר גדולים, אבל אומר הרב: 'דווקא בתעופה מלאה חיים כמו אלה מתרוממת האמה לרכוס את חייה עם חיי האדם בכללו'. דווקא עם הגדלות הזו, האומה מחוברת עם שאר האנושות. הרב אומר שחיבור זה נעשה על ידי הגרים התושבים. גר תושב הוא מי שקיבל על עצמו שבע מצוות בני נוח (רמב"ם הלכות אסורי ביאה יד, ז), ודין גר תושב נוהג רק כשיש יובל, כש'כל יושביה עליה', כך שרק כשיש מצוות היובל בפועל מתקיימים דיני גר תושב (שם הלכה ח). אם אין דיני גר תושב, ממילא אי אפשר לתת לשום נוכרי לגור בארץ ישראל, כי יש מצווה לסלק אותם (ראה לדוג' גיטין ח, ב וברש"י שם ד"ה משום יישוב). רק לגרים תושבים אפשר לתת להתיישב בארץ, וגם זה בתנאים מיוחדים, לא בירושלים, ויש עוד הרבה מגבלות, אבל הם יכולים להיות בתוכנו.

גר תושב זה איש ביניים - אינו גוי גמור, כי הוא מאמין בד' אלוקי ישראל ומקבל על עצמו לקיים שבע מצוות שציווה ד' את הגויים. הוא לא גר גמור, וכבר לא גוי גמור.

המציאות הזו יוצרת חיבור בין שאר בני נוח ובין בני ישראל. ה'גר תושב' קצת שייך לעם ישראל, ומצד שני הוא גם שייך לגוים. יש כאן איזו 'רכיסה', זאת אומרת קישור. האומה נמצאת במצב עליון כזה שהיא יכולה להשפיע על העולם כולו על ידי הגרים התושבים.

דווקא כשכל יושביה עליה

וְדִוְקָא אֶז מִתְכַּנְסֵת בֵּה הַתְּקִיפּוֹת הַפְּנִימִית לְדַחֵק אֶת הַחֶלֶק הַסִּיגִי שֶׁבְּעֶצְמָה, כְּדִי שְׂיֵאִיר יָפֵה הַמְּאֹר הַפְּלִי הַמְּבֹהֵק. 'אֵין עֶבֶד עֲבָרִי נוֹהֵג וְלֹא גֵר תּוֹשֵׁב נוֹהֵג אֶלָּא בְּזִמְן שְׁהֵיבֵל נוֹהֵג' (ערכין כט, א).

כשהאומה בשלמות היא צריכה לשמור על מעלתה, ולדחות לעבדות את הראוי לזה. אך כשהאומה אינה במצב המתוקן, אין ערך לדחות את הראוי לעבדות, כי בלאו הכי המצב לא מתוקן. ולגבי גר תושב, הביאור לצד השני. יש להתרחק מהחיבור אל הגויים, כשאין האומה בשלמות, ורק במצב של שלמות ניתן להמשיך השפעה גם על שאר העמים מבלי להיפגע.

חלק מהדין של עבד עברי הוא שאם הוא אומר "אהבתי את אדוני" - הוא נשאר עבד. אבל התורה לא מסכימה שאדם יישאר עבד לעולם, וכדי לבטא שהעבדות הזו היא לא עבדות מוחלטת אלא רק חיצונית, בא היובל שעושה את האדם מסוגל להיות בן חורין.

לא יכול להיות בישראל מצב כזה שאדם הוא עבד גמור. אחרי ששנים הוא חייב לצאת לחופשי, ולא במקרה בשנה השביעית, כי יש לשנה זו עניין מיוחד. ואם האדם כזה מעוות שלא מסוגל להבין את הבעיה בלהיות עבד - בא היובל ומרים אותו להיות בן חורין. לכן אם אין היובל נוהג גם אין עבדות. ואם אין עבדות, אין כאן המדרגה שאדם נעשה עבד ונפרד מהכלל. צריך להיות במדרגה השלמה של ישראל כדי לעשות את ההבחנה המטהרת הזו.

כָּל אֱלֹהֵי יַחַד הֵם סִימְנֵי־חַיִּים עֲלִיוֹנִים, שְׁצַרִּיכָה לְגִלוֹתָם אָמָּה זֹו, שְׁמוֹסֵר לְאִמֵּי־אֱלֹהֵי כְּזֹה חַי בְּקִרְבָּה, וְנִכּוֹן הוּא לְפָנֶיהָ, בְּהַיּוֹתָהּ מְבִנָּה בְּכָל תַּכְסִּיטֵיהָ בְּרוּם עֲלוּיָהּ הַמְּדִינִי 'כְּשֶׁכָּל יוֹשְׁבֵיהָ עָלֶיהָ' (ערכין לב, ב), - לְמַעַן יַעֲלֶה בְּיָדָהּ תַּכְסִּיס הַתְּגָלוֹת הַהַכְּרָה שֶׁל הַיִּשָּׁר הָאֱלֹהִי, הָעוֹמֵד לְמַעַלְהָ מְסֻגְלָתָהּ הַמוֹכֶנָה עִמָּה מְכַבֵּר, הַשּׁוֹמֵרֵת עַל תַּפְקִידֶיהָ שֶׁלֹּא יָרְדוּ וְלֹא יִמְחוּ כְּלִיל.

אלו מצוות מיוחדות, המבטאות ומגלות את החיים האלוקיים של האומה, והן חלות במצב השלם של האומה, אין היובל נוהג אלא כ'כשכל יושביה עליה'. והכוונה היא שכל ישראל נמצאים בארצם, וכל אחד יושב במקומו, באדמתו. רק אז יופיע 'היושר האלוקי', הארה אלוקית עליונה שמופיעה על ידי היובל, שבכוחה לרומם את האומה ולהעלות אותה לעילוי חדש.

הסיכון והסיכוי שבחופש

יש מצבים שהאומה מופיעה בצורה שלמה בארץ ישראל, אך יש בעיה. אומר הרב:

כְּשֶׁהַבְּחִירָה הַמְּקַלְקֶלֶת מְשַׁקֶּעֶת אֶת אֹור עֲלוּי הַחַיִּים שֶׁל 'רְחוּבוֹת־הַנְּהָר', הַהוֹלֵךְ וּמְשַׁתַּפֵּף גַּם מַעַל לְגְבוּל יִשְׂרָאֵל, הַיָּא פּוֹגְמֵת אֶת יְסוֹד הַסְּגֻלָּה הַטְּבִיעִית. אִי־אֶפְשָׁר לָהּ אָמֵנָם לְהַכְחִידָהּ, אָבֵל בְּיָדָהּ לְהַשְׁקִיעָה בְּמַעֲמָקִים, עֲמוּק־עֲמוּק, עַד אֲשֶׁר תַּעֲלֵם זְמַן רַב, עֲדָן וְעֲדָנִים, וְהָעַם "יָקוּ לְאוֹר וָאֵן" (איוב ג, ט), עַד בֹּא עֵת־קֶץ.

הבחירה של האדם יכולה להעלות אותו למעלה מסגולתו, אך גם להפך. כש'הבחירה מקולקלת', היא יכולה גם לקלקל את ההופעה הסגולית. הוי אומר, הבחירה היא מדרגה חופשית, שיכולה לעלות אותנו מעלה-מעלה, אך יכולה גם להוריד אותנו מטה-מטה. אפשר לראות מהלך כזה של חופש כסיכון עצום, שיכול להביא לירידות אימות ונוראות, אבל גם כסיכוי. החופש הזה פותח, מוציא ממקובעות ומאפשר עליה יותר גבוהה.

ההתלבטות הזו קיימת בכל מקום: בישיבה - לעשות מסגרת או לשמר את החופש ולתת לכל אחד את המרחבים שלו. המסגרת עוזרת לאלה שקשה להם בלי מסגרת,

היא מסייעת ללמוד. מצד שני היא מדכאת את אלה שיכולים להתעלות יותר מהמסגרת. אם כן, הבחירה יכולה לרומם למעלה מהסגולה, וכשהיא מקולקלת היא גם פוגמת את יסוד הסגולה הטבעית, ויכול להיות מצב שהסגולה לא מתגלה והיא שקועה. 'והעם יקו לאור ואין, עד בוא עת-קץ'. אמנם הבחירה תהיה מכוסה - אבל כל זה רק 'עד בוא עת קץ'!

סיכום

נסכם את הדברים שראינו עד עתה בהקדמה לשבת הארץ. הרב אומר לנו, שהאומה הישראלית היא אומה אלוקית. יש לה עומק וטבע רוחני אלוקי. זוהי שאיפת חייה, והמבט שלה על המציאות הוא לראות את ההופעה של החיים האלוקיים בעולם. כיוון שיש לאומה תכונה כל כך נישאה ועליונה, היא צריכה תנאים כדי להוציא ולגלות את החיים האלה מן הכוח אל הפועל. מצוות התורה הן הביטוי של העומק הפנימי של הטבע של האומה הישראלית. לשביעית וליובל יש תפקיד מיוחד בגילוי של הטבע הזה.

כל עוד נמצא האדם, יחיד או ציבור, תחת עול החיים, תחת הכבדות של משא הפרנסה, קשה לגלות את העומק הפנימי. צריך להשתחרר מן המסגרת הכובלת, המשעבדת. לשם כך באה שבת. השבת מאפשרת לכל אחד ואחד לגלות את הקדושה הפנימית שבתוכו, מאפשרת להיפתח ולהקשיב לאור ה' המופיע בישראל.

תפקידה של השמיטה בחיי האומה

לשמיטה יש תפקיד נוסף. היא אינה מיועדת רק ליחיד, אלא לאומה כולה, לגלות את הטבע הפנימי שלה. הדינים המיוחדים של שנת השביעית מגלים את המהות המיוחדת של הטבע הפנימי הישראלי: בשמיטה אין בעלות פרטית על פירות הגדלים בארץ. ישנה מציאות של השתחררות מהצמצום של הבעלות של כל אחד ואחד, מן התחרות. כל פירות הארץ שייכים לכולם. הטבע הפנימי מתגלה גם בדיני קדושת שביעית שבפירות: "לאכלה ולא לסחורה" (עבודה זרה סב א; בכורות יב

ב) - סחורה אסורה בפירות שביעית משום שהיא מביאה לתחרות. כמו כן "לאכלה ולא למלוגמא" (סוכה מ א; בבא קמא קב א) - אפילו רפואה אסורה בפירות אלו, מפני שזו שנה של בריאות, ואין צורך להזדקק כל כך לעניינים רפואיים. עניינם של פירות השביעית הוא להביא בריאות כזאת. הווה אומר: בשנת השמיטה, יש קדושה מיוחדת.

ברצוני להתייחס גם למציאות שלנו. בפועל לא מזדמן לנו לקיים את מצוות השביעית בעצמנו, חוץ מלהיזהר קצת בקדושתם של פירות השביעית. איננו חקלאים, ואין אצלנו שינויים גדולים בשנת השמיטה. אף על פי כן, צריכים לדעת שקדושת השמיטה אינה מתחילה מקיום מצוותיה. המעלה של השנה הזו היא שיוצרת את המצוות שלה. השנה הזו היא שנה שיש בה קדושה מיוחדת בארץ ישראל, שבת לה', שבת הארץ "ושבתה הארץ שבת לה'" (ויקרא כה ב). אם היא יוצאת אל הפועל על ידי פרטי המצוות, אז מתגלה קדושתה באופן היותר שלם והיותר מתוקן. אך גם היום שהקדושה אינה יוצאת לפועל בשלמות, מכל מקום השורש קיים. קדושת המצווה הזאת והמיוחדות של השנה הזאת בעינה עומדת.

אם כן, עניינה של שנת השמיטה לגלות את העומק הפנימי הרוחני הסגולי האלוקי של ישראל, את הטבע האלוקי, הטבע הטוב-החיובי, הטבע המחבר והמאחד את כל האומה באחדות אחת.

שאלה: מדוע האדם הפרטי זקוק ליום השבת שמבטא את קדושת הזמן ולא את קדושת הארץ, כדי לגלות את התוכן הפנימי שלו, ואילו האומה זקוקה לשמיטה, שבה גם הארץ שובתת? מדוע לא די בכך שהזמן הוא קדוש, מבלי שהדבר יתבטא גם בשביתת הארץ?

תשובה: ציבור יכול לחיות חיים של ציבור רק כאשר יש לו מקום שמתאים לו, שמאחד אותו ושבנו הוא מופיע כציבור. לעומת זאת, ליחיד אין צורך בזה. כמובן שארץ ישראל משפיעה על כל אחד ואחד ומסייעת להתרוממותו הרוחנית, שהרי הארץ היא קדושה ויש בה מעלות רוחניות שכל יחיד סופג מהן הרבה, ואין בכלל אלא מה שבפרט, אבל האומה צריכה מסגרת, ומסגרת היא מקום. פרטים יכולים

להתקיים גם במקום אחר. כך במציאות, יחידי האומה מפוזרים בכל העולם וחיים חיים פרטיים של תורה, אבל חיים ציבוריים של הופעת האומה, מוכרחים להיות בארץ. לכן המצוות הכלליות שייכות לארץ.

מעלתה המיוחדת של שנת היובל

על גבי השמיטה באה מצוות היובל. מצוות היובל היא מצווה עוד יותר מיוחדת, שצריכה להשפיע על דורות. היובל מופיע פעם בשני דורות, זאת אומרת שזו מצווה בעלת השפעה על-דורית, לא רק על הדור המסוים שנפגש איתה. מהו המיוחד בשנת היובל - לפי מצוותיה אנחנו יכולים ללמוד על ערכה הגדול. בשנה זו, נוסף על מצוות השמיטה שנוהגות בה, ששובתת הארץ שבת לה, העבדים משתחררים והקרקעות שנמכרו חוזרות לבעליהן. זו שנה של שחרור, של חופש, של חזרה למקורות. אומר הרב שעניינה של מצוות היובל, הוא חופש הבחירה. זו הופעה נוספת עמוקה של עניינם של ישראל: מעבר להוצאת הטבע היסודי, הבסיסי, הקדוש-האלוקי, של ישראל מן הכוח אל הפועל, כוח הבחירה לוקח את המעלה הסגולית הזאת כדי להתקדם ולעלות למדרגות עוד יותר גבוהות. הבחירה והתשובה הן הא בהא תליא. חופש הבחירה מאפשר את התשובה, את התיקון והשינוי. לכן ליום הכיפורים בשנת היובל יש ייחודיות שאז יוצאים עבדים לחופשי. באותו יום חוזרים גם ישראל בתשובה, ושבים לעצמם, לטבע שלהם, מנקים את כל העיוותים שהיו במשך השנה.

אם כן, שתי המצוות הללו, מצוות היובל ומצוות השמיטה הן מצוות מיוחדות, כלל ישראליות, ציבוריות, שעניינן לגלות את הטבע הסגולי של עם ישראל, ואת הבחירה, את כוח הבחירה בטוב, ועניינן להעלות את ישראל למדרגה עוד יותר גדולה ועמוקה.

נמשיך בדברי הרב:

הַתּוֹרָה, בְּדַעוּתֶיהָ חֻקֶיהָ וּמִשְׁפָּטֶיהָ, לְחַיֵּי הַיְחִיד וְהַצְּבוּר, הִיא הָאֶסְפֶּקְלָרִיא
הַמְאִירָה, שֶׁבְּתוֹכָהּ מְשִׁתְּקֶפֶת כָּל מַעֲלַת רוּחַ הָאֱמָה, בֵּין הַרוּחַ הַסְּגֻלִי הַטְּבָעִי

שֶׁל הַשְּׁמֵטָה וּבֵין רוּחַ עֲלִיּוֹן רוּחַ אֱלֹהִים-חַיִּים שֶׁל הַיּוֹבֵל, הַמְתַּגְּלָה בְּהַתְּגַלּוּתָהּ הַבְּחִירִית.

התורה היא אספקלריא, מראה. דרך התורה אנו יכולים לגלות ולהכיר את רוחה של האומה, שכן ישראל ואורייתא חד הם (עי' זוהר ח"ג עג א) - נשמת האומה זו התורה "שֶׁבְּתוֹכָהּ מְשֻׁתְּקֶפֶת כָּל מַעֲלַת רוּחַ הָאָמָה".

רוח האומה כוללת את הכוח הטבעי והכוח הבחירי "בֵּין הָרוּחַ הַסְּגֻלִּי הַטְּבָעִי שֶׁל הַשְּׁמֵטָה וּבֵין רוּחַ עֲלִיּוֹן רוּחַ אֱלֹהִים-חַיִּים שֶׁל הַיּוֹבֵל, הַמְתַּגְּלָה בְּהַתְּגַלּוּתָהּ הַבְּחִירִית". אם רוצים להכיר את מהות האומה, אופייה, תכונותיה, שאיפותיה ומגמותיה - יש להתבונן בתורה.

כִּלְזֶמֶן שֶׁהִיא (התורה) מְשֻׁתְּמָרֶת, בְּרוּחָהּ וּבְפַעֲלֶיהָ (כלומר, בצד הרוחני של התורה ובצד המעשי של התורה), בְּתוֹךְ הָאָמָה וְהָאָרֶץ וְסִדְרֵי-הַחֲבֵרָה הַרִי היא נוֹתֶנֶת עֵז וְתַעֲצוּמוֹת לְעַם. הַדְּבָקוֹת-בְּאֱלֹהִים הַרַעְנָנָה מְשַׁעֲשַׁעַת הִיא אֶז אֶת נְשֻׁמַת-הַחַיִּים שְׁלוֹ וּמְרַנֶּנֶת אֶת הַלֵּב שֶׁל כָּל פֶּרֶט.

הרב אומר לנו, שהדבקות באלוקים אינה עול מכביד, קשה ומשעבד שצריך לקיים אותו, אלא, להיפך "הַדְּבָקוֹת-בְּאֱלֹהִים הַרַעְנָנָה מְשַׁעֲשַׁעַת הִיא". נאמר: "לולי תורתך שעשעי אז אבדתי בעניי" (תהילים קיט צב). עניינה של התורה הוא שעשוע. התרוממות רוחנית של אושר פנימי.

היא הולֶכֶת וְזוֹרְמֶת עַל אֹר הָאָמוּנָה הָאֱלֹהִית ע"פ הַכְּרָתָה שֶׁל הָאָמָה מֵצַד נְשֻׁמַת סִּגְלָתָהּ הַטְּבָעִית.

הרב מתאר לנו, שכאשר המצב של האומה שלם ישנה שלמות של הופעת חיים נפלאה, עמוקה מאוד. התורה זורמת על אור האמונה האלוקית שהיא סגולתה הטבעית.

אֲשֶׁר בִּירוּרֶיהָ הַתּוֹלְדִיתִים שֶׁהִיא מְעַטֶּרֶת בָּהֶם, בְּנִזְרֵי יְשׁוּעָה מְדוּר־דּוֹרִים, הֵם מְכַשְׂרִים אֶת הַכְּרָתָה הָאֱלֹהִית הַמִּיְחָדָת לְפִי צְבִיוֹנָה הַפְּרָטִי. וְהַהֲכָרָה הַמִּיְחָדָת הַזֶּה הוֹלֶכֶת וּפּוֹעֵלֶת וְחוֹזֶרֶת וּמְתַפְּעֵלֶת מֵהַטּוֹב הַכְּלָלִי שֶׁל אֹר

אֱלֹהִים, שְׁבָאָדָם וּבְעוֹלָם, הִיא מְטִיבָה אוֹתוֹ, מְסַגֵּלֶת אוֹתוֹ אֵלֶיהָ בְּהִטְבִּיעָהּ בּוֹ אֶת צְבִיוֹנָהּ הַפְּרָטִי, וּמְכַשֵּׁרֶתוֹ בְּזֶה לְמֵלֵא חֲדָרֵי כָּל רוּחַ וְנִפְשׁ בְּרָגְשֵׁי־טֶהֱרַ וְחֲדוֹת־יִשְׂרָאֵל הַמְּבֻסָּסִים בְּנִצְחֵי־חַיּוֹתָם בְּעֵדָנָם הָאֵלֶּהִי, שֶׁהוּא מְצִילָם מִכָּל יְאוּשׁ וּמְשַׁגְּבֵם יֵשַׁע עַדִּי עַד.

תהליך הופעת האומה הולך ומתברר, הולך ומתעמק. הרב אומר "מִתְפַּעֵלֶת מִהֵטוֹב הַכִּלְלִי שֶׁל אֹר אֱלֹהִים, שְׁבָאָדָם וּבְעוֹלָם" - יש אור אלוקים שמופיע בכל האדם, לא רק בישראל, אלא בכל העולם כולו. האומה מתפעלת ומתרשמת מהאור הכללי הזה, "מְסַגֵּלֶת אוֹתוֹ אֵלֶיהָ בְּהִטְבִּיעָהּ בּוֹ אֶת צְבִיוֹנָהּ הַפְּרָטִי", היא קולטת את האור הזה ונותנת בו את המיוחדות שלה, ואז אותו אור ממלא "חֲדָרֵי כָּל רוּחַ וְנִפְשׁ בְּרָגְשֵׁי־טֶהֱרַ וְחֲדוֹת־יִשְׂרָאֵל הַמְּבֻסָּסִים בְּנִצְחֵי־חַיּוֹתָם בְּעֵדָנָם הָאֵלֶּהִי". אור ה' מאיר לישראל, וישראל מופיע את אור ה' בצורה המותאמת לו, בצורה המיוחדת שלו, בסגולה המיוחדת שלו. האור מרומם אותנו ומעלה אותנו מכל יאוש "וּמְשַׁגְּבֵם יֵשַׁע עַדִּי עַד".

יש אור ה' שמופיע ישירות על ישראל, ויש אור ה' שמופיע בכללות האדם והעולם. ריבוננו של עולם מופיע אלינו דרך התורה, דרך הנבואה, אך גם כבורא עולם ואדם. שהרי ריבוננו של עולם ברא את כל העולם, ואם מתבוננים בטוב האלוקי של אור אלוקים שבאדם ובעולם, רואים את ההופעה האלוקית הכללית. מן השפע וטוב ה' שמופיע בעולם באופן הכללי, האומה הישראלית מתפעלת סופגת אל תוכה, ומטביעה בו את האופי שלה. היא מקבלת את הטוב הזה לפי הייחודיות שלה, מה שגורם לה לרגשי טוהר ויושר. ישראל לוקחים את המידות האלוקיות המופיעות בכל הבריאה כולה, מעבדים אותן בצורה המיוחדת שלהם, ומתרוממים.

שאלה: הרי אור ה' הוא אותו אור, ומה ישראל פועלים בו?

תשובה: לכל אדם אופי ומיוחדות, וכל אחד קולט לפי מהותו. שני אנשים שומעים רב, וכל אחד מהם מקבל ומעבד את הדברים באופן אחר. כך כל אומה, מתבוננת וקולטת את אור ה' לפי מה שהיא. לאומה הישראלית יש את הסגולה המיוחדת,

את הייחודיות שלה, וכשמופיע עליה אור אלוקים הכללי המופיע באדם ובעולם, היא קולטת, מעבדת ומופיעה אותו על פי צביונה הפרטי.

הטבעת האופי המיוחד של ישראל באור הכללי

נמשיך לקרוא בדברי הרב:

עולה היא האמה ברום מעלותיה אלה - כשהיא מכרת את רוחה העצמי. הכרה זו היא מביאה אותה להעטר בגדל לבב בתורת-אלהים אשר עמדה.

יש לאומה רוח גדולה מאוד, וכאשר היא מכירה את עצמה, אז היא עולה "ברום מעלותיה". כיוון שהיא מכירה את הסגולה, המעלה המיוחדת ואת האופי האלוקי שלה. הדבר מביא אותה "להעטר בגדל לבב בתורת-אלהים אשר עמדה", להתחבר אל תורת אלוקים שמכוונת אותה.

היא מרפכתה (את התורה) על במותי ארץ. ועד כמה שיהיו חיי כל הסביבה כלה בלתי-מקשרים או מנגדים לאותה הרוממות האלהית, שרוח ישראל שואף אליה, לא תלכד במצודתם, ואת דרכה תלך לבטח.

כאשר האומה נמצאת במצב חזק ובריא, שהיא מכרת את עצמה, מתעטרת בתורה, ומתרוממת - היא יודעת להדוף את ההשפעה של הסביבה ולחיות את חייה המיוחדים לה.

אז תעורר את סגלת-טבעה ואת הוד חיל בחירתה אחריה. השמטה והיובל יחדו יהיו תמים על ראשה.

הסגולה העצמית וכוח הבחירה המיוחד של עם ישראל. מופיע על ידי מצוות השמטה והיובל.

והארץ תענה לעמתה בחילה הרוחני האצור בקרבה, המתאים לחזות השמטה ורננת היובל "וצויתי את-ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את-

הַתְּבוּאָה לְשֵׁלֶשׁ הַשָּׁנִים". "יִרְעֻפוּ נְאוֹת מְדַבֵּר וְגִיל גְּבָעוֹת תַּחְגְּרֶנָּה". "לְבָשׁוּ כְרִים הַצֵּאֵן וְעִמְקִים יַעֲטֹפוּ בָר יִתְרוּעְעוּ אֶף יִשְׁרִי".

כלומר, במציאות הזו גם לארץ ישנה השתתפות בהופעת הגדולה של האומה. לרוב, הארץ אינה משפיעה עלינו באופן אקטיבי, אבל אם אנחנו מתרוממים במעלה הרוחנית, אז המעלה של הארץ מחזקת ומרוממת אותנו. יש לארץ ישראל ערך סגולתי: היא אינה יכולה לסבול חטאים. היא דוחה ומקיאה עובדי עבודה זרה, ואת המקולקלים באיסורים (עי' ויקרא יח כה ורמב"ן שם). לאמור, יש בארץ סגולה מיוחדת, וכאשר ישראל נמצאים במדרגה היפה והשלמה שלהם, אז הארץ גם מגלה כוח מיוחד ונותנת פירות לשלוש שנים במקום לשנה אחת.

כְּשֶׁעָמְמָה בְּיִשְׂרָאֵל הַפְּרֵת הַרוּחַ הַעֲצָמִי "זֶנַח יִשְׂרָאֵל טוֹב", "שְׂכַח אֶת עֲזוֹ וְגִאֲוָתוֹ" (אין עוז אלא תורה). הַמְּבֹטֵ הַחִיצוֹנִי עַל הַסְּבִיבָה הַרְחֵבָה הַבְּלִתִּי-מִפְתַּחַת, הַפְּרֵאִית בְּטִבְעָה וּבְכִחֵרְתָהּ גַם יַחַד, הַשְּׂכִיחַ מִמֶּנּוּ אֶת גְּדֻלַּת סִגְלָתוֹ. אֲזִי הִסְעוּ מִן הַלֵּב תְּשׁוּקַת הַחַיִּים הָאֱלֹהִיִּים וְעֲדִנְיָהֶם וְחֻמְדַּת מְשׁוּשָׁם וְחִלָּם בְּהַתְּגַלְמָם בְּפִעֵל, בְּאֶרֶץ-הַחַיִּים.

כאשר ישראל אינו מופיע במעלותיו, אלא מושפע מן הסביבה, הגודל הרוחני, העליון, תשוקת החיים העמוקים וגם שמחת החיים "חֻמְדַּת מְשׁוּשָׁם" - מתמעטת ומסתלקת.

טְהַרַת הַשְּׂכָל הַפְּשׁוּט וְהַבְּרוּר הַשְּׂבֵתָהּ, זִיו הַצֶּדֶק הוֹעֵם. אֶת עֲמֻדָתָם לְקַחוּ הַדְּמִיוֹן הַגָּס שֶׁל הַחֲבֵרָה הַפְּרוּעָה וְרִשְׁעֵי-פֶסֶל שֶׁל הַהֲזִיזוֹת הָאֱלִילִיּוֹת וְתוֹעֲבוֹתֶיהֶן. בְּמִשְׁאוֹן כְּסֻתָּהּ הַסִּגְלָה הָאֱלֹהִית הַאֲצוּלָה בְּנִשְׁמַת הָאֲמָה.

הרב מבאר, שהסגולה לא נעלמה, אלא רק כוסתה בקליפות.

ולא תוכל עוד לקחת לב חמדת חיי טהר, שקט וישר. תכונת האמה ברדתה הוסיפה ריחה גם לתכונת רוח הארץ שהוא מתאים עמה התאמה נצחת. בחלשת נשמת האמה לא תתן סגלת הארץ את תפקידה. רוח הארץ, רוח ארץ חמדה המלאה שירת-קדש ורננת-יה, ירד מטה-מטה. "ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקא הארץ את ישביה". רוח האמה בכללה ספג אל

תּוֹכוּ יְסוּדוֹת רָעִים וְזָרִים, עַד אֲשֶׁר הָעֵיב אֶת טְהוּרָתוֹ הָעֲצֻמָּאִית. "כִּי זָנַתָּה אִמָּם הַבִּישָׁה הַוּרְתָם". אֶף בְּכָל הַצִּיּוּרִים הַיּוֹתֵר קְדוּשִׁים, הַחֲתוּמִים בְּאֶפְיָה שֶׁל הָאָמָה, הֵטַל הָרַעַל, "חֲדָשִׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שִׁנְאָה נִפְשִׁי הָיוּ עָלַי לְטָרַח נִלְאִיתִי נְשֵׂא".

גם הימים המיוחדים שבהם הופיעה הקדושה המיוחדת על האומה - נפגמו.

וְהַחַיִּים הַלְאָמִיִּים, אַחֲרֵי אֲשֶׁר הִטְמָאוּ, הוֹסִיפוּ לָהּ חֲלָיִים מוֹסְרָרִים כְּבִירִים, וַיְהִיו עִם שְׂאוֹנָם הַמְדִּינִי רַק לְמַהוּמָה פְּנִימִית הַמְהַמְמַת אֶת הַנֶּפֶשׁ.

לְצִיבוּר יֵשׁ כּוּחַ גְּדוֹל, וּלְכֵן אִם יִשְׁנֶה מְצִיאוֹת שֶׁל צִיבוּר שֶׁנִּמְצָא בַחֹלְשָׁה, אִזּוֹ הָעוֹצְמוֹת שֶׁל הַחֹלְשָׁה מֵתְגַבְּרוֹת. כְּגוֹן מֶלֶךְ שֶׁעוֹבֵד עֲבוּדָה זָרָה זֶה מִשְׁפִּיעַ עַל כָּל הָאֻמָּה. הָעוֹבְדָה שְׁחִיִּים חַיִּים לְאוֹמִיִּים גּוֹרֵמֵת לְהַעֲצִים אֶת הַחֹלְשׁוֹת, לְעוֹמֵת מִצַּב שָׁבוּ חַיִּים כָּל אֶחָד לְעַצְמוֹ. כְּמוֹ שֶׁבְּמִצְוֹת יֵשׁ הַבְּדֵל בֵּין יַחִיד הָעוֹשֶׂה אֶת הַמִּצְוָה לְרַבִּים הָעוֹשִׂים אֶת הַמִּצְוָה.

שְׁנֵי הַיְסוּדוֹת, הָאָמָה וְהָאָרֶץ, אֲשֶׁר בְּבְרִיאוֹתָם הֵם מוֹסִיפִים זֶה לְזֶה כָּל־כָּף לְוִיתָחוֹ, כָּל־כָּף אִמָּץ וְעַז, הַחֲלוּ מִשְׁפִּיעִים זֶה לְזֶה בְּחִלּוֹתָם - לְרָעָה וְלְזוּעָה.

בְּמִצִּיאוֹת שֶׁל יְרִידָה כְּזוֹ, הַקֶּשֶׁר לְאֶרֶץ מַחֲרִיף מֵאֵד אֶת הִירִידָה.

הגלות - ניתוח רוחני

הרב מסביר לנו, שהגלות היא ניתוח רפואי:

עַד אֲשֶׁר הִכְרַחָה לְקַחַת מֵעַמֵּד הַרְפוּאָה הַרְחֻמְנִית־הָאֲכֻרִיָּה, הַנִּתְּוֶה הַנוֹרָא, הַתְּרַחֲקוֹת הָאָמָה מֵהָאָרֶץ "וּמִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ גָּלִינוּ מֵאֶרְצֵנוּ וְנִתְּרַחֲקֵנוּ מֵעַל אֲדָמָתֵנוּ".

במקום אחר (עולת ראי"ה לברכות השחר ד"ה מאדם רע) מבאר הרב את התפילה "שתצילני... מאדם רע ומחבר רע ומשכן רע". מה ההבדל בין אדם רע לבין חבר רע? אומר הרב, כל אחד מהם לבדו הוא טוב, אבל ההתחברות ביניהם יוצרת

דברים לא טובים. לשניהם יש חולשה מסוימת משותפת - כאשר כל אחד לעצמו, החולשה הזו לא מתגלה, אבל כאשר הם מתחברים התוצאה איננה טובה. האומה והארץ - הם כמו זוג. כאשר הזוג חי חיים בריאים, טובים ומאושרים, אז הזוגיות מעצימה את השלמות, היופי והטוב. וכאשר ישנה ירידה, הם משפיעים זה על זה לרעה.

אם כן, גם לארץ יש תפקיד בירידה של האומה, ולכן גם הארץ צריכה לרצות אחר כך את עוונה. היא העצימה את הקלקול של האומה, משום שיש בארץ עוצמות, יש בה גודל, והיא משפיעה על יושביה השפעות חזקות. בשעה שהם מתנהגים טוב - ההשפעות החזקות האלה מרוממות את הטוב, ובשעה שיש ירידה רוחנית - הקלקולים מתעצמים על ידי הארץ. על כן, כדי לטפל ולתקן, צריך לעשות הפרדה "מפני חטאינו גלינו מארצנו" (מוסף לשלושה רגלים ולמועדים). הרב נוגע כאן בשאלה: הלא ישנן דרכים נוספות להעניש על חטאים כדי לזכך את האומה ולהחזיר אותה לעצמה, ניתן להעניש בתוך הארץ, מדוע, אם כן, נצרכת הגלות? מסביר הרב, שדווקא הקשר עם הארץ היווה סיבה לעוצמת הירידה, ולכן היה צורך לצאת לגלות.

הסיבה השורשית לחורבן

הרב סוקר כאן את עניינה של האומה. בתחילת הדברים, הרב דיבר על מהותה וסגולתה הפנימית של האומה, כיצד השמיטה והיובל מגלים את המיוחדות הזאת ומאפשרים להוציא אותה מן הכוח אל הפועל. כל זה כמובן קשור בארץ, כאשר האומה נמצאת במצב המתוקן שלה. לעומת זאת, כאשר ישנה ירידה - הירידה מתחילה לפני ולפנים. כפי שלימדו אותנו חכמינו ז"ל: "אם בחוקתי תלכו - שתהיו עמלים בתורה" (ויקרא כו ג ורש"י שם, על פי תורת כהנים), ואם מפסיק עמל התורה, מפסיק המעמד הרוחני העליון, ואינו מופיע, ומתחילה הירידה.

במקום אחד אמרו לנו חכמינו ז"ל שהחורבן היה מפני "שלא ברכו בתורה תחילה" (נדרים פא א), ובמקום אחר אמרו שהחורבן היה מפני שעבדו עבודה זרה, ועברו

על גילוי עריות ושפיכות דמים (יומא ט ב). מהי באמת הסיבה לחורבן? התשובה היא, שכאשר לא ברכו בתורה תחילה, הרוח הגדולה, הפנימית, העליונה לא הופיעה בצורה היותר שלמה. היחס לתורה לא היה כמו שצריך להיות. זוהי הברכה בתורה תחילה, לגשת בגישה נכונה לקדושת התורה ולגדולה האלוקית. וכיוון שכך, התחילה הידרדרות שמתגלה בקלקולים של עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. אם כך שני הדברים גרמו לחורבן.

גם כאן אומר הרב "כְּשֶׁעָמְמָה בְּיִשְׂרָאֵל הַפֶּרֶת הַרוּחַ הַעֲצָמִי" - מתחילה הירידה: עם ישראל איבדו את הגדולה הפנים-פנימית שלהם, כתוצאה מההשפעה הסביבתית, ירידה ועוד ירידה ועוד ירידה, ובסופו של דבר החיים בטמאו וקולקלו, ויש צורך לעשות ניתוח, להפריד את הארץ מן העם.

גלות ופיזור

הפרדת הארץ מן העם מתבטאת גם בעובדה שלא נמצאים בארץ ישראל, וגם בעובדה שמפוזרים, ולא חיים יותר חיי אומה (עי' נצח ישראל למהר"ל פ"א). באופן תיאורטי, ייתכן שאומה גולה למקום אחר וממשיכה לחיות חיים של אומה. ובאמת הגלות הייתה תהליך: בתחילה רוב ישראל גלו לבבל, היו מאוחדים שם, והייתה להם שם אוטונומיה מסוימת ומנהיגות - ריש גלותא. אחר כך, העמיקה הגלות ונעשה פיזור. היה נדרש שהגלות תהיה דווקא בתהליך, מפני שישראל צריכים ללמוד להתמודד עם הגלות. אם בבת אחת הייתה גם יציאה מארץ ישראל וגם פיזור, מי יודע איך היו מתגברים ושומרים על העוצמה הרוחנית של האומה. הפיזור בא יחד עם איבוד השלטון. עוצמת הגלות היא שאין שלטון, אין ארץ, והעם מפוזר. שלושת הדברים האלה קשורים בתיקון החטא, משום שכאשר החיים הלאומיים אינם טובים והארץ משפיעה באופן לא טוב, צריך לפרק את כל המערכות הללו כדי לתת טיפול נכון.

נחזור לדברי הרב:

בַּעֲצֶם צִרְתָּהּ הַגְּדוּלָּה שֶׁל הָאָמָה, כַּאֲשֶׁר סָר מִקְרָבָהּ שְׁאוּנָם שֶׁל הַחַיִּים הַלְּאִמִּיִּים וּמְהוּמָתָם הַמְּזֻקָּת, הַחֵל הָאֹר הָרוּחָנִי לְשׁוּב לַעֲלוֹת לְאֵטוֹ בְּקִרְבָּהּ בְּמַעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרַד. רוּחַ הָאָמָה הוֹסִיף לְהַעֲלוֹת־אֶבֶר כְּפִי מִדַּת שְׁבִיתָתוֹ מֵהַחַיִּים הַמְּדִינִיִּים, שֶׁהֵם רֵאשׁוֹנִים לְטִמְאָה בְּצַבּוֹר מְקַלְקֵל. "וְאָמַר אֵלֶיהָ יָמִים רַבִּים תִּשְׁבִּי לִי לֹא תִזְנִי וְלֹא תִהְיִי לְאִישׁ וְגַם אֲנִי אֶלְיָהּ. כִּי יָמִים רַבִּים יִשְׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִין מְלָךְ וְאִין שָׂר וְאִין זָבַח וְאִין מִצְבָּה וְאִין אֶפֶוד וְיִתְרָפִים". "וְהִיא בַּיּוֹם הַהוּא נָאֵם ה' וְהִכְרַתִּי סוּסֶיהָ מִקְרָבָהּ וְהִאֲבִדְתִּי מִרְכָּבֹתֶיהָ וְהִכְרַתִּי עָרֵי אֲרָצָךְ וְהִרְסֹתִי כָּל מִבְּצָרֶיךָ. וְהִכְרַתִּי כְּשָׂפִים מִיָּדְךָ וּמַעֲוֹנוּנִים לֹא יִהְיוּ לָךְ". "וְהִכְרַתִּי פְּסִילֶיךָ וּמִצְבוֹתֶיךָ מִקְרָבָהּ וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ".

יש קשר בין הגלות לבין הכרתת עבודה זרה: ברגע שמתרחקים מן הארץ שגרמה לקלקולים יותר גדולים, אז גם "והכרתי ערי ארצך והרסתי כל מבצריה", "והכרתי כשפים". אפשר להסתכל על הפסוקים הללו כעונש לעובדי עבודה זרה ולפסלים, וכביכול משמעו "לא יהיה לכם למי להשתחוות! אבל, אם אנו מסתכלים בהקשר שהרב מביא את הפסוקים, הדבר מתפרש באופן עמוק יותר: על ידי שהקב"ה יכרית את הערים ואת המבצרים לא ישתחוו יותר למעשה ידיהם. זה איננו עונש, אדרבה, המירוץ הזה יביא לסילוק עבודת האלילים.

"והשמתני אני את הארץ ושממו עליה איביכם הישבים בה. ואתכם אצרה בגוים והריקתי אחריכם חרב והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה. אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אז תשבת הארץ והרצת את שבתתיה. כל ימי השמה תשבת את אשר לא שבתה בשבתתיכם בשבתתכם עליה". "והארץ תעזב מהם ותרוץ את שבתתיה בהשמה מהם והם ירצו את עונם יען וביען במשפטי מאסו ואת חקתי געלה נפשו".

הרב מביא כאן פסוקים על ישראל, ואחר כך פסוקים על הארץ. גם הארץ תזדכך. היא תהיה שממה, ויסולק כל הקלוקל שנתהווה על ידי הארץ. הארץ שובתת, וכאילו מיתקנת על ידי כך. היא לא קיימה את מצוותיה, היא לא שבתה, ולכן היא צריכה לשבות כעת. ישראל יתוקנו ועמם והארץ.

יִשְׂרָאֵל בְּגוֹלָה עֲזַב אֶת דְּאָגְתוֹ מְכַל עֲנִינֵי־חֹל מֵצַד כְּלָלוֹת הָאֲמָה. שָׁם אֶת עֵינָיו וְלָבוּ רַק בְּשָׂמִים מִמַּעַל. לָבוּ לֹא הֵלַךְ עוֹד לְהִרְבּוֹת חֵיל רֶכֶב וְסוֹס, כְּכֹל גּוֹי עַל אֲדָמְתוֹ: וּבְכָלֵל לֹא הָיָה עוֹד לְכָלֵל הָאֲמָה שׁוּם עֶסֶק חֲמָרִי.

צריכים לשים לב ללשונו של הרב "מֵצַד כְּלָלוֹת הָאֲמָה". היינו, באופן פרטי כל אחד חייב להתקיים. אדם לא יכול שלא לעסוק בענייני חול ולהתפרנס. כשאומה חיה חיי אומה, ענייני החול מתעצמים מאוד. לאומה יש כוחות כלכליים גדולים, מציאות של חול חזקה מאוד. אך כאשר ישראל יצא לגלות "עֲזַב אֶת דְּאָגְתוֹ מְכַל עֲנִינֵי־חֹל". עם ישראל לא עסק בענייני החומר אלא בענייני הרוח. התשוקה לארץ ישראל נעשתה תשוקה מופשטת-רוחנית, לא לצדדים החומריים הגשמיים של חיים לאומיים מושלמים, אלא יותר לרוח העליונה.

יַחַד עִם זֶה חֲדַל לַעֲגֹב אֶל כָּל תַּזְנוּנֵי הַגּוֹיִם הַרְבִּים. וְרוֹחַד' הַחֹל לְפַעֲמוֹ לְהִשְׁפִּיל אֶל עַרְוֵי הָאֲדָם וּמַעֲלַת נִשְׁמָתוֹ, וְכֵן לְהוֹקִיר בְּיַחֲדוֹת אֶת עֲרֻכָּה הַרוֹחֲנִי שֶׁל הָאֲמָה וְיִתְרוֹנָה הָאֱלֹהִי. הַתּוֹרָה נִתְחַבְּבָה עָלָיו מִזֶּהָב וּמִפֶּזֶז רַב כְּבִימִי נְעוּרָיו הַטּוֹבִים. עַל קִדְשֵׁת הָאָמוּנָה וְהַמְצוֹת יֵצֵא לְהוֹרֵג בְּשִׁמְחַת־לֵבָב. עֵינָיו וְלָבוּ, אֲשֶׁר הָיוּ בְּשָׂמִים תְּמִיד, הָעָלוּ אֲרוּכָה לְכָל מְשׁוּבוֹת הַחַיִּים הַלְאָמִיִּים וּלְכָל פְּשָׁעֵיהֶם, וּמַעַת אֲשֶׁר הִתְרַחַק מֵאֲרֻצּוֹ פָּנָה תְּמִיד אֵלֶיהָ, - אֲבָל לֹא בְּמִבְטָ גַם, לֹא כְּכֹל שׁוֹכְנֵי־בֵית־חֲמָר הַמְשִׁתּוֹקֵק אֶל אֲרֶץ מְכוֹרְתוֹ מִפְּנֵי שֶׁהִיא מְשַׁבֵּיעַתוֹ לְחֵם וּמְסַפְקֵת לוֹ אֶת חֲפָצָיו הַחֲמָרִיִּים, כִּי בְּעֵינָיִם מְלֵאוֹת חֶבֶת קִדְשׁ הַבֵּיט אֵלֶיהָ, אֶל סִגְלָתָהּ הַפְּנִימִית, הַמְתַּאֲמָה לְתִשׁוּקָה הָאֱלֹהִית אֲשֶׁר הִחֲלָה לְשׁוּב לְתוֹכוֹ.

זו תופעה שהתרחשה דווקא אחרי שיצאו ישראל לגלות. בגלל שנפרדו מהארץ שהתחברות אתה במצב של ירידה רוחנית הביאה לכל הקלקולים. משעה שישראל נפרדו מן הארץ, הם חוזרים לעצמם, חוזרים אל הקודש, אל הרוח העצמית שלהם. הרב ממשיך בתיאור פנימי-רוחני, סקירת התהליכים הרוחניים ההיסטוריים שהאומה עברה:

כֵּן הָאֲרֶץ הַתְּנַעֲרָה מִטְּמְאָתָה. "שְׂכוּרֵי־אֶפְרַיִם", שָׂרִים סוֹרְרִים וְחֲבָרֵי גִבְעִים, אֲהַבִּי שִׁחַד וְרוֹדְפֵי שְׁלֵמוֹנִים, הַבוֹעֲטִים מֵרַב טוֹבָה, נִמְחוּ מִמֶּנָּה יַחַד עִם כָּל

חֲסִנָּה וְתַפְאַרְתָּה. אַחַר יָמִים רַבִּים הַחֲלָה, אָמְנָם לְמִשְׁןִי אֲלֵיָּהּ לְאַטָּה נִדְחִים יְחִידִים, - אָבָל רַק בְּכַחַה לְאַלְהֵים, בְּקִדְשִׁתָּה הָעֲלִיּוֹנָה הַמְתַעֲלָה עַל כָּל חִפְץ חַי־חֹמֶר וְדְרִישֵׁת מִשְׁטְרֵי־לֵאָם. קֵץ יְשׁוּעָה נִסְתַּם חֲרָף. "לְבָא לְפִנּוּמָא לֹא גְלִיָּא". מִי בָּא בְּסוּד ד' לְדַעַת מְתֵי הִטְהָרוּ כְּלִיל הָאָרֶץ וְהַגּוֹי מִטְמֵאֵת-הַנְּדָה אֲשֶׁר לָהֶם, מְתֵי שָׁב הַרוּחַ, הַמְסַתְתָּר בְּעֲצָמוֹתוֹ וְנִגְלָה בְּפַעֲלוּתֵיו, כְּפִי מִדַּת הַכְּשָׁרֵת הַמְצַבִּים הַחִיצוֹנִים הַמְכַשְׂרִים אֶת הַתְּגַלּוּתוֹ בְּאַמָּה וּבְאָרֶץ, - אֶל טְהָרוֹ וְחֲסִנּוֹ, וּמְתֵי הַגִּיעָה עֵת־דֹדִים, אֲשֶׁר בְּהִתְחַבֵּר הָאָמָה וְהָאָרֶץ יַחַד יַפְעַל כָּל אֶחָד מֵהֶם עַל חֲבֵרוֹ לְטוֹבָה וְלְבִרְכָּה, וְלֹא כְּאֲשֶׁר הָיוּ בִימֵי הַחֲשׁוֹף, - אֵין אֲתַנּוּ יוֹדַע עַד־מָה. וּבְכֵן עֵינֵינוּ נִשׁוּאוֹת לְחִזּוֹת אֶת חֲבִיּוֹנֵי־הַמְסַתְרִים בְּמִקּוּם־רוּאִים. בְּחִזּוֹן קֵץ הַמְגָלָה, אֲשֶׁר חֲכָמִים מְאַז הַבִּיעוּ: "אֵין לָךְ קֵץ מְגָלָה מְזָה, שְׁנֵאָמַר: "וְאַתֶּם הָרִי יִשְׂרָאֵל עֲנִפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קָרְבוּ לְבוֹא". "וּפְנִיתִי אֲלֵיכֶם וְנִעַבְדְתֶם וְנִזְרַעְתֶּם, וְהִרְבִּיתִי עֲלֵיכֶם אֲדָם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּלָה וְנִשְׁבּוּ הָעָרִים וְהַחֲרָבוֹת תִּבְנֶינָה, וְהִרְבִּיתִי עֲלֵיכֶם אֲדָם וּבְהִמָּה וְרָבוּ וּפְרוּ וְהוֹשְׁבֵתִי אֶתְכֶם בְּקִדְמוֹתֵיכֶם וְהִטַּבְתִּי מְרֵאשִׁיתֵיכֶם וַיִּדְעֶתֶם כִּי אֲנִי ד'".

עברנו את כל התהליך הארוך של ההיטהרות, של התיקון, של הגלות, וכעת אנו מחכים לחזרה לארץ ישראל, לגדלות הרוחנית של החיבור של עם ישראל עם ארץ ישראל. מתי דבר זה יהיה? יש לנו רמז של חכמים "אין לך קץ מגולה מזה". כאשר הרי ישראל נותנים את פריים (סנהדרין צח א). זאת אומרת, שכבר עכשיו אנו רואים את חזון הקץ המגולה.

נחזור ונסכם את הדברים שראינו. המצוות כולן הן בעצם שיקוף של הטבע העמוק של ישראל. כאשר האומה נמצאת במצב השלם והמתוקן, הקשר שלה עם ארץ ישראל מרומם ומעלה אותה מעלה מעלה. על ידי כך יש לה את הכוח להתמודד עם הסביבה הפראית-המקולקלת של העמים מסביב, שחיים את חייהם המעוותים, ולשמור על מעלתה. אך כאשר ישנה ירידה רוחנית, העמים שסביב משפיעים על האומה והיא אינה מצליחה לשמור על הגובה המיוחד שלה. במצב זה, אומר הרב, הקשר עם הארץ לא רק שאינו מתקן, אלא אף נעשה לרועץ. כל זאת משום שבשעה שעם ישראל בארצו, לארץ ישנה סגולה מיוחדת שפועלת על

האומה: כאשר חיים את החיים הנכונים, הארץ מופיעה ומסייעת על ידם, ומתגלה מעלתו של עם ישראל. ואילו כאשר ישראל לא חיים בדרך הנכונה, ויש ירידה רוחנית, אז דווקא הארץ מחמירה את הנפילה ואת הקלקול.

הארץ חוטאת, כביכול, יחד עם ישראל, ולפיכך היא צריכה כפרה יחד עם ישראל. על כן, יש צורך לעשות הפרדה בין ישראל ובין הארץ. עם ישראל צריך לצאת לחוץ לארץ כדי להשתחרר מהקשר לארצו שמעצים את הירידה והנפילה שלו. החיים המנותקים האלה, מפרישים אותנו כציבור מחיי החומר, ומאפשרים לנו לחזור אל חיי הרוח. ובאמת, בעת גלותו חוזר עם ישראל לעצמו, לאמונתו, לרוחו הגבוהה. כמובן, שזה איננו מצב שלם, כי את הרוח הגדולה הזו צריך להופיע בכל החיים השלמים והמתוקנים של האומה: בחייה, בארצה, בקדושת החיים המעשיים ולא רק בחיי הרוח.

כך צריך הדבר להימשך עד שהאומה משתחררת מכל העיוותים ומכל הקלקולים שהיו כשהייתה בארץ, וגם הארץ שובתת את שבתותיה ומיתקנת. לבסוף, מגיע הזמן שישראל יכולים לחזור לארץ ישראל, לחיים בצורה הנכונה והמתוקנת. זאת אומרת, עניינה של הגלות אינו רק עונש על החטאים, אלא זהו תהליך של תיקון, תהליך של ניתוח מרפא, הפרדה מהארץ כדי לחזור אחר כך למצב השלם באופן נכון ומתוקן.

העיכוב בתיקון האומה

בהמשך כאשר יגיע הזמן שישראל יכולים לשוב, אז יגיע קץ המגולה, אבל כעת:

כָּל עוֹד שְׁלֵא כְּלָה זַעַם, כָּל זְמַן שְׁבַמְעַמְקֵי רוּחַ הָאֲמָה וְהָאָרֶץ לֹא סָרָה עֵדִין
חֲלָאֲתָם מֵהֶם, הֵיִתָּה אֲזַ כָּל סִבַּת פְּנוּתָם רַק אֶל עַל, אֶל קִדְשׁ ד', רַק מְרֹב
שׁוּמְמוּתָם, מְפַנֵּי שְׁלֵא הֵיִה לָהֶם כָּל עִנְיָן לְקַחַת לֵב אֲדָם חַי חֲמֹר עֲלֵי
אֲדָמוֹת.

הפניה הייתה אל הקודש מפני שלא הייתה אפשרות אחרת.

אָבֵל אִם יִתְגַּלוּ אִז בְּחַיֵּי־חֲבֵרָה וּמִשְׁטַר־אֶרֶץ, מִיָּד יִתְגַּלֶּה רוּח־הַעֲוֹנִים אֲשֶׁר בְּחֶבֶם וְהַשְּׁחָתוֹת הָעֵתִיקוֹת תִּשׁוּבָנָה וְתִקְצִינָה. בְּכֵן נִסְתַּם עַד אִז כָּל חֲזוֹן־רוּחַ, הָאֶרֶץ נִשְׁכָּחָה כְּמַת מִלֵּב כָּלֵל הָאָמָה, וְהִיחִידִים, שְׁעֵלָה עַל לִבָּם לִפְנוֹת אֲלֵיהָ, לֹא הָיָה לָהֶם כָּלֵל שׁוּם עֲנִין הַמְתִּיחַס לְצִדָּה הַחֲמֹרִי הָאֶרֶצִי.

הקב"ה, כביכול, גרם שהארץ נשכחה, שלא שואפים אליה, כי עדיין אינם מוכשרים לחזור אל הארץ באופן מתוקן.

אָבֵל בְּמַדַּת הַתְּמַלְאוֹת הַסָּאָה שֶׁל גְּעֵרַת ד' וְתוֹכַחְתּוֹ, שֶׁהִיא מְרַקָּה לֹא רַק אֶת הַיְחִידִים, - שֶׁהֵם שָׁבוּ בְּרָבָם בְּיַמֵּי־הַגְּלוּת הָרִאשׁוֹנִים, - כִּי־אִם אֶת רוּחַ הָאָמָה בְּכֻלָּהּ, וְתִרְוָמָם אִתּוֹ יַחַד אֶת רוּחַ הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁפַּל בְּיַמֵּי־הָרָעָה.

הרב משיב כאן על השאלה: אם אנו אומרים שעניינה של הגלות היה להחזיר אותנו לעצמנו, לרוח הפנימית שלנו, אם כן, כבר בדורות הראשונים של הגלות חזרו עם ישראל ועזבו את כל הקלקולים שהיו בארץ, ומדוע לא חזר עם ישראל לארץ לאחר דורות מועטים? התשובה לכך היא, מפני שהיחידים אמנם שבו ונתקנו, אבל האומה לא נתקנה עדיין. יש הבדל בין יחידים ובין אומה: האומה צריכה תקופה יותר ארוכה כדי להשתחרר.

כבר הזכרנו את פירושו של הרב לתפילת "שתצילני... מאדם רע ומחבר רע". יש אנשים רעים "אדם רע", שצריך להתרחק ממנו, ויש אנשים שהם "חבר רע". כל אחד מהם הוא אדם טוב, אבל יש לו נקודה קטנה של חולשה, שמתאימה לחולשה שמצויה גם אצל חברו, וכשהם מתחברים יחד החולשה מתגברת והחברות מזיקה. כך בעניין שבו אנו עוסקים. כל יחיד לעצמו נעשה מתוקן ביציאה לגלות, אבל מבחינה ציבורית אם יחזרו לארץ לחיות כציבור, התוצאה לא תהיה טובה, המצב עדיין אינו מתוקן, עוד צריך להשתפר, להיתקן ולהזדכך. זוהי, אם כן, כוונתו של הרב: "שֶׁהֵם שָׁבוּ בְּרָבָם בְּיַמֵּי־הַגְּלוּת הָרִאשׁוֹנִים", כלומר, היחידים אמנם נתקנו כבר בתחילת הגלות, אבל גם האומה צריכה להיתקן.

שאלה: כיצד ייתכן שכאשר היינו בגלות הפרטים נבנו ונעשו מתוקנים, אך האומה לא נתקנה?

תשובה: לחיות בציבור זהו סוג אחר של חיים, מאשר חיים כפרטים בחברה קטנה ומצומצמת. ציבור שומרי המצוות מקפיד על קלה כבחמורה, אבל מתרגל לחיות חיים פרטיים. כאשר צריך לבחור משהו לתפקיד, בוחרים את הקרוב ולא את היותר מוצלח ומתאים לתפקיד. מין הסתכלות פרטית, מצומצמת של חברה שבה כל אחד במקום שלו, במקום לחשוב מחשבות כלליות ולראות את המרחב של הציבור כולו, מהי באמת טובת הציבור. דווקא אלה שלא גדלו במסגרות התורניות החזקות, נפתחו להסתכלות כזאת של ראייה ציבורית יותר רחבה של תיקון הכלל וטובת הכלל, לא חשבונות פרטיים, מינויים פרטיים, עסקים משפחתיים, אלא מהי טובת עם ישראל.

תהליך כזה של הסתכלות רחבה הרואה את צרכי הכלל, צריך להיבנות בהדרגה ולא בבת אחת. יחידים יכולים להיות טובים באופן פרטי, אבל עוד צריך להתקדם כדי שהפרט יבטל את עצמו בפני הכלל, ויהיה קשור לכל המערכת כולה. בימי הגלות הארוכים, הצטמצמו כל אחד בפרטיות שלו. וכעת, המעבר להסתכלות כללית הוא מעבר קשה מאוד, דווקא מפני אורך הגלות. אף על פי שבימי הגלות חי כל אחד ואחד חיים פרטיים, בעומק הפנימי, אומר הרב, הנשמה הכללית של האומה נעשתה מתוקנת בימי גלותה. עכשיו צריך להוציא את הדברים מן הגודל הזה שהאומה כבר הגיעה אליו, אל היכולת שלה לחיות חיים אלוקיים נפלאים וכלליים.

תהליך החזרה לחיים של ציבור

נמשיך בדברי הרב. כאשר התמלאה הסאה, וגם רוח האומה בכללה הגיעה לידי תיקון ומסוגלת לחזור לחיים הלאומים בצורה בריאה, או אז:

בְּמִדָּה זוֹ תִּחְלוּ דְרָכַי צִיּוֹן הַאֲבֵלוֹת לְבַקֵּשׁ אֶת תַּפְקִידָן (כאשר הגיעה השעה, הארץ מבקשת, כביכול, שבניה יחזרו אליה). הָעַם אֲשֶׁר נִעְזַב מִהֵן תִּחַל לְחַשׁוֹב עַל דְּבַר תַּפְּץ שׁוֹבוֹ אֶל עַרְוֵו וְאֶל אֲרָצוֹ, לְמִצְאָ שְׁמָה חַיִּים שְׁלָמִים, חַיִּים הַמְּמַלְאִים אֶת כָּל הַפְּגוּם מִצַּד הַחֲמֹר וְהָרוּחַ, גַּם יַחַד.

הרב מסביר לנו את התופעה של ההתעוררות לחזור לארץ ישראל, אחרי דורות רבים שהדבר היה בגדר חלום רחוק. מדוע התעוררות כזו לא קרתה קודם לכן? מפני שעוד לא היה מתאים שנחזור לארץ ישראל. לכן הקב"ה השכיח מתוכנו ומכלל ישראל את השאיפה הזאת. אבל כאשר הגיעה השעה, מתרחשת התעוררות.

רק זה מקרוב החל הרוח לפעם, במסתרים בא, עוד סתר־פנים לו.

הרוח הכללית הזו של שאיפה לארץ ישראל, באה בתחילה "במסתרים". אולי מתכוון הרב לאנשי הסתר, שהם הרגישו ראשונים את הצורך, הצימאון והשעה הזאת לחזור לארץ ישראל.

מידעיו הרבים לא יוכלו להפירו ויודעיו לא חזו ימיו.

צריך להכיר את הרוח הזו לחזור לארץ ישראל. אפשר לפרש אותה בצורה חילונית-שטחית, שזוהי רוח לאומית, רגשית. ואפשר לפרש באופן פנימי עמוק - עם ישראל, העם האלוקי שואף לחזור לחיות את חייו האלוקיים בארץ ה'. "מידעיו הרבים לא יוכלו להפירו ויודעיו לא חזו ימיו", מי שמכירים את הרוח הזו עדיין אינם רואים שהגיע הזמן.

אף אם נראה מראשית צמיחתו בחזון־לב לקדושי־רוח, - ראוהו ולא הפירוהו בעזו וממשותו, עד אשר במסבות התהפך והנהו הולך ונגלה.

יש קדושים מיוחדים כאלה שחשו שהרוח האלוקי של האומה תפץ לחזור לחיים השלמים בארץ ישראל.

הקושי של בני העלייה

השדרות הקרובות יותר לחפצים חמריים הן ראשונות להפיר את פגעמיו. תכונתו, המלאה ענין לחפצים חמריים, תפץ הארץ, העבודה, הסדר והמשטר החברתי, לא זרה היא לרוחם כמו לרוח בני עליה המיוחדים של עם ממשך וממרט אשר שכח חיים ונפש טובה.

ההתעוררות הזו מתחילה מלמטה, מאנשי המעשה, העוסקים בצדדים החומריים של האומה, במסגרות, בשאיפות הכלכליות, של חופש, של שחרור. היא קשורה לארץ ולעבודת הארץ, אך לא אצל בני העלייה, אנשי הקודש. נראה לי, שלאנשי הקודש יש סיפוק רוחני. הם דבקים בריבוננו של עולם, ומלאים בתוכן רוחני. הם נמצאים בבית המדרש ומרגישים בתוך ד' אמות של הלכה, שעליהן נאמר "מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד" (ברכות ח א). קודם החורבן, הכול פנו אל בית המקדש, ומשחרב בית המקדש, המקום אליו פונים הוא ד' אמות של הלכה. בבית המדרש מצאו אנשי העלייה את מלוא סיפוקם, ולכן לא הרגישו את הצורך לתקן את הצד החומרי, המסגרת, הלאומי, של האומה. דווקא לאנשים שאין להם את התוכן הרוחני הפנימי הזה היו שאיפות מיוחדות ישראליות לחיים נכונים, שלמים ומתוקנים של ציבור, שבגלות אי אפשר היה להוציא אותן מן הכוח אל הפועל. לכן דווקא אלה שהיו פחות חזקים בעוצמות הרוחניות והאמוניות התעוררו לצורך הזה להתגבש ולחזור להיות חיים לאומיים ישראליים. אנשי הרוח לא הרגישו כל כך את החיסרון, את המועקה, אף על פי שזו וודאי צרה גדולה. אומר הרב:

וְכֵן אֲנִישׁ־לֵב נִתְבָּעִים לְבֹא לַעֲמוּד בְּמַעֲרָכָה, לְחִזֵּק יְדֵים רַפּוֹת, לְרוֹמֵם רוּחַ כָּל מִתְיָאֵשׁ וְלֶאֱמֹן כָּל כּוֹשֵׁל, לְקְרֹא בְּקוֹל גְּדוֹל: "צִיּוֹן, אֵל יִרְפוּ יְדֵיךָ!". הִנֵּה נִשְׁמַת אֱלֹהִים חַיִּים הַעֲלוּמָה, אֲשֶׁר יִשְׁבֶּה בְּסִתֵּר הַמְדֻרָּגָה בְּכָל יְמֵי הַגְּלוּת, הוֹלֶכֶת וּמִתְגַּלָּה.

אנשי לב צריכים להכריז שמהו עמוק ופנים פנימי הולך ומתרחש כאן.

אֵת הַיּוֹדָה וְיִפְעָתָה הֵלֵא לֹא תוּכַל לְגַלוֹת רַק בַּעֲמָה חַיִּים שְׁלֵמִים עַל אֲדָמְתוֹ.

ההופעה השלמה של נשמת אלוקים חיים שבישראל היא רק על ידי "חיים שלמים על אדמתו".

כְּשֶׁם שֶׁאֵין הַשְּׂכִינָה שׁוֹרָה בְּאִישׁ יְחִידִי אֲלָא עַל גְּבוּר וְעֲשִׂיר וּבַעֲלִיקוּמָה, אֲלָא שְׁכָל זֶה לֹא יִסְכּוֹן מְאוּמָה בְּלִתֵּי הַמַּעֲלוֹת הַרוּחָנִיּוֹת שֶׁל חֻכְמָה וְעִנּוּה -

כך אין השכינה הפללית שורה אלא בעם מלא גבורה, עֶשֶׂר, וְקוֹמָמִיּוֹת, אֲלֵא שְׁכַל אֵלֶּה יִמְצְאוּ אֶת עֶרְכָּם רַק בְּהַעֲשׂוֹתָם בְּסִיסִים לְהָאֹר הָרוֹחֲנִי הָאֱלֹהִי, הַמְּמַלֵּא אֹרֶךְ ד' וְעֵנֹת־צֶדֶק.

אומרים חז"ל: "אין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ובעל קומה" (שבת צב א, ועי' נדרים לח א). צריך להיות בריא וגיבור, כפשוטו: גיבור בגופו, עשיר בממונו, שכן מי שיש לו ממון חי חיים עצמיים ואינו תלוי באחרים, וגם מרגיש בעל קומה, יפה וגבוה. הלא זו חיצוניות, האם די בכך כדי שתשרה שכינה? מוכרח להיות שתהיינה בו גם חכמה וענווה. הגמרא לא צריכה לפרש שחייב האדם להיות חכם ובעל מידות טובות כדי שהשכינה תשרה עליו, שכן לא יעלה על הדעת אחרת. אבל חז"ל רוצים לומר לנו שהשכינה שורה על מציאות שלמה, לא רק פנימית, אלא גם חיצונית, אך וודאי שלא רק חיצונית. כאשר מתקיימים גם התנאים החיצוניים, שורה השכינה בגדלות. אין לאדם רגשי נחיתות, יש לו ביטחון עצמי, וממילא הופעת השכינה אצלו היא הופעה בשלמות. כך גם בציבור.

למרות שהתעוררות הזו, הופיעה בתחילתה בצורה חומרית-גשמית, צריך לזכור שהמגמה היא לא רק הצורה החיצונית. אמנם, המציאות החיצונית של חיי חומר, של מסגרת, של הצלחות בכל תחומי החיים, היא תנאי הכרחי, אך מטרתה היא לגלות את הרוח הגדולה של האומה, את הרוח האמונית, האלוקית, את אור ה'.

נפילות בדרך להגשמת חלום הגאולה

בְּנִפְשׁ נִדְהָמָה וּבְכַרְפִּים כּוֹשְׁלוֹת מַעֲצָר רָעָה וְיָגוֹן, שֶׁל עֲקֵת־אֹיֵב וְשִׁפְלוֹת נְדוּדִים, בְּאֶפְסֵ תַקְוָה וְנַחוּמִים בְּאֲדַמַּת גֶּכָר, בָּאוּ אֶל הָאָרֶץ פְּזוּרֵי־גוֹלָה, שְׂרִידִים יְחִידִים. עֵינֵיהֶם הִטְרוּטוֹת, מְרֹב אֶפְלָה שֶׁל גּוֹלָה אַחַר גּוֹלָה, לֹא תוּכְלָנָה עוֹד לְסַבּוֹל אֶת כָּל תַּקְּףֵ הָאֹר הַגָּדוֹל הַזֶּרֻעַ בְּאָרֶץ. הַקּוֹמָה עוֹד לֹא נִדְדַקְפָּה, הָרוּחַ עוֹד לֹא נִתְעוּדָד, הַנְּשָׁמָה הָאֱלֹהִית עוֹד לֹא נִתְגַּלְתָּה בְּתַעֲוִפַּת עֲזָה.

הרב מסביר לנו שהמציאות שבה חיינו בחוץ לארץ הייתה משפלת ומצמצמת את הכוחות. ואף כעת כאשר באים שרידים לארץ, האפלה של הגולה עדיין שורה עלינו. לא יכולים לראות את האור הגדול הזרוע בארץ. כדי לראות את האור הזה צריך להשתחרר מכל העיוותים, מהסתכלות של שפלות, נמיכות מצומצמת ומצומקת שהחיים בגולה גרמו.

אָבֵל, קוֹיִם בּוֹדְדִים שֶׁל אֹרֶה פְּזוּרִים בְּכָל עֵבְרִים (האור לא מופיע בשלמות, אלא בקווים בודדים), הַקֶּץ־הַמְּגָלָה הוֹלֵךְ וְקָרֵב, וְכָל אֲשֶׁר רֹחֵד' מִפְּעֻמוֹ יְחוּשׁ לְהִיּוֹת מֵהַבּוֹנִים הָרֵאשׁוֹנִים הַבּוֹנִים אֶת בְּנֵי הָאָמָה בְּאֶרֶץ־חֲמֻדַת־עוֹלָמִים.

כעת, אנו עומדים בפני קושי. כיצד להסביר את העובדה שכאשר עם ישראל חוזר לארץ ישראל, דווקא אז המשבר הרוחני מגיע לשיאים? כל ימי הגלות רובא רובא של עם ישראל שמר תורה ומצוות והיה נאמן לדרך. והנה פתאום בשעת המעבר מהגלות אל הגאולה - צריך להיות משבר כזה?

התשובה היא, שבתחילת דרכו של חלום שעומד להתגשם, יש צורך לעשות ניסיונות ראשוניים כיצד להגשימו מן הכוח אל הפועל, ומזדמנות כל מיני נפילות. המשיח נקרא "בר נפלי" (סנהדרין צו ב), ומשמעותו של דבר היא, שקודם ללידתו נולדים נפלים, ולאחר מכן הוא נולד. אנו פוגשים את התהליך הזה בכל מקום. הרעיון להקים את היישוב בית אל היה ממש פנטסטי, חלומי. אך כאשר באים להקים את היישוב בפועל, זה סוחב לכאן וזה סוחב לכאן, מתחילים חיכוכים ומריבות. אם אנשים היו יודעים את הקשיים שיהיו בפועל בדרך להגשמת החלומות שלהם, הרוב לא היו באים כלל, בטענה "לא לזה התכוונו". זהו תהליך של גדילה, שבו ההתחלה תמיד מורכבת, עד שלומדים לחיות זה עם זה ומבינים איך להתמודד עם כל הקשיים הראשוניים. לאט לאט, מצליחים לפתח ולהתגבר על המכשולים, ולמצוא את הדרך איך לבנות, ואיך להסתכל בהסתכלות יותר ציבורית, קבוצתית, באופן שלא כל אחד מושך לכיוון שלו. אם כן, המעבר מחלום למציאות כרוך בהרבה משברים, וכך גם האומה עוברת משברים בדרך לגאולתה. על אחת כמה וכמה שהדבר קשה כאשר באים מגלויות שונות, ממקומות שונים, עם מנטליות

שונה, וצריך לאחד את כולם. החיבור בין חלקי האומה דומה לעצמות המפוזרות שצריך לגבש אותן לגוף שלם, ולכן יש הרבה כאבים וקשיים.

משבר שמוביל לבניין חדש של אמונה

צריך להוסיף עוד, שגם ההסתכלות האמונית בימי הגלות צריכה הייתה להתפתח ולהתרחב, ותהליך כזה עובר לפעמים דרך משברים. כמו שאומר המהר"ל בספר נצח ישראל (פ"כ), שלפני כל התחדשות יש משבר. לא קיים מצב שבו בונים דבר חדש וגדול, שלא ייקדם לו שלב ביניים שבו הדבר הישן מתפרק ומחייב לבנות דבר חדש. אנחנו רואים זאת גם בעניינים הגשמיים: ישנם בניינים קטנים שמעוניינים לבנות במקומם בניין גדול. אי אפשר לבנות על גבי הבניין הקטן קומות נוספות, אלא צריך להרוס תחילה את הבניין הישן עד היסוד. ואם רוצים לבנות בניין גדול, לא די בכך שיהרסו את הבית, אלא צריך לחפור בורות גדולים בקרקע ועל ידי כך מבססים את הבניין החדש. בעבר היו בנייני שיכון בני שתי קומות, לאחר מכן הרסו אותם כדי לבנות בניינים בני שש קומות, ואחרי שנים הרסו גם אותם ובנו על גביהם בניינים של שלושים קומות. וייתכן, שבעתיד יגיע שלב שבו יהרסו בניינים כאלו כדי לבנות בניינים גדולים של מאה קומות. כדי לייסד דבר חדש צריך להרוס את הישן.

הריסת דבר קיים זהו דבר כואב מאוד. ואכן, בקודש אסור להרוס לפני שבונים "לא ליסתור איניש בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחריתי" (בבא בתרא ג ב). אך זאת המציאות, וכך גם מבחינה רוחנית בחיים הלאומיים. משבר אמוני הוא משבר בונה, הוא מביא אחר כך עומק וגודל חדש של אמונה. ישנה מין אכזבה מההסתכלות הקודמת שמביאה לפריקת עול, אבל בעומק הדברים היא נובעת מכך שמחפשים דבר יותר גדול. אומר הרב, שזהו שורש המשבר שישינו במעבר לארץ ישראל, מפני שבארץ ישראל צריך להתעלות לאמונה גדולה יותר. וההתעלות הזו מתרחשת והולכת. המבט של האמונה שלנו היום הוא גדול יותר מן המבט שהיה פעם, הוא אמנם אינו שלם, אבל הוא כבר אחר מן המבט שבעבר. זה לא דבר שאנו מצפים לו לעתיד לבוא, אלא הוא נמצא כבר עכשיו, האור הגדול

כבר מופיע. הרב מדבר על אור שמופיע במקצת "קנים בודדים של אורה פזורים בכל עברים", ובזמננו האור שמופיע הוא כבר יותר מקווים מעטים. מתפתחת הסתכלות אמונית עמוקה, עבודת ה' גדולה חדשה, דבקות במדרגה חדשה, ועוד היד נטויה בעזרת ה'.

נשוב לדברי הרב:

כמו שצערך היא קוממות עמנו על אדמת הקדש; כמו שדל וקטן הוא בנינו לעמת תקותנו הגדולה, שהיא נאדרת בימין ד' רוממה "לנטע שמים וליסד ארץ ולאמר לציון עמי אתה", כן דק וחלוש הוא הרוח המרגש בקרבנו מרוממותה של ארץ חמדה.

כלומר, ההתחלה של החזרה לארץ ישראל היא עדיין מצומצמת וקטנה, ובאותה מידה גם הגדולה הרוחנית הפנימית של ארץ ישראל עדיין לא התגלתה.

והדר־כבוד אל המתגלה בקדשת היוכל והשמטה על אדמת הקדש, הנותן עז ותעצומות לעם, רק מרחוק עוד יראה לנו.

אנו מסתכלים מרחוק בגדולת ענינם של עם ישראל וארץ ישראל המתגלה במצוות השמיטה והיובל. יש לנו תקוות גדולות, אך עדיין האורה אינה מאירה עלינו באופן המלא.

אמנם מחיות הן את רוחנו המצות־התלויות־בארץ כפה שעולה בידינו לקיים מהן גם כעת, אם כי עדין אין לנו שום דבר בשלמותו.

כשאנו מקיימים את המצוות התלויות בארץ הן כבר נותנות לנו חיות חדשה ומיוחדת, שלא הייתה לנו בחוץ לארץ בשעה שלא נהגו המצוות הללו. כל המצוות התלויות בארץ מתקיימות כיום באופן מאוד מאוד מצומצם, מדרבנן ולא מדאורייתא. אמנם, לדעת הראב"ד תרומות ומעשרות נוהגים היום מדאורייתא, אך לפי דעת הרמב"ם והרבה פוסקים כל המצוות התלויות בארץ, וביניהן תרומות ומעשרות, הן מדרבנן, וכך גם מצוות השמיטה (עי' רמב"ם תרומות פ"א הכ"ו). ואפילו מצוות תרומה שהיא מדרבנן אין לנו אפשרות לקיים כעת בשלמות, כיוון

שהכוהנים אינם יכולים לאכול את התרומה, כיוון שאינם טהורים. אנו מקיימים את כל המצוות באופן מאוד מצומצם כמו זכר למצוות. הן מחיות אותנו מעט, ולא בשלמות.

מדרגות במצוות

כעת, קורא הרב ללמוד ולעסוק בתורת המצוות התלויות בארץ:

אָבֵל הַגֵּיעָה הַשְּׁעָה לְתַחֲתֵת הַתּוֹרָה הַמְכַוֶּנֶת לְעַמַּת תַּחֲתֵת הָאָרֶץ. תִּלְמוּדוֹן שֶׁל הַמְצֻוֹת־הַתְּלוּיֹת־בְּאָרֶץ הַחַל לְהִיּוֹת הוֹלֵךְ וְנֹחֵשֶׁב, לְכָל עִם ד' הַמְפַנֶּה פְּנֵיו אֶל אֶרֶצוֹ בְּרוּחַ ד' אֲשֶׁר עָלָיו, - לְחֻבָּה קְדוֹשָׁה יֵתֵר עַל הַחֻבָּה הַכְּלָלִית הַמְקַפֶּת אֶת כָּל הַתּוֹרָה כְּלָה. וּבִיּוֹתֵר הַחֲלָה חוֹבְתוֹ לְהַגְלוֹת עַל יוֹשְׁבֵי אֶדְמַת־הַקֶּדֶשׁ.

כעת מרגישים צורך מיוחד לעסוק במצוות התלויות בארץ, שאנו פוגשים מחדש עם החזרה לארץ ישראל.

בהקדמה לספר "עץ הדר" דן הרב בדיני האתרוג, ועומד על כך שהאתרוג צריך להיות לא מורכב, ומרחיב מאוד מאוד את הדיבור בשבח אתרוגי ארץ ישראל שאינם מורכבים. בהקדמה זו מדבר הרב על כך שהמצוות התלויות בארץ הן היסוד, ואילו שאר המצוות טפלות אליהן. הדבר דומה ליחס שבין מטלטלין לקרקעות: אדם קונה קרקע, ואגב הקרקע קונה מטלטלין. במצוות הקשורות עם הארץ יש בחינה של מצוות יסודיות שקשורות מאוד עם המקום שבו הופעתנו היא הופעה שלמה. מצוות שניתן לקיים בכל מקום, נראה מצד אחד, שהן גדולות יותר, מפני שאפשר לקיים את המצווה בכל מקום, אך מצד שני, עצם העובדה שלשאר המצוות לא דרוש מקום מיוחד שבו הן יכולות להתקיים מראה על הגדלות של המצוות הללו התלויות בארץ, שדווקא במקום שיש קדושת ארץ ישראל, הן מופיעות בשלמות. יש גם מדרגות במצוות התלויות בארץ: יש מצוות שאפשר לקיים גם כאשר לא כל יושביה עליה, ויש מצוות כלליות יותר כמו היובל, שיכולות להתקיים רק במצב השלם של האומה, כאשר כל יושביה עליה וכל שבט ושבט נמצא במקומו. העובדה שמצוות היובל יכולה להופיע, להתגלות

ולהתקיים רק במצב המושלם ביותר של עם ישראל, מראה על מדרגתה המיוחדת של המצווה הזו. אם כן, כעת הגיעה השעה שאנו חוזרים לארץ ישראל לעסוק במצוות התלויות בארץ, ובאמת הן מקבלות את מקומן המיוחד, החשוב.

ההתעוררות למצוות השמיטה

בשנת תרמ"ח, קרוב לתקופה שבה נולד מרן הרצי"ה, ושנה לפני שנת השמיטה התעוררה גם שאלת השמיטה, משום שהתחילו להיות חקלאים יהודים בארץ ישראל, ודנו גדולי ישראל האם מצוות השמיטה דאורייתא או מדרבנן. ועוד דנו כיצד צריך לנהוג בענייני השמיטה - האם היתר המכירה הוא טוב ומועיל או לא. שאלות אלו העסיקו את גדולי הדור שהיו בחוץ לארץ, רחוקים מאוד מהמימוש של הדברים האלה בפועל. פתאום קמה רוח גדולה של התדיינות סביב המצוות התלויות בארץ. הגיע הזמן לעסוק בנושא שלא עסקו בו מאות שנים משום שלא היה נוגע למעשה.

מנין שנות השמיטה

דברי הרב שלהלן הם פתיחה לכתיבת הספר "שבת הארץ":

תְּלַמּוּד מִבֵּיא לַיָּדִי מַעֲשֵׂה, שְׁנוֹן הַהֲלָכוֹת בְּבִירוֹר וְהִרְחָבָה, עֲשׂוֹת סְפָרִים וְהִרְבּוֹת מְחָקֵר בָּהֶן, מִבֵּיָאִים אֶת הַהֲכָרָה וְהָאֲהָבָה אֶל הַמְצוֹת הַתְּלוּיֹת בְּאֶרֶץ, אֲשֶׁר נִשְׁכַּחוּ שְׁנוֹת־מֵאוֹת רַבּוֹת מִפְּלִלוֹת הָאָמָה, וְאוֹר ד', שֶׁבְּכָל אוֹת וְאוֹת וּבְכָל פָּרֵט וּפָרֵט מִפְּרֻטֵיָהּ שֶׁל תּוֹרָה, מוֹפִיעַ וּמַעוֹרֵר אֶת חֶשֶׁק שְׂמִירְתָּן בְּכָל פְּרֻטֵיהֶן, וְהִפְרֵת צִדְקוֹן וּכְבוֹדוֹן הוֹלֵכֶת וּמְתַרְבֶּה לְפִי הַגְּדִלְת תּוֹרְתָן וְהַאֲדָרְתָּהּ.

וְהִנֵּה עֵתָה הַגִּיעָה שְׁנַת־הַשְּׁמִטָּה לְפִי מִנְיַן הַשָּׁנִים הַמְחֻזָּק אֶתְנֶנּוּ.

הרב מדגיש זאת, משום שיש מחלוקות רבות מתי חלה השמיטה, וארבע דעות בדבר. בתשובות מהרלב"ח (סי' קמג) דן מתי צריך לנהוג בשמיטה למעשה, האם צריך לנהוג לחומרא בכל ארבע השנים הללו ספק שמיטה, או שיש לנהוג כפי

השנה המקובלת כשיטת הרמב"ם והפוסקים. וייתכן שהספקות הללו בקביעת השנה הם צד להקל בדינים מסויימים.

על כל פנים, יש לנו מסורת, וכבר מוחזק ששנת השמיטה היא כפי שאנו נוהגים היום. ספירה זו מתאימה לחלוקת השנים בשבע מזמן בריאת העולם. אם אדם רוצה לדעת מתי תחול שנת השמיטה יחלק את השנים מזמן הבריאה לשבע, והשנה שמתחלקת ללא שארית היא שנת השמיטה. זאת אף על פי שלמעשה, הספירה אינה קשורה עם בריאת העולם, כי עם ישראל החל למנות את שנת השמיטה שבע שנים לאחר שבאו ישראל לארץ ישראל, ואחרי חמישים שנה היה יובל, ולאחר היובל שוב מתחילים למנות לשנת השמיטה. ואף בדבר זה ישנה מחלוקת תנאים: האם שנת היובל היא השנה הראשונה לשמיטה הבאה או שהשנה שלאחר היובל היא הראשונה למנין (עי' ערכין יב ב). ואף מזמן בית שני, שאין היובל נוהג, יש לדון כיצד מונים את השנים הללו: האם מכניסים את שנת היובל לחשבון אף שאין יובל, ואחר כך מונים שבע שנים, או שמונים לשמיטה בלא שנות יובל. מכל מקום, לפי הספירה המוחזקת לנו כיום חשבון שנת השמיטה מתאים למנין השנים מבריאת העולם.

המחלוקת סביב היתר המכירה

מְרוֹב דְּלוֹת מִצֵּב יִשׁוּבְנוּ בְּאֶרֶץ הַכְּרַח הוּא אֲמַנָּם לְהִסְתַּפֵּק ע"פ רֹב בְּהוֹרָאת־שָׁעָה, כְּאֲשֶׁר הִסְפִּים מֵאֵז ע"פ גְּדוּלֵי־הַדּוֹר, אֲשֶׁר נִכְנְסוּ לְתוֹךְ עַמְּךָ מִצֵּב הַיִּשׁוּב הַחֲדָשׁ בְּאֶרְצֵנוּ הַקְּדוּשָׁה, וּבְהַרְגָּשָׁה נֶאֱמְנָה חֲדָרוּ אֶל עֲרֻכּוֹ בְּעֵתִיד, בְּחוּשָׁם שְׁלֵא לָבוֹז לְיוֹם־קִטְנוֹת וְלִדְעַת כִּי מֵאֵת ד' הִיָּתָה זֹאת, לְתַת נִיר לְעַמּוֹ עַל אֲדַמְת־קִדְשׁוֹ לְהִיּוֹת לְפִתְח־תְּקוּהָ וּצְמִיח־תְּקוּן־יִשׁוּעָה, שְׁגִדוּלָה הִיא חוֹבְתָנוּ לְיִשְׂרָאֵל מִסְלָתָהּ, לְבָלִי תִפְגַּע מְכֻשׁוּלִים מִצַּד הַמְצֹת־הַתְּלוּיֹת־בְּאֶרֶץ כָּכָל הָאֶפְשָׁרִי.

המצב של היישוב היה כה דל, שהיה הכרח להסתפק בהוראת שעה של היתר המכירה. לא הרב התחיל את היתר המכירה. כאמור, בשנת ה'תרמ"ט הייתה שנת שמיטה, והרב הגיע לארץ ישראל רק חמש עשרה שנים לאחר מכן, בשנת

ה'תרס"ד, לאחר שלוש שמיטות. כאשר התקרבה שנת השמיטה ה'תרמ"ט, התלבטו גדולי הדור בשאלת היתר המכירה. הנצי"ב מוולוז'ין הגיע למסקנה שרוב הפוסקים סוברים ששמיטה בזמן הזה דאורייתא, על כן נטה שלא להתיר מכירה, אך מצד שני, היה לו מאוד חשוב לשמור על היישוב בארץ ישראל ולחפש לבעיה פתרונות אחרים. לכן הציע להפקיר את השדות ולא למכור, שהרי בתורה כתוב "שדך", היינו דווקא מה ששייך לך לא תקצור, ומה שאינו שלך אין לו כלל דיני שמיטה. אמנם, הוא כתב זאת כהצעה, ולא כפסק הלכה. גם גדולים אחרים חיפשו כל מיני דרכים כיצד להקל ולהתמודד עם שנת השמיטה. וכך, יצא פסק על פי גדולי הדור להתיר את מכירת הקרקעות לגוי. בעיקר הסתמכו על ר' יצחק אלחנן ספקטור שהיה מקובל כפוסק הדור, אך היו גדולים נוספים שצידדו בהיתר זה, כגון ר' שמואל מוהליבר. מאידך, היו כמה מגדולי הדור שהיו נגד היתר המכירה. הרבה גדולים בחוץ לארץ היו מעורבים במחלוקת, כיצד לנהוג בארץ ישראל בשנת השמיטה.

אם כן, בגלל המצב הקשה בארץ ישראל, וכדי לשמור שתהיה חקלאות יהודית בארץ ישראל, שבאותה שעה הייתה התחלת קיומה של האחיזה של עם ישראל בארץ ישראל, הסתמכו הפוסקים בארץ ישראל על היתר זה. בשעתו, הוטל הדבר על הרב של יפו ר' נפתלי הרץ, בגלל שהיישובים המעטים שהיו, הלכו לפי ההוראות שלו. הוא התייעץ עם רבו הרב יהושע לייב דיסקין, שהיה אחד מגדולי הדור בירושלים, ונחשב לפוסק הדור, כונה "הבריסקר רב" על שם העיירה בריסק שם היה רב קודם לכן. כמו כן נועץ בו חותנו של מרן הרב זצ"ל, האדר"ת, שהגיע לארץ ישראל באותה תקופה. ולפי עדותם הסכים הרב יהושע לייב דיסקין להתיר המכירה.

הקלות של החזון איש

המחלוקת מופלאה. אלה שמתנגדים להתיר המכירה אומרים: אי אפשר ולא שייך כלל למכור את ארץ ישראל. ובאמת, החזון איש, שהיה מהמתנגדים להתיר המכירה, חיפש היתרים וקולות כיצד להתנהג עם הפירות בארץ ישראל, שהרב לא

הסכים להם. למשל: חכמים גזרו לאסור ספיחין שגדלו מעצמם בשביעית. ופוסק הרמב"ם (שמיטה ויובל פ"ד הי"ד ועוד), שירקות שגדלו מעצמם, אפילו החלו לגדול קודם השביעית, אך נלקטו מראש השנה ואילך, אסורים. וכן שאר הגידולים החד שנתיים, כגון חיטה, שעורה וכדומה, שגדלו מעצמם, אם נלקטו בשביעית יש להם דין ספיחין. ייתכן, שבחיטים ושעורים והדומה להם האיסור תלוי בשליש בישולם. אבל כל הירקות, שדינם מבחינת מעשרות הוא לפי שעת לקיטתן, וודאי אסורים באיסור ספיחין לדעת הרמב"ם, אם נלקטו אחר ראש השנה. אמנם, יש ראשונים שסוברים, שמה שהתחיל לגדול לפני השביעית מותר באכילה, אך יש בזה חילוקי שיטות - יש פוסקים, שלא די בכך שהשתיל נמצא, אלא צריך שלפחות מקצת מן הפרי גדל. ויש פוסקים שמקלים יותר, שאפילו אם רק השתיל התחיל לגדול לפני שביעית, אין לו דיני ספיחין. נפקא מינה תהיה בעגבניות, שכן היום הצליחו לגדל את העגבניות באופן כזה שנותנות פרי במשך שמונה חודשים מאותו שתיל. ואם כך, עד אחרי פסח גדלות עגבניות מאותם שתילים שנשתלו לפני ראש השנה, ולמסתמכים על הדעה המקלה שמה שנשתל לפני שנת השביעית מותר, יהיו העגבניות מותרות. החזון איש הלך בדין זה לקולא, שלא כשיטת הרמב"ם המחמירה. היתר המכירה מקל את כל העניינים האלה, כי הקרקע כבר אינה ברשות ישראל ואין בה דיני שביעית, ואף אם יש בפירות קדושת שביעית, מכל מקום אין בהם איסור ספיחין. אנו פוסקים שאין בפירות קדושת שביעית.

דין נוסף שבו הקל החזון איש הוא בפירות שגדלו אצל הנכרי. נחלקו הראשונים כבר בזמן הבית יוסף כיצד להתייחס לפירות שגדלים בשדה נכרי - האם צריך להפריש מהם תרומות ומעשרות כאשר התמרחו בידי ישראל או לא. הייתה מחלוקת גדולה בדין זה בין המבי"ט והמהרי"ט לבין הבית יוסף, והוכרע שאין בזה קדושה וחייבים להפריש תרומות ומעשרות. על כל פנים, השאלה כבדה מאוד, מי שמחמיר בשמיטה, מקל בתרומות ומעשרות. גם בזה נקט החזון איש לקולא.

גם בטיפול בשדה הקל החזון איש. מותר בשנת השביעית לשמור על קיומם של העצים לבל יתקלקלו, אך אסור "לאברויי", להוסיף להתפתחותם ולהשביח אותם.

אבל, לגבי פירות, פוסק מרן הרב שאסור "לאוקמי" פירות של שביעית, כגון לשמור עליהם שלא יתקלקלו מתולעים ומזיקים. והטעם לכך, משום שהפירות אינם שלך, ומדוע יהיה מותר לטפל בהם? לעומתו, הקל החזון איש "לאוקמי" פירות. אסור למכור אותם, אך מותר לטפל בהם כדי למנוע קלקול.

חומרה המביאה לידי קולא

המתנגדים להיתר המכירה בחרו להקל, העיקר שלא למכור קרקעות של ארץ ישראל ולא לעבור באיסור "לא תחנם". מצד אחד, החומרה הזו שלא למכור ראויה מאוד. אך מצד שני, הדבר יגרום שחקלאים אינם יכולים להתקיים בגלל השביעית. אני יודע שלא מעט חקלאים שומרי מצוות הפסיקו להיות חקלאים בגלל שנת השביעית. הם טענו 'בשנת השביעית איננו יכולים לטפל בקרקע. אחרים משתלטים על השוק, ואי אפשר לחזור לאותו מצב בשוק לאחר השמיטה'. מפאת החשש הזה, באו חכמים ואמרו שלא ייתכן שאנחנו ניעזר באחרים, ושחקלאים יהודים לא יוכלו להתקיים בארץ ישראל. "עת לעשות לה'" צריך להסתמך על קולות שונות כדי להתיר את המכירה. שמיטה אינה מדאורייתא בזמן הזה לחלק גדול מן הפוסקים, קדושת ארץ ישראל אינה נוהגת, ומכיוון שכך אולי גם איסור "לא תחנם" אינו שייך. יש מקום להסתמך על דבר זה להקל. אנחנו רוצים לומר שגם בזמן הזה קיימת קדושה, אבל אם הדבר ימנע אפשרות לטפח את היישוב בארץ ישראל, כיוון שיש לנו מטרה עתידית כל כך גדולה, יש מקום להקל.

נמשיך בדברי הרב:

אֲשֶׁר נִכְנסוּ לְתוֹךְ עַמְּךָ מִצֵּב הַיָּשׁוּב הַחֲדָשׁ, בְּאַרְצֵנוּ הַקְּדוֹשָׁה, וּבְהַרְגָּשָׁה נֶאֱמְנָה חֲדָרוּ אֶל עַרְכּוֹ בְּעֵתִיד, בְּחוּשָׁם שֶׁלֹּא לָבוֹז לְיוֹם־קִטְנוֹת (ליום העתיד לבוא), וְלִדְעַת כִּי מֵאֵת ד' הֵיְתָה זֹאת, לְתֵת נִיר לְעַמּוֹ עַל אֲדַמַּת־קִדְשׁוֹ. לְהִיּוֹת לְפִתְחֵת־תְּקוּהָ וְצִמְיַח־קֶרֶן־יְשׁוּעָה, שֶׁגְדוּלָּהּ הִיא חוֹבַתְנוּ לְיִשְׂרָאֵל מִסֻּלְתָּהּ, לְבָלִי תִפְגַּע מְכַשׁוּלִים מִצַּד הַמְצוֹת־הַתְּלוּיֹת־בְּאַרְץ כָּכָל הָאֶפְרָיִם.

וְאִין הַקב"ה בָּא בְּטְרוּנֵיָא עִם בְּרִיּוֹתָיו (כאשר ישנם מצבים של הכרח, הקב"ה נותן לנו דרכים כדי להתמודד עם ההכרח), וְכָל הַנְּאָמַר לְהַקְל בְּמָקוֹם מְצוּה דְרַבִּים וּבְמָקוֹם הַפְּסֵד מְרַבָּה וְשִׁעַת־הַדְּחָק, - כָּל אֵלֶּה (כל הסיבות להקל שמנה הרב) חִבְּרוּ יַחַד בְּשִׂאֵלָה זוּ בְּמִדָּה מְרַבָּה כְּלַפָּה, עַד שֶׁאִין לָהּ דְגֻמָּא בְּכָל הַשְּׂאֵלוֹת אֲשֶׁר נִתְעוֹרְרוּ בְּיִשְׂרָאֵל בְּחֻקְר דִּין וּמִשְׁפָּט, בְּכָל מְשֻׁבַּ הַגְּלוּת הָאֲרָבָה.

עוד לא הייתה לנו מצווה כזו שיש כל כך הרבה קשיים להתמודד ולקיים אותה, ומצד שני לשמור על קיומו של היישוב היהודי בארץ ישראל לבל ייפגע.

אָבָל לְמִרוֹת הַפְּקַעַת־הַמְצוּהָ אֲשֶׁר בְּהוֹרָאת־שְׁעָה זוּ יְשׁוּבָם כְּפָה גּוֹפִי־הַלְכוֹת, הַנְּדַרְשִׁים לְשִׁמּוֹר וְלַעֲשׂוֹת בְּפֶעֶל.

אמנם, מפקיעים את המצווה בהוראת שעה, אבל לא התירו את הכול. לא התירו לעשות עבודות שהן דאורייתא - כגון זריעה וקצירה וכדומה - על ידי ישראל, אלא רק על ידי נכרי.

קיום המצווה בשלימות

גַּם נִמְצְאִים יְרָאֵי ד' הַחֲרָדִים אֲל דְּבָרוּ מְאֹד, אֲשֶׁר מִפְּנֵי קִדְשֵׁי חֲבַת־הַמְצוּת־הַתְּלוּיֹת־בְּאֶרֶץ וּמְצוֹת הַשְּׂבִיעִית, שְׁעִינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל נְשׂוֹאוֹת לְקִיּוּמָהּ בְּאֶרֶץ־חֻמְדָּה, אֵינָם חֹסִים עַל הַפְּסֵד וְטִרַח וְהֵם נְכוֹנִים לְקִיּוּמָהּ בְּכָל כֶּת, - כְּדִין וְכַמְשָׁפֵט. בְּרוּכִים יְהִי לַד' וְלַעֲמוֹ.

מי שמסוגלים להתמודד עם הקושי ולא להשתמש בהיתר המכירה, ברוכים יהיו לה' ולעמו. ובאמת, יש ביישוב בית אל בעלי כרמים שמפקירים את הכרמים שלהם, ונוהגים בהם בשנת השביעית באופן השלם. קם בית דין שמטפל בפירות הכרמים הללו במסגרת "אוצר בית דין". מינינו את בעלי הכרמים, שיעשו בשליחותנו את המלאכות המותרות "לאוקמי", כגון מניעת מזיקים שיזיקו לעצים, ויקבלו על כך תמורה מבית הדין. בית הדין יחלק לציבור את היין שנעשה מפירות הכרם שנקטפו, והכסף שמשלמים עבורו אינו אלא עבור הטרחה בעבודת הכרם, איסוף

הפירות מן הכרם, וכן עבור השימוש בכלים של היקב. כך יוצא שבקבוק שנמכר בשאר השנים בשלושים ש"ח, וישנם בקבוקים שערכם גבוה עוד יותר ונמכרים בחוץ לארץ בשלושים דולר, שהם יותר ממאה ש"ח, יימכרו בשנת השמיטה בסך של 17 ש"ח לבקבוק, שהם החזר ההוצאות והטרחה לפי רישום שעות עבודה בלבד. למעשה, הם אינם מרוויחים לפרנסתם בשנה השביעית, וזה רצונם. זהו קיום המצווה בשלמות.

שמירת השמיטה במדינה

אם מדינת ישראל הייתה שומרת את השביעית בשלימות, הייתה ברכה בפירות. ברור, שהשימוש בירקות חד שנתיים היה מצטמצם מאוד מצד איסור ספיחין. בפירות האילן הפתרון פשוט יותר, שהרי אפשר לעשות אוצר בית דין, בדרך כלל. אמנם, אין היתר לשווק לחוץ לארץ מפירות שביעית. אך, בעזרת ד', כאשר נוכל לשמור על השביעית בשלימות, הפירות של ארץ ישראל יהיו כל כך טעימים, שאפילו אם בשנה השביעית לא נמכור, יחכו בשנה השמינית בכל הארצות, מתי יגיעו הפירות מארץ ישראל. שמעתי בעבר, שבחוץ לארץ הצליחו לפתח, בעזרת טכנולוגיות שונות, פירות יפים אך לא טעימים כפירות ארץ ישראל. משחרב בית המקדש ניטל הטעם מן הפירות, ולכשיבנה בית המקדש יחזור טעם הפירות, ופירות ארץ ישראל יהיו בשפע. הארץ תיתן יבול בשנה השישית בשביל שלוש שנים, ואז לא תהיה בעיה כלכלית. אלא שישנה בעיה אחרת: יש פירות שאי אפשר לשמור אותם שלוש שנים. ואולי גם דבר זה יתפתח במשך הזמן, וכמו שהיום אפשר לשמור תפוחי עץ בתוך מחסני קירור, ייתכן שבעתיד גם שאר הפירות יוכלו להישמר במחסנים, ואז יאכלו פירות השישית בכל שלושת השנים.

ממשיך הרב:

וּלְבַד־זֶה הַתְּלִמוּד בְּעֶצְמוֹ יָבִיא לְיַד מַעֲשֵׂה, שְׁנוֹן הַהֲלָכוֹת יִחְקֹק בְּלִבָּבוֹת
 אֶת חַיִּיבָם בְּלֵב וּמְשֻׁמְטָה לְשֻׁמְטָה יִתְנַסְּפוּ רַבִּים, אֲשֶׁר בְּעֵז ד' בְּלִבָּבָם יִרְחִיבוּ
 אֶת גְּבוּל הַמְצֻוָּה בְּכָל הִרְחַבְתָּהּ וּפְרֻטְיָהּ, וּבְשִׂמְחַת יִשְׂרָאֵל בְּעוֹשֵׂיוּ בְּהַר-

הַקִּדְשׁ הָעֵז וְהַתְּעֻזוֹת אֲשֶׁר לְעַמ־ד' בְּעֵתִיד יוֹסִיפוּ אֶת הַיְכָלֶת לְקִיּוֹמָה
הַגָּמוּר וְהַמְשֻׁכָּל.

לימוד הלכות השמיטה יביא שנוכל לבצע זאת בפועל "תלמוד גדול, שהתלמוד מביא לידי מעשה" (קידושין מ ב). צריך סייעתא דשמיא, ובעזרת ד' משמיטה לשמיטה יוכלו יותר ויותר לקיים את השמיטה באופן שלם.

מרוח ד' החופף על עמו וְאַרְצוֹ תַחַל קִדְשֵׁת הַשְּׁמִטָה וְתִפְאָרֶת זִיו כְּבוֹדָה
לְהַתְּפַשֵּׁט עַל כָּל רוּחַ וְנַפֶּשׁ לְכָל עַם ד'.

עניינה של השמיטה אינו איסורים, אלא להופיע קדושה בעם ישראל, כמו שהסביר לנו הרב בתחילת ההקדמה.

וביחוד ליושבים בצל קדש שֶׁל אֶרֶץ חֲמֵדָה, וּבְנֵעִימַת־יְדִידוֹת עֵז אֶהְבֶּתָה (כלומר, היושבים בארץ חמדה ואוהבים אותה מאוד מאוד). וְרוּחַ קִדְשֵׁת הַיּוֹבֵל הַמְסֻתָּתִיר יוֹפִיעַ מְאוֹצָר קִדְשׁוֹ עַל קִדְשֵׁת הַשְּׁמִטָה, לְעוֹרֵר קֶרֶן יְשׁוּעָה וְקוֹל שׁוֹפָר לְשִׁגְבַּ יְשׁוּעָה, לְעוֹרֵר יְשׁוּעָה וְלְעוֹדֵד גְּאוּלָּיִם.

מאז שהרב כתב את הדברים הללו עברו כמאה שנים, וברוך ד', ארץ ישראל הולכת ומתקדמת, הולכת ונבנית. נוסף לכך, הרבה יותר אנשים שומרים שמיטה בשלמותה ממה שהיה בעבר, וגם האחרים שומרים על דיני השמיטה על פי ההיתרים, עוד יש ששומרים על קדושת השמיטה באכילת הפירות בקדושה, ויש ששומרים בפרטים מפרטים שונים, וכך הולכת, מופיעה ומתחזקת מצוות השמיטה בארץ ישראל.

מסיים הרב את ההקדמה:

לְזֹאת מְצִאתִי לִי חוֹבָה לְהוֹצִיא אֶת הַחֻבֶּרֶת הַזֹּאת, אֲשֶׁר סִדְרָתֶיהָ לְהַלְכוֹת שְׁבִיעִית בַּע"ה. אֶקְנֶה לְשִׁמּוֹ ית' כִּי יִגְדִיל תּוֹרָה וְיִצְדִיר וְיִזְכֶּה אוֹתִי וְאֶת כָּל לְמוֹדֵי ד', וּבִיּוֹתֵר אֶת אַחֵי אֲשֶׁר אֶקְרָא לָהֶם נַעַם אֱלוֹ תִלְמִידֵי־חֻכְמִים שְׁבִיבְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְהַרְחִיב דְּבָרִים עַל הַמְּצוֹת־הַתְּלוּיֹת־בְּאֶרֶץ בְּכָלֵל וְעַל מְצוֹת שְׁבִיעִית בְּפָרֶט. וְיַחַד עִם הָעֶסֶק בְּהַלְכוֹת הַמְּעֻשִׂיּוֹת יִתְכוּנֶן הַלֵּב בְּטוֹב־טַעַם־וְדַעַת

לְהַשְׁכִּיל בְּנַעַם ד' בְּאוֹר דַּעַת אֱלֹהִים, בְּרוּחַ מְלֵא עֲצָה וּגְבוּרָה, וְהַחֲוִיג לְאָדָם
דַּעַת הַנוֹתֵן אוֹר חֲכָמָה עַל אֲדַמַּת קִדְשׁוֹ, אֲשֶׁר זְכָנוּ לְהִסְתַּוֵּף בְּחֻבְל נַחֲלָתוֹ,
יְמַלְאֵנוּ רוּחַ דַּעַה וְיַחְזְקֵנוּ בְּשִׁכְל טוֹב, וְיַצִּילֵנוּ מִכָּל שְׂגִיָּאָה, לְמַעַן עֲמוּ וְנַחֲלָתוֹ.

הרב קורא לכל תלמידי החכמים לעסוק בענייני מצוות התלויות בארץ בכלל
ובמצוות השביעית בפרט.

וּמִהֲרָה יֵאֱמְנוּ דְבָרָיו לְנִבְיָאוֹ: "וְלִקְחִתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־
הָאֲרָצוֹת וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל־אֲדַמְתְּכֶם. וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מִיַּם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם
מִכָּל טְמֵאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם. וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חֲדָשׁ וְרוּחַ
חֲדָשָׁה אֲתֵן בְּקִרְבְּכֶם וְהִסֵּרְתִּי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשָׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר.
וְאֶת־רוּחִי אֲתֵן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־בְּחָקִי תֵלְכוּ וּמִשְׁפָּטִי תִשְׁמְרוּ
וְעָשִׂיתֶם. וְיִשְׁבַּתֶּם בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאֲבֹתֵיכֶם וְהִיִּיתֶם לִי לְעָם וְאֲנִכִּי אֶהְיֶה
לָכֶם לֵאלֹהִים. וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל טְמֵאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהַרְבִּיתִי
אֹתוֹ וְלֹא־אֲתֵן עֲלֵיכֶם רָעַב. וְהַרְבִּיתִי אֵת פְּרִי הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר
לֹא תִקְחוּ עוֹד חֲרֻפַּת רָעַב בְּגוֹיִם".

"כֹּה אָמַר ד' אֱלֹהִים בְּיוֹם טְהַרִּי אֶתְכֶם מִכָּל עֲוֹנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֵת הָעָרִים
וְנִבְנוּ הַחֲרֻבוֹת. וְהָאֶרֶץ הַנְּשֻׁמָּה תִעֲבֹד תַּחַת אֲשֶׁר הִיְתָה שְׂמֻמָּה לְעֵינַי כָּל
עוֹבֵר. וְאָמְרוּ הָאֶרֶץ הַלְזוּ הַנְּשֻׁמָּה הִיְתָה כִּגֵּן עֵדֶן וְהָעָרִים הַחֲרֻבוֹת וְהַנְּשֻׁמוֹת
וְהַנְּהַרְסוֹת בַּצּוּרוֹת יָשׁבוּ. וַיִּדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשְׁאָרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי אֲנִי ד'
בְּנִיתִי הַנְּהַרְסוֹת נִטְעַמְתִּי הַנְּשֻׁמָּה אֲנִי ד' דְּבָרְתִּי וְעָשִׂיתִי".

עיה"ק יפו ת"ו, התר"ע.

הרב כתב את ספר "שבת הארץ", ואנו למדנו רק את ההקדמה. ישנה גם פתיחה
רחבה ועמוקה, ואחר כך ביאור על כל הלכות שמיטה של הרמב"ם. כל זאת כתב
הרב בחודש אחד.

**שיעורים
בהלכות שביעית**

קדושת ארץ ישראל בשמיטה

קדושתה העצמית של ארץ ישראל

עצם קדושת ארץ ישראל איננה תלויה במצוות, אדרבא, המצוות תלויות בקדושת הארץ. ארץ ישראל קדושה כבר מימי האבות, ועוד קודם לכן משעת בריאת העולם. קדושת המצוות היא מדרגה נוספת: ארץ ישראל מקודשת מצד עצמה, ומלבד זאת יש לה מצוות המתאימות לקדושתה.

נביא את המקור לכך מדברי הכפתור ופרח (פרק י):

הרי שקדושת הארץ ומעלתה היא משעת נתינתה אל האבות הקדושים, לא משעת הכבוש (-של יהושע בן נון) לחוד... וכן במעמד בין הבתרים (בראשית טו יח) "ביום ההוא כרת ד' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת". ומאותה שעה זכה בה אברהם אבינו עליו השלום לכל זרעו... האמנם חיוב מתנותיה הוא משעת כבוש לבד... אבל למצות שאינם תלויות בארץ גופה כתנובת השדה, יש לה קדושה מאז (-מימי האבות)...

כונת כלל זה הפרק, שמה שזכרנו בו ואם הוא כטיפה מן הים, וכל כיוצא בהם כעניין "וכפר אדמתו עמו" (-שהארץ מכפרת על מי שנקבר בה) וכל הדומה להם, שהכל אין היום הבדל ולא הפרש ולא חלוק כלל בין מה שכבשו עולי מצרים ובין מה שכבשו עולי בבל. שאין שום דבר בזה שלא יהיה בזה בענין הקדושה והמעלה, לבד חיוב התרומות והמעשרות ודומיהם, שאלו דאורייתא ואלו דרבנן... שאם לא היה כן והוה ליה כחוצה לארץ, אם

כן כל אותן שבעים שנה הצדיקים אשר נקבו בשמות שנודע קבריהם בארץ עמדו כל אותן שבעים בחוצה לארץ בתוך קבריהם, או האבות הקדושים היו נקברין בחוצה לארץ עד שבאו ישראל עם עזרא... ואם שמא לא חזר עזרא לכבוש חברון ושכם ודרך אפרת ותמנת סרח וגבעת פנחס והגבעה בארץ בנימין, האבות הקדושים ורחל אמנו ויוסף הצדיק ויהושע בן נון ואלעזר הכהן ושאלו בן קיש היו נקברים בחוצה לארץ, ולא היו בכלל "וכפר אדמתו עמו", ולא בכלל הטוב המגיע למי שקבור בארץ ישראל, זה חלוף לא יתכן.

לארץ ישראל יש קדושה עצמית, וקדושת המצוות היא הגילוי של הקדושה העצמית. זו מדרגה נוספת של קדושה.

גם מרן הרב זצ"ל מביא את דברי הכפתור ופרח בסוף המבוא הנפלא שלו לספר שבת הארץ (פט"ו). ומוסיף שם הרב בערך מצות ישיבת הארץ:

כי עצם ישיבת ארץ ישראל מצד עצמה שקולה היא נגד כל המצוות שבתורה, שבכלל כל המצוות כלולות גם כל מצוות התלויות בארץ (-כלומר, אם שקולה ישיבת הארץ כנגד כל המצוות, ממילא שקולה גם כנגד כל המצוות התלויות בארץ). כדאמרינן בספרי (ראה סי' ל) "וישבת בארצם. מעשה ברבי יהודה בן בתירא ורבי מתיא בן חרש ורבי חנינא בן אחי ר' יהושע ורבי יונתן שהיו יוצאים לחוץ לארץ והגיעו לפלטום, וזכרו את ארץ ישראל, זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם, וקראו המקרא הזה: "וישבת בארצם". וחזרו ובאו למקומם, אמרו: ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה. ומעשה ברבי אלעזר בן שמוע ורבי יוחנן הסנדלר שהיו הולכים לנציבין אצל רבי יהודה בן בתירא ללמוד הימנו תורה, הגיעו לציידן וזכרו את ארץ ישראל, זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם וקראו את המקרא הזה: "וירשת אותם וישבת בארצם", חזרו ובאו להם למקומם. אמרו: ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה.

לכאורה, תמוה, וכי לא ידעו אמוראים אלה מתחילה שמצות ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות, אם כן לשם מה טרחו להגיע לגבול ארץ ישראל, ולא יצאו לבסוף? אולי, הרגישו האמוראים את ההבדל בין הארץ לחוצה לארץ. הם

הגיעו לגבול, והרגישו שאינם יכולים לצאת מן הארץ ולהיפרד ממנה. שקולה ישיבת ארץ ישראל כנגד כל המצוות כולן, ואפילו כנגד תלמוד תורה¹.

אם כן, ארץ ישראל היא ארץ ה' עוד מזמן האבות, כפי שאמרנו.

נפקות לקדושתה העצמית של הארץ

שו"ת שאילת דוד (חידושים בעניני שביעית עמ' יד ואילך) כותב, שאמנם חיוב קיומן של חלק מן המצוות התלויות בארץ, מתחיל רק מזמן כיבוש יהושע, אבל הארץ נקראת ארץ ישראל כבר מזמן האבות. לגדר זה של קדושתה העצמית של הארץ יש נפקא מינה למעשה:

דמצאנו גדרי קדושת הארץ על דרכים אלו: האחד, לענין דבר דצריך שיהיה הארץ שלו (-של ישראל) ואין שום ארץ נקראת של ישראל אלא ארץ ישראל שהקב"ה נתנה לאברהם למורשה לבניו עד העולם... ותדע לך שהרי הגמרא אמרה בעבודה זרה (ג ג) דהכנענים לא היו יכולים לאסור האשרות (-שנטעו בארץ ישראל) משום שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו (-כיוון שהארץ שייכת לעם ישראל ולא לכנענים)... וכן לענין הדינים שנגדרו במלת "ארץ" או "ארצך" או "אדמתך"... וכמו כן ערלה וכלאי הכרם שאינם צריכים לשום קדושת הארץ... דברור הדבר שנוהג בארץ ישראל גם עתה מן התורה (-גם כשאין קדושת ארץ ישראל לענין תרומות ומעשרות, מכל מקום דין ערלה וכלאי הכרם נהוג).

ומוסיף השאילת דוד, שגם אם גוי קנה את הקרקע, אינו מפקיע ממנה דין ערלה וכלאי הכרם, משום ששם הארץ נשאר עליה, והיא נקראת ארצנו מעת שנתנה לאברהם אבינו.

החת"ם סופר בתשובות (יו"ד סי' רלד) מביא נפקא מינה נוספת שיש לקדושתה העצמית של הארץ לדין "הכל מעלין לארץ ישראל" (כתובות קי ב):

1. עי' שבת הארץ שם, שהאמוראים הנזכרים נתכוונו לצאת מן הארץ "מפני איזו מעלה רוחנית", ואף על פי כן חזרו ובאו למקומם.

והנה לכאורה משמע, לא משום מצות התלויים בארץ ישראל וירושלים כופים (-לעלות משאר מקומות לארץ ולירושלים) אלא משום קדושת עצמה, וכל הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה... ומהרי"ט (ה"ב י"ד סי' כח) שהביא הדרת גאונו כתב להדיא שהטעם משום תוספת קדושתה ולא משום מצות הנהגות.

ומסיים החת"ם סופר, שדבר זה אינו תלוי בשאלה האם קדושת ארץ ישראל קידשה לשעתה או קידשה לעתיד לבוא, אלא לכל הדעות קדושתן העצמית של ארץ ישראל וירושלים היא עולמית:

לכולי עלמא קדושת שניהם קדושת עולמים מימות עולם עד סוף כל ימות עולם לא נשתנה ולא ישתנה.

קדושה ראשונה אם קדשה לעתיד לבוא

וכעת נדון בקדושת הארץ לעניין המצוות התלויות בה. הגמרא במסכת ערכין (לב ב, וכן מגילה י א ועוד) מביאה מחלוקת תנאים אם קדושה ראשונה, כלומר קדושת יהושע, קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא, או שקדושה ראשונה קידשה לשעתה אך לא לעתיד לבוא. זו לשון הגמרא:

תניא ר' ישמעאל בר' יוסי, למה מנו חכמים את אלו? (מקומות שיש להם דין בתי ערי חומה) שכשעלו בני הגולה מצאו אלו וקידשום, אבל ראשונות בטלו משבטלה קדושת הארץ. קסבר קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבא.

היינו, קדושת יהושע בטלה משחרב הבית הראשון. מקשה הגמרא סתירה בדעת ר' ישמעאל בר' יוסי:

ורמינהי, אמר ר' ישמעאל בר' יוסי: וכי אלו בלבד היו, והלא כבר נאמר "ששים עיר כל חבל ארגוב כל אלה ערים בצורות" (דברים ג ד), אלא למה מנו חכמים את אלו, שכשעלו בני הגולה מצאו אלו וקידשום. קידשום? הא

אמרין (להלן בסוף הברייתא, ע"י רש"י) דלא צריך לקדושינהו? אלא מנאום. ולא אלו בלבד, אלא כל שתעלה לך מסורת בידך מאבותיך שמוקפת חומה מימות יהושע בן נון - כל מצות הללו נוהגות בה, מפני שקדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבא.

אם כן, סתירה בין שתי ברייתות בשם ר' ישמעאל בר' יוסי. הברייתא ראשונה אומרת, שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, ואילו הברייתא השניה אומרת שקידשה גם לעתיד לבוא. מתרצת הגמרא:

איבעית אימא, תרי תנאי ואליבא דר' ישמעאל. ואיבעית אימא, חד מינייהו ר' אלעזר בר יוסי.

מחלוקת תנאים אם קדושה ראשונה קידשה גם לעתיד לבוא, וממילא לא היה צריך לקדש מחדש בבית שני. הגמרא מבארת, שהמקור לדין זה הוא מפסוק, שניתן לפרשו בשני אופנים. כתוב "והביאך ה' אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה" (דברים ל ה), ודורשת הגמרא:

מקיש ירושתך לירושת אבותיך, מה ירושת אבותיך בחידוש כל הדברים הללו, אף ירושתך בחידוש כל הדברים הללו.

כלומר, מהפסוק הזה לומדים שיש שתי ירושות, ירושה ראשונה בזמן יהושע וירושה שניה בזמן בית שני. ומקשים זו לזו, שכשם שבירושה ראשונה קידשו את המקומות כולם, כך בירושה שניה היה צורך לקדש את כל המקומות מחדש, כלומר לא קידשה לעתיד לבוא. והדעה שאומרת שקדושה ראשונה קידשה גם לעתיד לבוא סוברת "כיון דירשו אבותיך - ירשת את", באותה קדושה ואין צריך לחזור ולקדש (רש"י שם ד"ה ירשתה אתה). זהו המקור למחלוקת אם קדושה ראשונה קדשה גם לעתיד לבוא.

הגמרא במסכת חולין (ו ב) מביאה את הכרעת רבי במחלוקת זו:

העיד רבי יהושע בן זרוז בן חמיו של רבי מאיר לפני רבי על רבי מאיר שאכל עלה של ירק בבית שאן, והתיר רבי את בית שאן כולה על ידו.

ר' יהושע העיד על ר' מאיר שאכל עלה של ירק בבית שאן בלי להפריש ממנו מעשרות (עי' רש"י ד"ה עלה), ורבי סמך על אותה עדות לפסוק שאין בבית שאן קדושת ארץ ישראל. שואלת על כך הגמרא (שם ז א), הלא העיר בית שאן היא חלק מארץ ישראל ומדוע התיר זאת? ומתרצת הגמרא, שפסקו של רבי מבוסס על דברי הברייתא:

אמר ר' שמעון בן אליקים משום ר' אלעזר בן פדת שאמר משום ר' אלעזר בן שמוע, הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל. וקסבר, קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, והניחום כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית.

אם כן, מסקנת הגמרא היא, שרבי פסק למעשה שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, ובשעה שקידשו קדושה שניה לא קידשו את כל המקומות. הטעם לכך שלא קידשו מקומות מסוימים, שמקומות שנתקדשו פטורים בשביעית מתרומות ומעשרות ומלקט שכחה ופאה, ויפסידו עניים מעשר עני ושאר מתנות עניים. כדי שלעניים יהיה מה לאכול בשנה השביעית, לא קידשו חלק מן המקומות ובהם נוהגים חיובי תרומות ומעשרות מדרבנן, ומהם יתפרנסו העניים (עי' רש"י שם ד"ה הרבה).

קדושה שניה מדאורייתא או מדרבנן

הירושלמי במסכת שביעית (פ"ו ה"א) דורש גם הוא את ההיקש שדרש הבבלי, אך מביא מחלוקת בדבר:

הקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע. מה ביאתן בימי יהושע פטורים היו ונתחייבו, אף ביאתן בימי עזרא פטורים היו ונתחייבו. ממה נתחייבו? רבי יוסי בר חנינא אמר: מדבר תורה נתחייבו, הדא הוא דכתיב: "והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה" (דברים ל, ה) הקיש ירושתך לירושת אבותיך, מה ירושת אבותיך מדבר תורה, אף ירושתך מדבר תורה.

לפי דעת ר' יוסי בר חנינא, ההיקש מלמד אותנו, שאמנם קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, אבל קדושה שניה קידשה עזרא מחדש מדאורייתא. בהמשך הירושלמי מובאת דעה חולקת:

אמר ר' אלעזר, מאליהן קיבלו עליהן את המעשרות.

לדעת ר' אלעזר, קדושה שנייה אינה מדאורייתא אלא מדרבנן - ישראל קיבלו עליהם את המעשרות. שואל הירושלמי:

מה מקיים ר' אלעזר "מאבותיך"? פתר לה לעתיד לבא, דאמר רבי חלבו שמעון בר בא בשם ר' יוחנן: אבותיך ירשו ארץ של שבעת עממין ואתם עתידין לירש של עשר עממים, תלתי חורנייתא (-שלושת העמים הנוספים מלבד שבעת הראשונים) אילן אינון: את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני.

הפסוק אינו מדבר בירושה שניה שבזמן בית שני, אלא בירושה העתידה לבוא בשעת הגאולה האחרונה. ובא הפסוק ללמד שקדושה שלישית שתתחדש בזמן הגאולה תהיה מדין תורה. לפי דעה זו, הקדושה שקידשו בימי בית שני היא מדרבנן, ולא מדאורייתא.

למדנו, אם כן, שישנה מחלוקת תנאים אם קדושה ראשונה קידשה גם לעתיד לבוא. ולעניין קדושה שניה, יש מחלוקת בירושלמי, האם היא קדושה מדאורייתא, או מדרבנן.

קדושה שניה קדשה לשעתה או אף לעתיד לבוא

נביא גמרא נוספת השייכת לסוגיה זו. ר' יוחנן וריש לקיש נחלקו האם לתרומה בזמן הזה יש קדושת תרומה דאורייתא, או דרבנן בלבד (עי' יבמות פא א). ר' יוחנן סובר, שקדושת תרומה בזמן הזה דאורייתא, ומקשה עליו הגמרא (שם פב א):

והתניא, שתי קופות - אחת של חולין ואחת של תרומה, ולפניהם שתי סאין - אחת של חולין ואחת של תרומה, ונפלו אלו בתוך אלו, הרי אלו מותרים, שאני אומר תרומה לתוך תרומה נפלה, וחולין בתוך חולין נפלו.

סאה אחת של חולין נפלה לאחת משתי הקופות, וסאה אחת של תרומה נפלה לקופה האחרת, ואיננו יודעים להיכן נפלו - אם נפלה התרומה אל תוך קופת החולין, הרי החולין נדמעו על ידי התרומה שהתערבה בהם והתערובת אסורה באכילה. אף על פי כן, אומרת הברייתא שהחולין מותרים משום שאנו תולים מספק שהתרומה נפלה אל קופת התרומה. ר' יוחנן מפרש, שהתערובת מותרת אפילו אם החולין אינם מרובים על התרומה ואין התרומה בטלה ברוב. משמע, שלדעת ר' יוחנן ספק תרומה הוא ספק דרבנן, וזהו הטעם שהולכים בו לקולא. אם כן, סתירה לדעתו שתרומה בזמן הזה דאורייתא. מתרץ ר' יוחנן:

הא מני? רבנן היא, ואנא דאמרי כרבי יוסי. דתניא בסדר עולם "אשר ירשו אבותיך וירשתה" - ירושה ראשונה ושניה יש להן, ושלישית אין להן. ואמר ר' יוחנן, מאן תנא סדר עולם? רבי יוסי.

הברייתא סוברת כדעת רבנן, שקדושה שניה לא קידשה לעתיד לבוא, ובטלה אחרי חורבן בית שני. ולשיטתם תרומה בזמן הזה דרבנן, וממילא הולכים בספק דרבנן לקולא. ואילו ר' יוחנן עצמו סובר כשיטת ר' יוסי "ירושה ראשונה ושניה יש להן, ושלישית אין להן", כלומר שלא כמו קדושה ראשונה שבטלה עם חורבן הבית הראשון, ירושה שניה לא בטלה וכבר קדושה לעתיד לבוא, ולא תהיה התחדשות של קדושה שלישית. לשיטתו תרומה בזמן הזה קדושתה מן התורה.

אם כן, לפנינו מחלוקת תנאים, ובה נחלקו גם ר' יוחנן וריש לקיש, האם קדושה שניה קידשה לשעתה ובטלה עם חורבן הבית, או שקידשה לעתיד לבוא.

שיטת הרמב"ם ופסק ההלכה

מהי ההכרעה להלכה? פסק הרמב"ם (תרומות פ"א ה"ה):

כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש קדושה ראשונה כיון שגלו בטלו קדושתן, שקדושה ראשונה לפי שהיתה מפני הכיבוש בלבד קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא. כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קדשוה קדושה שנייה העומדת לעולם לשעתה ולעתיד לבוא.

כלומר, קדושה שניה קידשה גם לעתיד לבוא. מבאר הרמב"ם, שקדושה ראשונה הייתה מפני הכיבוש, אבל כשעלו בני הגולה החזיקו בארץ וכך קדושה ראשונה שנייה. כך אומר הרמב"ם גם בהלכות בית הבחירה (פ"ו הט"ז), שקדושה ראשונה של ירושלים ובית המקדש, קידשה לעתיד לבוא מפני השכינה שאינה בטלה. אך שאר ארץ ישראל, קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא:

אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל. וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה, ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה הוא מקודש היום, ואף על פי שנלקח הארץ ממנו, וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה.

לפי הרמב"ם ישנו הבדל בין שתי הקדושות: קדושה ראשונה היתה על ידי כיבוש, והרי כבשו מאתנו את הארץ בחזרה, לכן התבטלה קדושה זו. לעומת זאת, קדושה שניה לא היתה על ידי כיבוש, אלא על ידי שקיבלנו רשות לבוא לארץ ישראל ולהתיישב בה, ולפי שקדושה זו אינה תלויה בכיבוש היא קדושה לעתיד לבוא. מה הסברא לחלק בין כיבוש לחזקה? כותב הכסף משנה (בית הבחירה סג):

איני יודע מה כח חזקה גדול מכח כיבוש, ולמה לא נאמר בחזקה גם כן משנלקחה הארץ מידנו בטלה חזקה. ותו, בראשונה שנתקדשה בכיבוש וכי לא היה שם חזקה, אטו מי עדיפא חזקה בלא כיבוש מחזקה עם כיבוש. וצריך לי עיון.

הכסף משנה תמה על החילוק שכתב הרמב"ם משני צדדים: ראשית, מדוע חזקה גדולה מכיבוש, הרי גם החזקה התבטלה על ידי שנלקחה הארץ מאתנו. ושנית, גם בקדושה ראשונה הייתה חזקה של התיישבות בנוסף לכיבוש, ובכל זאת בטלה. מתוך קושייתו השנייה נראה, שלדעת הכסף משנה עצם ההחזקה כבר מקדשת. אך מדברי הרמב"ם משמע, שיש לחלק בין החזקה שנעשית עם קביעה של קידוש בפה, היינו שאנו מחזיקים ואומרים שעל ידי כך תתקדש הקרקע, שכך עשו בבית שני, ובין עצם ההחזקה שאינה גורמת קידוש. תיתכן אולי נפקא

מינה למעשה לדברי הרמב"ם. בזמננו שישנם מקומות בארץ ישראל שמחזיקים בהם בלא כיבוש, אלא בדרך התיישבות - אפשר שהרמב"ם יחלק בין חבלי יהודה ושומרון וכדומה שבאו לידינו בדרך כיבוש, וכיבוש זה קיים ועומד, ובין חלקים אחרים שנתפסו בדרך התיישבות בלא כיבוש. ויש לעיין בזה.

כפי שראינו, ישנה מחלוקת תנאים, רבנן ור' יוסי, ומחלוקת אמוראים, ר' יוחנן וריש לקיש, אם קדושה שניה קידשה לשעתה או גם לעתיד לבוא. והרמב"ם פוסק להלכה, כדעת ר' יוסי ור' יוחנן, שקדושה שניה קידשה גם לעתיד לבוא. אמנם, יש חולקים על הרמב"ם, כגון ספר התרומות (הלכות ארץ ישראל ד"ה והשתא הוכחתי) שפוסק שקדושה שניה לא קידשה לעתיד לבוא. אף הטור (יו"ד סי' שלא) מביא מחלוקת בדבר:

ומכל מקום, איכא מאן דאמר דהאיזנא אינו אלא דרבנן שבטלה קדושת הארץ משגלו ממנה, אבל ר"י פירש שהם דאורייתא, דקדושה שנייה שקדשו בימי עזרא לא בטלה.

אך נוטה הטור לפסוק להלכה שקדושה שניה בטלה, וכיום הקדושה היא מדרבנן.

קדושה שניה לתרומות ומעשרות

השולחן ערוך (יו"ד שם ס"ב) אינו מדבר על דין קדושה שניה באופן כללי, אלא רק לגבי תרומות ומעשרות, ובדבריו מתחדש טעם מיוחד הנוגע רק לתרומות ומעשרות:

בזמן הזה, אפילו במקום שהחזיקו בו עולי בבל, ואפילו בימי עזרא אין חיוב תרומות ומעשרות מן התורה, אלא מדבריהם. מפני שנאמר "כי תבואו" משמע ביאת כולכם ולא ביאת מקצתן, כמו שהיתה בימי עזרא.

מביא השולחן ערוך טעם חדש. חיוב תרומות ומעשרות בזמננו אינו מדאורייתא, משום שחיוב תרומה דומה לחיוב חלה - בחלה נאמר "כי תבואו", ולמדים שאין החיוב חל אלא בביאת כולכם, ולכן בזמן בית שני שרק מעטים באו ארצה, לא

חל חיוב חלה. כמו כן, חיוב תרומות ומעשרות אינו חל אלא בביאת כולכם. לעומת זאת, מביא הרמ"א את דעת הטור בשם ר"י שהובאה לעיל, שחיוב תרומות ומעשרות בזמן הזה מדאורייתא, אך מסיים שלא נהגו כן.

הטעם שנתחדש בדברי השולחן ערוך מקורו בשיטת הרמב"ם. בהלכות תרומות (פ"א ה"ה) כתב הרמב"ם, שקדושה שניה קידשה גם לעתיד לבוא. אך להלן (פי"ג הי"ג) נראה שפסק הרמב"ם אחרת:

שתי קופות אחת של תרומה ואחת של חולין ואין ידוע אי זו היא, או שנפלה סאה של תרומה לתוך אחת מהן ואין ידוע להיכן נפלה, ואחר כך נפלה אחת משתי קופות לתוך החולין, אינן מדמעתן.

דין זה דומה לברייתא שהבאנו לעיל, ופוסק הרמב"ם שמקלים בספק, ואף אחת מן הקופות אינה מדמעת חולין שנפלה לתוכם. הוסיף שם הרמב"ם דוגמא, שאם זרע אחת מן הקופות נוהג בגידולים לקולא כחולין. הראב"ד משיג על דברי הרמב"ם, ומבאר שדין זה פסק לרמב"ם לשיטתו:

אמר אברהם, דבר זה מן הטעות הראשונה שטעה למעלה שאמר בתרומה בזמן הזה מדבריהם. ואולי הטעתו מה שראה בפסחים וכו'.

אם כן, למרות שסובר הרמב"ם שקדושה שניה קידשה גם לעתיד לבוא מדאורייתא, בתרומה הדין יוצא דופן, וקדושתה בזמן הזה מדרבנן. הטעם לכך, כתב הרמב"ם עצמו (שם פ"א הכ"ו) שתרומה היא כמו חלה, ובחלה כתוב "כי תבואו אל הארץ" היינו ביאת כולכם, ובבית שני לא היתה אלא ביאת מקצתם, וכפי שכתב השולחן ערוך. הראב"ד חולק, וסובר שאפילו תרומות ומעשרות בזמן הזה מדאורייתא.

קדושה שניה לשביעית

מן המקורות שהבאנו יוצא, שהשאלה אם שביעית בזמן הזה דאורייתא או דרבנן, תלויה בשאלה אם קדושה שניה קידשה גם לעתיד לבוא, או לא.

הבית הלוי (ח"ג סי' א) סוקר את הראשונים והאחרונים בסוגיה, ואומר שאמנם ראשונים רבים אומרים שקדושה שניה קידשה מדאורייתא גם לעתיד לבוא, ולפי זה גם השביעית מדאורייתא, אבל הטור והאחרונים אומרים, שקדושה שניה לא קידשה לעתיד לבוא, והלכה כמותם (עי' שם אות ה). לעומת זאת, הנצי"ב (משיב דבר ח"ב סי' נו) סובר, ששביעית בזמן הזה דאורייתא על פי דברי הרמב"ם, ונדון בכך בהמשך.

היקש שמיטת קרקע לשמיטת כספים

אפילו אם נאמר שקדושה שניה קידשה גם לעתיד לבוא, יש צד נוסף שצריך לדון בו. המשנה במסכת מועד קטן (ב, א) אומרת, שמותר להשקות שדה בית השלחין בשביעית. מקשה על כך הגמרא (שם ב), שהרי נחלקו אם השקאה בשבת אסורה מתורת זורע או מתורת חורש, ושניהם אסורים בשביעית, וכיצד התירה המשנה להשקות בית השלחין? מתרצת הגמרא:

אמר אביי: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא. דתניא, רבי אומר: "וזה דבר השמטה שמוט" (דברים טו, ב) בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים. בזמן שאתה משמט קרקע - אתה משמט כספים, ובזמן שאי אתה משמט קרקע - אי אתה משמט כספים.

אביי מתרץ, שמשנתנו כדעת רבי, שסובר ששמיטת קרקע אינה נוהגת בזמן הזה. רבי לומד זאת מכפילות המילים "השמטה שמוט" שבאה לרמוז על שתי שמיטות - שמיטת קרקע ושמיטת כספים. ובאה הדרשה ללמדנו שהן תלויות זו בזו, לכן כאשר שמיטת קרקעות אינה נוהגת, גם שמיטת כספים אינה נוהגת.

תוספות בשם ר"ת (גיטין לו, א ד"ה בזמן) מפרשים, שהכוונה ב"שמיטת קרקע" היא לשנת היובל, שבה חוזרות הקרקעות לבעליהן, ו"שמיטת כספים" הכוונה לשנת השביעית שרק בה נוהגת שמיטת כספים לבעלי חובות. כלומר, התורה מקישה בין יובל לשביעית, וכיוון שיובל אינו נוהג אלא בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן הזה, כך גם השביעית אינה נוהגת בזמן הזה. לפי זה, אפילו אם קדושה

שניה קידשה לעתיד לבוא, דין שמיטה שהוקשה ליובל שונה ואינה נוהגת בזמן הזה אלא מדרבנן, ומשום כך התירה המשנה להשקות בית השלחין בשביעית לפי שיש בזה חשש של הפסד.

רש"י מפרש אחרת. לדעתו, ההיקש הוא בין שמיטת כספים לשמיטת קרקע בשנת השמיטה, ולמדים שכאשר שמיטת קרקע אינה נוהגת גם שמיטת כספים אינה נוהגת. מלימוד זה מוכח, שישנם זמנים ידועים שבהם שמיטת קרקע אינה נוהגת, והוא בזמן הזה (מועד קטן שם ד"ה בזמן). פירושו של דבר, שבזמן הזה השביעית אינה דאורייתא. אבל שאר הראשונים מפרשים כפירוש התוספות שהבאנו לעיל, שההיקש הוא בין יובל ושביעית.

ביאור הכסף משנה בשיטת הרמב"ם

בהלכות שמיטה ויובל (פ"ט ה"ב) כתב הרמב"ם:

אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג שיש שם שמיטת קרקע, שהרי ישוב הקרקע לבעליו בלא כסף, ודבר זה קבלה הוא, אמרו חכמים בזמן שאתה משמיט קרקע אתה משמיט כספים בכל מקום בין בארץ בין בחוצה לארץ, ובזמן שאין שם שמיטת קרקע אין אתה משמיט כספים בשביעית אפילו בארץ.

הרמב"ם סובר שקדושה שניה קידשה גם לעתיד לבוא, אבל כאן פוסק ששמיטת כספים אינה נוהגת בזמן הזה. ניתן להבין בפשט דברי הרמב"ם, שדין שמיטה אינו נוהג כלל בזמן הזה ואפילו שמיטת קרקע, וממילא גם שמיטת כספים אינה נוהגת. על כל פנים, הרמב"ם פוסק כפי שהבינה הגמרא בדעת רבי, שדין שמיטה אינו נוהג בשביעית בזמן הזה. כך אומר הרמב"ם במפורש להלן (פ"י ה"ט):

ובזמן שהיובל נוהג, נוהג דין עבד עברי, ודין בתי ערי חומה, ודין שדה חרמים ודין שדה אחוזה, ומקבלין גר תושב ונוהגת שביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום מן התורה, ובזמן שאין היובל נוהג אינו נוהג אחד מכל אלו חוץ משביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם, כמו שביארנו.

פוסק הרמב"ם, שבזמן שאין היובל נוהג השביעית נוהגת מדבריהם, ולא מן התורה. לכן שמיטת קרקעות נוהגת מדרבנן בארץ ישראל, ושמיטת כספים שאיננה תלויה בארץ ישראל, נוהגת מדרבנן בכל מקום.

הכסף משנה דן בדברי הרמב"ם, וסותר את דברי עצמו במקומות שונים. בפרק ד מהלכות שמיטה ויובל (הכ"ט) אומר הכסף משנה, שטעה הכפתור ופרח במה שפסק ששמיטה בזמן הזה דאורייתא, ולא כן הדבר אלא שמיטה מדרבנן, וכן משמע בדברי הרמב"ם שהזכרנו. לעומת זאת, במקומות אחרים שיובאו להלן כותב הכסף משנה, שלדעת הרמב"ם שמיטה בזמן הזה דאורייתא. כבר העירו על סתירה זו, ואמרו שדברי הכסף משנה ששמיטה מדרבנן היא משנה ראשונה, וכך נקט בשו"ת אבקות רוכל שלו (סי' כד). אבל משנה שניה של הכסף משנה שכמוה סבר בסוף ימיו היא, ששביעית בזמן הזה דאורייתא.

דעת הכסף משנה לפי משנתו האחרונה מבוארת בפירושו לפרק ד (הכ"ה). כך כתב הרמב"ם שם:

אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל בלבד, שנאמר כי תבואו אל הארץ וגו', ונוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית.

אומר הכסף משנה (שם), שמדברי הרמב"ם כאן שהשביעית נוהגת תמיד גם שלא בפני הבית, משמע שנוהגת בזמן הזה מן התורה. שואל הכסף משנה, הרי בפרק ט ראינו שהשביעית הוקשה ליובל שאינו נוהג בזמן הזה? ומתרץ:

לפיכך נראה לי, דלעולם כרבי סבירא ליה, ולא קשיא שהוא ז"ל מפרש הא דאמר רבי בשתי שמטות הכתוב מדבר אחת שמטת קרקעות לא אשמטת קרקעות בשביעית קאמר דהיא לעולם נהגה אף שלא בפני הבית, אלא ליובל קרי שמטת קרקעות שהרי השדות חוזרות לבעלים, וכמבואר בדבריו ריש פרק ט.

כוונת הכסף משנה לומר, שההיקש בין שמיטת כספים לשמיטת קרקעות של יובל, לא נאמר אלא על שמיטת כספים ולא על שמיטת הקרקע בשביעית. והטעם לכך, משום שדומה שמיטת קרקע ביובל שהוא דין ממוני, שמחזירים את הקרקע

לבעליה, לשמיטת כספים בשביעית, שאף הוא דין ממוני שנשמט החוב ופטור הלווה מלהשיב, לכן הוקשו זה לזה. אך דין שביעית מבחינת עבודה בקרקע אינו דומה ליובל, והוא נותר דאורייתא בכל זמן.

ביאור נוסף בדברי הרמב"ם

כך רוצה הכסף משנה לפרש, אך הגמרא לא מתפרשת כך. הגמרא הקשתה, כיצד אומרת המשנה שבשנת השביעית מותר להשקות שדה בית השלחין, ותירצה שהמשנה סוברת כרבי שאין שמיטה נוהגת בזמן הזה. כלומר, ההיקש של רבי מלמד שגם עבודת הקרקע והשקאה אינה אסורה מדאורייתא בזמן הזה. מדוע הכסף משנה מתעלם, לכאורה, מן הגמרא הזו ומפרש את ההיקש באופן אחר (עי' משנה למלך שמיטה ויובל פ"ד הכ"ה)? ייתכן אולי לומר, אף שאינו מפורש בדברי הכסף משנה, שמבאר את ההיקש כך לפי דעת אביי בסוגיה במסכת גיטין שעוסקת בשמיטת כספים, אך הסוגיה במועד קטן חולקת ומפרשת את ההיקש אחרת. כלומר יש כאן מחלוקת הסוגיות, ומבין הכסף משנה שהרמב"ם פוסק כסוגיה בגיטין ולא כסוגיה במועד קטן.

על כל פנים, לדברי הכסף משנה יש קושי גדול ברמב"ם. שכן הרמב"ם אמר במפורש (שמיטה ויובל פ"י ה"ט) שבזמן הזה נוהגת שביעית מדבריהם, וסותר את דבריו בפרק ד, שנוהגת השביעית "בין בפני הבית בין שלא בפני הבית". לכן רוצה הכסף משנה לפרש ברמב"ם, שמה שאמר בפרק י "מדבריהם" מדבר רק על שמיטת כספים, ולא על שמיטת קרקעות. אבל לא כך פשט דברי הרמב"ם, ויותר נראה שיש טעות בלשון הרמב"ם שלפנינו, וצריך לגרוס "ונוהגת שביעית בארץ מדבריהם, והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם", וכך כתב מהר"י קורקוס (שם פ"ט ה"ב ופ"י ה"ט) שמצא בכתב יד של ספרי הרמב"ם. מאידך, אפשר לפרש לצד שני, שכשאמר הרמב"ם "בין בפני הבית בין שלא בפני הבית" כוונתו היא שנוהגת שלא בפני הבית מדרבנן (עי' כסף משנה שם שהציע תירוץ זה, ודחה). מכל מקום, המשנה למלך (פ"ד שם) נשאר בשאלה על סתירת פסקי הרמב"ם.

באמת, רוב הפרשנים אינם מפרשים את הרמב"ם כדברי הכסף משנה. המהר"י קורקוס (פ"ט ה"ב) מאריך לבאר, שבאמת הרמב"ם סובר ששמיטה מעבודת הקרקע בזמן הזה אינה מדאורייתא על יסוד ההיקש של רבי. לעיל הבאנו, שמצא המהר"י קורקוס ראייה לדבריו מכתב יד של ספרי הרמב"ם, ועוד הביא שם ראיות לדבריו מן הירושלמי ומן הבבלי: ראשית, הוכיח כדבריו מלשון הירושלמי, שכן בהיקש של רבי שמובא בירושלמי לא מוזכרת "שמיטת כספים", אלא כתוב רק שמקישים שמיטה ליובל, כשם שביובל צריך ביאת כולכם כך גם בשמיטה. ולפי זה משמע שההיקש ממצטט הן שמיטת קרקע והן שמיטת כספים. שנית, הוכיח המהר"י קורקוס כדבריו מפשט הסוגיה במסכת מועד קטן שממנה משמע שההיקש מתיר עבודת קרקע, כמו שהקשינו לעיל על הכסף משנה.

נוסף לדעת מהר"י קורקוס, גם בית הלוי (ח"ג סי' א אות ה) והישועות מלכו (עי' יו"ד סי' נה) ובעל שאילת דוד (חידושים בעניני שביעית עמ' טז) מפרשים, שהפשט ברמב"ם הוא ששביעית בזמן הזה מדרבנן. מלבד הנצי"ב (משיב דבר ח"ב סי' נו), שאומר שלדעת הפוסקים שביעית בזמן הזה מדאורייתא, וכוונתו לדברי הרמב"ם שהוא הפוסק העיקרי בעניני שביעית.

אם כן, ישנה מחלוקת בפירוש דעת הרמב"ם בדין זה, אם שביעית נוהגת בזמן הזה מדאורייתא, או מדרבנן.

ביאת כולכם

ישנו מקור נוסף שיש לדון בו בנוגע להבנת דעת הרמב"ם אם שביעית בזמן הזה דאורייתא, או דרבנן.

הצל"ח במסכת ברכות (לו א) מתקשה בדברי הרמב"ם. רב (ברכות שם) פוסק, שצ"ל של ערלה בחוץ לארץ, ה"אביונות" שלו שהם הפירות, אסורים באכילה, ואילו ה"קפריסין" שהם הקליפה שסביב הפרי, מותרים באכילה (עי' רש"י שם). הטעם הוא, שכיוון שערלה בחוץ לארץ היא מדברי סופרים הלכה כדברי המיקל. והנה הרמב"ם (מעשר שני פ"י ה"ג) פסק כדברי רב שהקפריסין מותרים, אך לא חילק בין

דין הצלף בחוץ לארץ לדינו בארץ ישראל. וקשה, שהרי לדעת הרמב"ם, קדושה שניה קידשה לעתיד לבוא, כפי שראינו לעיל, ואם כן אין להקל בארץ ישראל בדיני ערלה כפי שמקלים בחוץ לארץ?

על כן מציע הצ"ח דרך מחודשת בהבנת הרמב"ם. הרמב"ם בהלכות תרומות (פ"א הכ"ו) כותב, שדין תרומות ומעשרות בזמן הזה הוא מדרבנן, וטעמו "שאינן לך תרומה של תורה אלא בארץ ישראל בלבד, ובזמן שכל ישראל שם שנאמר כי תבואו ביאת כולכם". אך קשה, שהרי בתורה לא נאמר כלל הביטוי "כי תבואו" לגבי תרומה, אלא למדים תרומה מחלה שנאמר בה "בבואכם" (במדבר טו, יח). מבין הצ"ח, שאין כוונת הרמב"ם דווקא לביטוי "כי תבואו", אלא כל לשון של ביאה, כגון "כי תבוא" או "בבואכם", הכוונה לביאת כולכם. לפי זה, גם ערלה שנאמר בה "וכי תבואו" (ויקרא יט כג) תלויה בביאת כולכם ולכן אינה נוהגת בארץ ישראל בזמן הזה. וכמו כן, כיוון שגם לגבי שמיטה כתוב בפרשת בהר "כי תבואו אל הארץ" (ויקרא כה ב), אם כן ודאי ששמיטה תלויה בביאת כולכם.

לפי דברי הצ"ח, אין צריך לדון מצד ההיקש ליובל, אלא מצד עצם הדין של שביעית שתלה הכתוב בביאה "כי תבואו", וביאה נזכרה בכתוב גם על שביעית וגם על היובל. אם כן, שביעית בזמן הזה דרבנן, שכיוון שתלה הכתוב בביאה, ממילא נדרשת ביאת כולכם. לפי זה, נפקא מינה לדינא, שלא רק בזמן הזה שביעית מדרבנן, אלא גם בזמן בית שני שקידשו קדושה שניה, שביעית לא נהגה מדאורייתא, כי תלויה בביאת כולכם.

בדרכו של הצ"ח הלך גם ר' חיים הלוי מבריסק בהלכות תרומות (פ"א ה"י ד"ה ולפ"ז יש לומר), אך מתרץ את הקושיה שהקשה הצ"ח על הרמב"ם, שלשון "כי תבואו" לא נאמרה כלל בתרומות, באופן מעט אחר. רש"י פירש בכתובות (כה א ד"ה ולא נתחייבו) שתרומות ומעשרות תלויים במניין שנות השמיטה, שאם אין מונים לשמיטה אין מפרישים תרומה ומעשר. ממילא, ניתן לומר שהפסוק "כי תבואו" האמור בשמיטה מכוון גם לתרומות ומעשרות, וזו כוונת הרמב"ם. לדעת ר' חיים, אם כן, אין למדים תרומות ומעשרות מחלה אלא משמיטה. לפי זה, אפילו בזמן בית שני לא היו מפרישים תרומות ומעשרות מדאורייתא, אלא

מדרבנן. מכל מקום, גם לפי הצ"ח וגם לפי דברי ר' חיים, דין השמיטה ודאי תלוי בביאת כולכם.

אמנם, לצ"ח ולר' חיים קדם המבי"ט, שחי בזמן הבית יוסף. המבי"ט (ח"ב סי' סד) נשאל: ישראל שכר שדה מגוי לכמה שנים והגיעה שנת השמיטה. האם מותר לשוכר היהודי לעבוד בשדה? כיוון שהשדה היא בבעלותו של הגוי, שכן אם יש קנין לגוי בארץ ישראל, ממילא אין הקרקע חייבת בשביעית. המבי"ט דן האם השביעית נוהגת מן התורה בזמן הזה, ואומר שלדעת הרמב"ם אינה נוהגת אלא מדרבנן, מפני שבתרומה פוטר הרמב"ם מצד ביאת כולכם:

משמע דקדושת הארץ תליא בביאת הכל ומה לי לתרומה או לשביעית.

המבי"ט לא מביא את הטעמים שאמרנו לעיל בשם האחרונים - שהוקשה שביעית ליובל, ולא מפני שקדושה שניה לא קידשה לעתיד לבוא - אלא נוקט טעם חדש: מצד הלכה מיוחדת בדיני שביעית שצריך ביאת כולכם, ואין חילוק בזה בין תרומה לשמיטה שכולם מטעם אחד. לכן, מסיים המבי"ט "וכדאי הם הסוברים דשביעית דרבנן לסמוך עליהם, כל שכן בשעת הדחק".

סיכום

המחלוקת הראשונה שעסקנו בה היא האם קדושה שניה לעניין חיוב מצוות התלויות בארץ קידשה רק לשעתה, או גם לעתיד לבוא. נחלקו ראשונים בדבר - הרמב"ם סובר, שקדושה ראשונה קידשה לשעתה וגם לעתיד לבוא. לעומתו, סובר ספר התרומות שנכתב בזמנו של הרמב"ם, שקדושה שניה לא קידשה לעתיד לבוא. ובטור כתב, שדבר זה נתון במחלוקת. רוב האחרונים נוקטים, שבזמן הזה שביעית מדרבנן, גם מטעם זה שקדושה שניה לא קידשה לעתיד לבוא.

מחלוקת שניה שעסקנו בה אינה נוגעת לחיוב מצוות התלויות בארץ בזמן הזה, אלא לעצם דין השביעית. נחלקו תנאים אם שביעית הוקשה ליובל - רבי סובר, ששביעית הוקשה ליובל, וכשם שיובל אינו נוהג אלא בזמן שכל יושביה עליה,

ולכן לא נהג בבית שני וממילא גם בזמן הזה איננו נוהג, כך שביעית אינה נוהגת בזמן הזה. ואילו רבנן סוברים, ששביעית לא הוקשה ליובל, ונוהגת גם בזמן שאין כל יושביה עליה. ויש לדון כיצד פוסקים להלכה במחלוקת זו, והבאנו מחלוקת בהבנת דעת הרמב"ם, האם כוונתו להשוות שביעית ליובל.

נקודה שלישית שצריך לדון בה היא דין ביאת כולכם. שכן הרמב"ם סובר שתרומות ומעשרות בזמן הזה חיובם מדרבנן וכך גם בזמן בית שני, משום שבתרומות ומעשרות צריך להיות דווקא ביאת כולכם. ומהיכן למד הרמב"ם שביאת כולכם מעכבת בתרומות ומעשרות, הלא לשון "כי תבואו" כלל לא כתובה בפרשה זו? אלא נלמד ממצוות חלה שנאמר בה "בבואכם", ומפרש הצ"ח שלדעת הרמב"ם כל לשון "ביאה" מלמדת שצריך ביאת כולכם. לפי זה, כיוון שגם שביעית נאמר "כי תבאו", וצריך ביאת כולכם, טעם זה שביעית בזמן הזה דרבנן. בדרך זו הלכו גם המבי"ט ור' חיים מבריסק.

קנין גוי בארץ ישראל בשמיטה

בשיעור הקודם עסקנו בקדושת ארץ ישראל - בקדושתה העצמית, ובקדושתה לעניין חיוב מצוות התלויות בארץ, ובפרט לעניין מצוות השביעית. כעת, נעסוק בדין קרקע שקנה גוי בארץ ישראל לעניין שביעית. תחילה נדון בעצם גדר קנין הגוי בארץ באופן כללי, ומתוך כך בקניין הקרקע לעניין דיני השביעית.

מחלוקת בדין קנין גוי לעניין מעשר

המשנה במסכת גיטין (מז, א) עוסקת בדין הבאת ביכורים משדה שקנה גוי:

המוכר את שדהו לעובד כוכבים - לוקח ומביא ממנו בכורים, מפני תיקון העולם.

הגמרא שם מביאה מחלוקת לגבי חיוב מעשר בשדה שכזה:

אמר רבה: אף על פי שאין קנין לעובד כוכבים בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר, שנאמר "כי לי הארץ" (ויקרא כה, כג) - לי קדושת הארץ, אבל יש קנין לעובד כוכבים בארץ ישראל לחפור בה בורות שיחין ומערות, שנאמר: "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" (תהילים קטו, טז). ור' אלעזר אומר: אף על פי שיש קנין לעובד כוכבים בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר, שנאמר "דגנך" (דברים יד, כג) ולא דגן עובד כוכבים, אבל אין קנין לעובד

כוכבים בארץ ישראל לחפור בה בורות שיחין ומערות, שנאמר: "לה' הארץ" (תהילים כד א)².

רבה סובר שלגוי שקונה קרקע בארץ ישראל אין יכולת להפקיע אותה מחיוב מעשרות. ר' אלעזר חולק וסובר שיש לגוי קנין בארץ להפקיע מידי חיוב מעשר, אך אין קנין לגוי לחפור בורות שיחין ומערות בקרקע. כלומר, שניהם מסכימים שאין לגוי קנין גמור בקרקע, ונחלקו האם לעניין הפקעת חיוב מעשר יש לו קנין.

מבאר הגמרא את סברות החולקים. ר' אלעזר סובר, שיש לגוי קנין להפקיע מידי קדושת מעשר, משום שנאמר "דגנך", הדגן שגוי מגדל הוא שלו ולא של ישראל, ולכן פטור מתרומות ומעשרות. לעומתו, סובר רבה, שמה שכתוב בתורה "דגנך" פירושו הוא "דיגונך", שהוא המירוח. כלומר, חיוב תרומות ומעשרות תלוי במי שמירח את הכרי ועשה גמר מלאכה: אם גוי מירח את הכרי, פטורים מלהפריש תרומות ומעשרות, ואם ישראל מירח, חייבים בתרומות ומעשרות. לפי דברי רבה, גם דגן שגדל ברשות הגוי, אם נתמרח בידי ישראל חייב בתרומות ומעשרות מדאורייתא, כיוון שאין מיעוט למקרה זה בתורה. לעומת זאת, לדעת ר' אלעזר, אפילו אם ישראל מירח את התבואה לבסוף, המירוח אינו מועיל כדי לחייב בתרומות ומעשרות, שכן לא חייב הכתוב בתרומות ומעשרות אלא "דגנך", ותבואה זו גדלה ברשות הגוי ואינה דגן ישראל. לכן, פטור מן התורה מלהפריש, ורק מדרבנן מחייבים אם מירח ישראל.

הבאת ביכורים משדה הגוי

מחלוקת זו היא לא רק לעניין מעשרות, אלא גם בביכורים. המשנה אמרה "המוכר שדהו לעובד כוכבים - לוקח ומביא ממנו ביכורים מפני תיקון העולם". היינו, שצריך ישראל לקחת מן הגוי פירות ולקיים מצוות ביכורים. לפי רבה, דין זה

2. ועי' מהר"ם שי"ף, בטעם שלא הביא ר' אלעזר את הפסוק דלעיל "כי לי הארץ", ועי' חשק שלמה גיטין שם.

צריך להיות מן התורה, שהרי לדעתו אין קנין לגוי בארץ ישראל ונשארה הקרקע של המוכר מבחינת המצווה. וממילא, פירות אלה שגדלו ברשות הגוי חייבים בביכורים, ופשוט שיש לחייב את המוכר לקחת את הפירות מן הגוי ולקיים מצוות ביכורים. אבל המשנה אומרת "מפני תיקון העולם", כלומר מדרבנן, וקשה על רבה שלשיטתו החיוב הוא מדאורייתא?

מבאר הגמרא (שם מז, ב), שאכן מעיקר הדין החיוב להביא ביכורים משדה זו הוא מדאורייתא. אלא, שחידשו רבנן שתי תקנות: בתחילה, ראו חכמים שישנם אנשים מישראל שמוכרים קרקעותיהם לגוי, ולא נמנעו מכך מפני שסברו שלא ייענשו על כך, כיוון שנשארה הקרקע בקדושתה ומביאים ממנה ביכורים, על כן, תיקנו חכמים תקנה ראשונה, שלא להביא ביכורים מן השדה שנמכר לגוי, כדי שלא ימכרוהו. לאחר שראו שהעניים ממשיכים למכור שדות לגויים ואינם פודים את הקרקע, חזרו ותיקנו תקנה שנייה, להעמיד הדין על דין תורה שיביאו ממנה ביכורים, כדי שלא ישתקעו הקרקעות בידי גויים (עי' גיטין שם ורש"י). ולתקנה שנייה נתכוונה המשנה בדבריה "מפני תיקון העולם". על כל פנים, לדברי רבה חייב להביא ביכורים מן התורה.

רש"י (ד"ה מדאורייתא לא) כותב בביאור קושיית הגמרא על רבה:

ואי אין קנין לעובד כוכבים להפקיעה מקדושתה, הויא לה לענין קדושתה ברשות ישראל כאילו משכנה, וכיון דביכורים מצוה דרמיא עליה היא ולא טבלי לאסור פירות באכילה, מיחייב ליקח ולהביא ולא דמי למעשר.

בסוף דבריו ביאר רש"י, שיש חילוק בין חיוב תרומות ומעשרות לחיוב ביכורים: אדם חייב להפריש מעשרות רק אם רוצה לאכול או למכור את הפירות. אבל אם גדלו פירות בשדהו, ואינו רוצה ליהנות מהם, איננו חייב להפריש מהם תרומות ומעשרות. לכן אם הפירות נמצאים ביד הגוי, אף על פי שאין קנין לגוי בארץ ישראל, הישראל אינו חייב לקנות מן הגוי כדי להפריש מהם תרומות ומעשרות. מאידך, חיוב הבאת הביכורים איננו תלוי ברצונו אלא "מצוה דרמיא עליה", מצוה המוטלת עליו לעשותה בכל עניין, ולפיכך הוא חייב לקנות מן הגוי ולהביא

ביכורים. שכיוון שקניינו של הגוי אינו קנין, הרי שגדלו הפירות ברשותו של ישראל ונתחייב בביכורים.

פסק הרמב"ם בדין קנין גוי

הרמב"ם (תרומות פ"א ה"י) פוסק להלכה כרבה שאין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מידי מעשרות:

עכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל לא הפקיעה מן המצוות אלא הרי היא בקדושתה, לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד, אלא מפריש תרומות ומעשרות ומביא בכורים והכל מן התורה כאילו לא נמכרה לעכו"ם מעולם.

הרמב"ם מוסיף כאן על מה שהבנו בפשט הגמרא. "לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד" - כלומר, אם היינו אומרים שיש קנין לגוי בארץ ישראל הוא הוציא אותה לגמרי מקדושתה, ואם ישראל יקנה לאחר מכן את הקרקע, ייחשב הדבר כמו כיבוש יחיד, וממילא לא יהיה חייב להפריש מן התבואה תרומות ומעשרות. אבל, כיוון שלהלכה אין קנין לגוי, לכן אם קנה ישראל בחזרה אין זה כיבוש יחיד, וחייב להפריש תרומות ומעשרות מן התורה.

בהלכה הבאה (ה"א) כותב הרמב"ם באיזה אופן מדובר:

פירות העכו"ם שגדלו בקרקע שקנה בארץ ישראל, אם נגמרה מלאכתם ביד עכו"ם ומרחן העכו"ם פטורין מכלום, שנאמר דגנך³ ולא דגן עכו"ם. ואם לקחן ישראל אחר שנתלשו קודם שתגמר מלאכתן וגמרון ישראל, חייבין בכל מן התורה.

אם הגוי גידל את הפירות, כיוון שאין קנין לגוי בארץ ישראל, נחשב שגדלו הפירות בחיוב. אלא שצריכים להתקיים שני תנאים כדי לחייב בתרומות

---

3. עי' דרך אמונה ציון ההלכה ס"ק רלא, שעיקר הדרשה לדעת רבה היא "דיגונך", אלא שנקט הרמב"ם לשון הפסוק.

ומעשרות: א. שתגדל התבואה בארץ ישראל. ב. שיהיה "דיגונך" - המירווח נעשה על ידי ישראל. לכן אם נעשה המירווח על ידי הגוי ולאחר מכן קנה ישראל את הפירות, אין זה "דיגונך" אלא דיגון של גוי, ופטור מתרומות ומעשרות, ומדייק הרמב"ם שפטור "מכלום". אך אם גידל הגוי את הפירות ותלש אותם, אך לא עשה גמר מלאכה למרח את הכרי, ולאחר מכן קנה הישראל ממנו את הפירות תלושים ומירח הוא את הכרי, חייב להפריש תרומות ומעשרות, משום שהפירות גדלו בארץ ישראל ואין קנין לגוי להפקיע מקדושתם.

ביאור הכסף משנה בדעת הרמב"ם

נתבונן בלשונו של הרמב"ם בהלכה קודמת: "לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד". מה הדין אם לא חזר ולקחה ישראל? אומר הכסף משנה (שם ה"י) שאמנם מצאנו כמה סוגיות שבהן מוכח שאין קנין לגוי בארץ ישראל, ולכאורה כך ההלכה וכמו שפוסק הרמב"ם, אך מאידך, ישנן גם סוגיות שמהן נראה לכאורה שיש קנין לגוי. מתרץ הכסף משנה את הסתירה כך:

אי נמי, דהתם בשלא חזר ולקחה ממנו ישראל, ורבינו מיירי בשחזר ולקחה ממנו ישראל, כמבואר בדבריו. וכן לענין הקונה ממנו פירות ומירחן ישראל וכדבסמוך.

הסוגיות שאומרות שיש קנין לגוי מדברות במקרה שלא חזר ולקח ממנו ישראל את הקרקע, ובאופן זה באמת מה שגדל אצל הגוי יש לגוי קנין בו להפקיע מתרומות ומעשרות. ואילו הרמב"ם שפסק שאין קנין לגוי עוסק דווקא באופן שחזר ולקח ישראל את הקרקע. מוסיף הכסף משנה שבהלכה הבאה מתבאר בדברי הרמב"ם, שגם באופן שלא לקח הישראל את הקרקע אלא את הפירות

בלבד ומירח את הכרי, אין קנין לגוי. אם כן, לפי דברי הכסף משנה, אם לא לקח ישראל את הקרקע או את הפירות מן הגוי, יש לגוי קנין.

מחלוקת הרמב"ם והראב"ד

הזכרנו לעיל, שגם לעניין ביכורים, אם אין לגוי קנין בארץ ישראל, צריך הישראל לקנות מן הגוי ולהביא ביכורים. וכך פסק הרמב"ם בהלכות ביכורים (פ"ב הט"ו):

המוכר שדהו לעכו"ם וחזר ולקחה ממנו הרי זה מביא ממנה בכורים מן התורה, שאינה נפקעת מן המצוה בקנין העכו"ם כמו שביארנו.

אולם, הראב"ד כותב בהשגות "אף על פי שבכרו ברשות העכו"ם". כוונתו של הראב"ד היא להשיג על דברי הרמב"ם, שאף על פי שלא קנה המוכר את הקרקע בחזרה ונעשו הפירות ביכורים ברשותו של הגוי, חייב המוכר בביכורים, משום שאין קנין לגוי בארץ ישראל בין אם קנה הישראל בחזרה ובין שלא קנה. אבל לדעת הרמב"ם, רק אם חזר וקנה קודם זמן הביכורים, מתבטל קנין הגוי, אך אם הפירות ביכרו בעודם ברשות הגוי - היינו, שבשלו הפירות והם עדיין על העץ - והגוי קטף את הפירות, אינם חייבים בביכורים. לדעת הרמב"ם, אם כן, כל זמן שהפירות אצל הגוי, לא חל עליהם חיוב ביכורים.

גם בהלכות תרומות (פ"א ה"ג), יש מחלוקת כזו בין הרמב"ם לראב"ד. כותב הרמב"ם שם:

ישראל שמכר פירותיו לעכו"ם קודם שיבואו לעונת המעשרות וגמרן העכו"ם, פטורין מן התרומה ומן המעשרות. ואם אחר שבאו לעונת המעשרות, אף על פי שגמרן העכו"ם חייב בכל מדבריהם.

ישראל שיש לו קרקע בארץ ישראל, ומכר את הפירות לגוי קודם שהגיעו לעונת המעשרות, כלומר קודם שהגיעו לשליש גידולם (עי' רמב"ם שם ה"ב), והגוי הוא שמירח את הכרי בסוף הגידול - פטורים הפירות מתרומות ומעשרות. ואם הגיעו הפירות לעונת המעשרות כאשר עדיין הם ברשות הישראל, ולאחר מכן מכר לגוי

ומירח הגוי, חייבים מדרבנן. מדוע מחלק הרמב"ם בין מכר קודם עונת המעשרות לבין מכר לאחריה, הרי למאן דאמר שאין קנין לגוי בארץ ישראל, לכאורה אין חילוק בזה? כך מקשה הראב"ד (שם הי"ג), ולדעתו אפילו הגיעו לעונת המעשרות אצל הגוי וגמרן הגוי, יהיו הפירות חייבים בתרומות ומעשרות לכל הפחות מדבריהם. אלא, שלדברי הרמב"ם, כל עוד נמצאים הפירות ביד הגוי, יש לו קנין להפקיעם מתרומות ומעשרות, ולכן קנה הגוי קודם עונת המעשרות והיו אצל הגוי בשעה שהגיעו לעונה זו, לא חל חיוב תרומות ומעשרות ברשות הגוי.

קדושת שביעית בפירות הגוי

כותב הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל (פ"ד הכ"ט):

עכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית פירותיה מותרין, שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה, והעכו"ם אינן מצווין על השביעית כדי שנגזור עליהם.

"ספיחין" הם גידולים חד שנתיים כגון ירקות וכדומה, שגדלו מעצמם בארץ ישראל, ונאסרו בגזירת חכמים. הטעם לגזירה זו הוא, כדי שלא יבואו אנשים שזרעו במזיד ויאמרו שהגידולים גדלו מעצמם. אמנם, אומר הרמב"ם, שלא גזרו חכמים אלא על פירות שגדלו אצל ישראל, אבל לא על פירות שגדלו אצל גויים שאינם מצווים לשבות בשביעית. לכן גוי שקנה קרקע בארץ ישראל וזרע אותה בשביעית, הפירות שגדלו ברשותו מותרים באכילה, שכן לא נאסרו בגזירת ספיחין.

יש לעיין האם הפירות הללו שגדלו ברשות הגוי ומותרים באכילה, קדושים בקדושת שביעית? שהרי אלו הם גידולים שגדלו בשביעית בארץ ישראל, וכבר פסק הרמב"ם הלכה כרבה (גיטין מז, ב) שאין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מן הקדושה! כך אומר הרדב"ז (שמיטה ויובל שם), שמאחר ואין קנין לגוי להפקיע קדושת הארץ "נהי דפירותיהן וספיחיהם מותרין, מכל מקום צריך לאכלן בקדושת שביעית". הרדב"ז מאריך לדון מדוע היום לא מחמירים בזה, ומעלה

כמה טעמים לכך, אך סובר שמצד עצם הדין הפירות הללו שגדלו ברשות הגוי יש בהם קדושת שביעית, ולהלכה:

הילכך יש להזהר לנהוג בפירות שביעית הנלקחים מן העכו"ם קדושת שביעית, אף על פי שפירותיהם וספיחיהם מותרין ואין טעונון ביעור, מכל מקום קדושת שביעית יש בהם, שהרי לא הופקעה קדושתם על ידי קנין העכו"ם. ולפיכך אם עבד ישראל הקרקע אף על פי שהיא של העכו"ם - איסורא עבד כאילו היה ביד ישראל.

ראשית, קובע הרדב"ז שהפירות קדושים בקדושת שביעית, ועוד מוסיף, שכיוון שהקרקע היא של ארץ ישראל ואין לגוי קנין בה, לישראל אסור לעבוד בקרקע זו. ומבאר הרדב"ז שם, שלפי זה אם עבר הישראל ועבד בקרקע הגוי באיסור וגידל פירות בשביעית, אנו נכנסים למחלוקת נוספת: האם פירות שביעית שנעבדו באיסור נאסרים באכילה⁴ - שלדעת הרמב"ם הפירות מותרים, אך יש דעות שסוברות שהפירות אסורים כיוון שנעבדה בהם עבירה, וכך סובר רדב"ז.

הכסף משנה חולק על הרדב"ז. לדעת הכסף משנה, הפירות שגדלו ברשות הגוי אינם פירות של שביעית, כיוון שגוי גידל אותם. דבריו אלה הם לשיטתו בביאור הרמב"ם. כפי שהבאנו לעיל, סובר הכסף משנה, שמה שפסק הרמב"ם שאין קנין לגוי בארץ ישראל לעניין תרומות ומעשרות, היינו דווקא אם חזר הישראל וקנה מן הגוי את הקרקע עם הפירות המחוברים בה. וכיוון שבשעה שחל החיוב (היינו, שעת המירוח) הפירות שייכים לישראל, מתחייבים בתרומות ומעשרות. בדומה לזה, סובר הכסף משנה שכדי שתחול קדושת שביעית בפירות, צריכים הפירות להיות ברשות ישראל. אלא, שבשונה מדין תרומה ומעשר, קדושת שביעית אינה תלויה במירוח, אלא בזמן גידול הפירות. לפיכך, אם במשך כל זמן גידול הפירות נשארו הפירות בידי הגוי עד שתלש אותם הגוי עצמו מן הקרקע, יש קנין לגוי בארץ ישראל, ולא תחול על הפירות קדושת שביעית. מאידך, אף על פי שאין בפירות אלו קדושת שביעית, אם קנה אותם ישראל לבסוף ומירח אותם, חייב

4. עי' להלן בשיעור "משומר ונעבד בשביעית".

להפריש מהם תרומות ומעשרות. שהרי חיוב תרומות ומעשרות תלוי במירוח, ובאותה שעה היו הפירות ברשות ישראל.

מחלוקת המבי"ט והבית יוסף

בדבר זה נחלקו ר' יוסף קארו ור' משה מטראני, המכונה המבי"ט, כשהגיעו להתיישב בארץ ישראל. כאשר הגיעה שנת השביעית התעוררה השאלה: לישראל לא היו קרקעות, על פי רוב, ולכן עיקר השאלה נגעה לפירות של גויים שקנו קרקע בארץ ישראל, האם נוהגת בהם קדושת שביעית?

המבי"ט סובר, שאין קנין לגוי בארץ ישראל, וממילא גם בפירות של ארץ ישראל שגדלו ברשות הגוי, צריך לנהוג קדושת שביעית ואין בהם חיוב תרומות ומעשרות משום שהם הפקר. כך לשונו של המבי"ט בתשובה (ח"א סי' יא):

נשאל נשאל מעמדי על ענין גידולי שנת השמיטה בקרקע גוי ולקחה ישראל קודם מירוח ומירחה, אם חייבים במעשרות כשאר שנים שמעשרים הלקוח מן הגוי ונתמרח ביד ישראל מדרבנן, כיון שהם אינם מפקירים שדותיהם בשנת השמיטה (-ואפשר, שהפירות אינם הפקר וחייב ישראל להפריש מהם תרומות ומעשרות). או דלמא, כיון שמצות שביעית חובת קרקע לישראל בארץ ישראל אין בה חיוב מעשרות כלל?

והיתה להם תשובתי, כי אין שום חיוב בארץ ישראל מעשרות בשנת השמיטה, אפילו מהלקוח מיד גוי קודם מירוח ומירחו ישראל, מכמה פנים: ראשונה, כי מן התורה אין חיוב כלל בשנת השמיטה במעשרות דכתיב "בשנת השמיטה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה" הקיש אדם לחיה, מה חיה אוכלת מן הראוי לה שלא מן המעשר בשביעית, אף אדם אוכל מן הראוי לו שלא מן המעשר בשביעית. וכיון דמדאורייתא אין שום חיוב לישראל בשנת השמיטה, גם לגוי אין שום חיוב אפילו מדרבנן, דלא נתחייבו פירות קרקע גוי אלא במידי דאי הוה דישראל הוה חייב, אי מדאורייתא אי מדרבנן, אבל במה שאין שום עיקר איסור לישראל לא מדאורייתא ולא מדרבנן, כל שכן דמגוי אין שום חיוב אפילו מדרבנן, דלא יהא גוי חמור מישראל.

כלומר, פירות שגדלו בקרקע הגוי אינם מתחייבים בתרומות ומעשרות אלא באופן שאם היתה הקרקע של ישראל היו מתחייבים, ואילו בשנת שמיטה גם פירות קרקע של ישראל פטורים. עוד כותב המבי"ט, שמאותו טעם אין לחייב מצד שמירוח הכרי נעשה על ידי ישראל:

ואי משום דמירוחו ביד ישראל, הא מירוח ישראל פירות קרקעו ממש לא מחייב דהוי שנת שמיטה, כל שכן מירוח פירות הגדלים בקרקע גוי דמהיכא תיתי חיובייהו, אין שום חיוב בשנת השמיטה. וכן כתבו כל הפוסקים ז"ל סתם שנת השמיטה כולה הפקר, אין בה שום חיוב לא תרומה ולא מעשרות כלל לא ראשון ולא שני ולא מעשר עני. ואם איתא דפירות קרקע גוי שמירוחם ישראל בארץ ישראל חייבים במעשרות למה להו למסתם.

כלומר, כיוון שבשנת השמיטה המירוח אינו מחייב בתרומות ומעשרות אפילו בקרקע של ישראל עצמו, ודאי שלא יחייב בקרקע של גוי. אם כן, טענתו של המבי"ט היא, כיצד ייתכן שפירות הגדלים אצל גוי יהיו חייבים בתרומות ומעשרות, ואילו פירות הגדלים אצל ישראל יהיו פטורים!?

מוסיף המבי"ט לדון מצד אחר:

ואם תתקש לומר כי לא פטרה תורה ממעשרות אלא מה שהוא הפקר שהם פירות ישראל, אבל פירות גוי שאינו מפקירם יהיו חייבים, לא היא, דאטו ישראל שגדר כרמו ולא הפקירה בשנת השמיטה יתחייב במעשר, הא רחמנא אפקריה לארעיה לעניים ולעשירים, ולכך אין שום חיוב מעשר כל שכן בגוי.

כוונתו לומר כך: אולי נאמר שהפטור מתרומה ומעשר בשביעית אינו מצד השביעית, אלא הפקר הקרקע הוא שפוטר, וכמו בשאר שנים שפירות הפקר פטורים מתרומות ומעשרות. ולפי זה, דווקא פירות של ישראל שהפקיר את הקרקע כדי לקיים את מצוות השמיטה - פטורים, אך פירות הגוי שלא הפקיר את קרקעו - חייבים. על כך משיב המבי"ט, שאפילו ישראל שלא הפקיר את הקרקע

בשביעית וממשיך לעבוד בה, מכל מקום התורה הפקירה את שדהו, וממילא אין בפירותיה חיוב תרומות ומעשרות, וכל שכן בגוי שתפקיר התורה את הקרקע.

הבית יוסף (שו"ת אבקת רוכל סי' כד) חולק על המבי"ט, ומשיב לשאלותיו:

ואני אומר כי מה שהוא סובר שהוא עקשות - הוא היושר. כי לא נפטר פירות שביעית ממעשרות אלא מטעם הפקר, וכל שאינו מופקר לא נפטר ממעשרות. ומה שטען אטו ישראל שגדר כרמו ולא הפקירה כו', יש לומר שזהו כמודיע הדבר בסתום ממנו, דאיכא למימר בהא אין הכי נמי שהיא חייבת אף על גב דרחמנא אפקירה כיון דאיהו לא אפקריה, ואפילו אם תמצו לומר דפטורה איכא למימר שאני התם דרחמנא אפקריה מה שאין כן בשל גוי.

יש כאן מחלוקת עקרונית האם התורה ציוותה על בעל הקרקע להפקיר, או שהפקירה התורה את הקרקע בפועל: המבי"ט סובר, שהקרקע מופקרת ועומדת, ואפילו אם בעל השדה לא הפקיר את הקרקע, התורה הפקירה אותה. ראיה לזה, מביא המבי"ט מישראל שלא הפקיר את הקרקע בשביעית, שוודאי נוהגת בה קדושת שביעית. על כך משיב הבית יוסף, שאין להביא ראיה מישראל שלא הפקיר, משני טעמים: א. אפשר לומר, שאף אצל ישראל, כל עוד לא הפקיר לא חלה שביעית, וחייב בתרומות ומעשרות. ב. אפילו אם תאמר שישראל פטור, אפשר לומר שבישראל רחמנא אפקריה, ומטעם הפקר נפטרים מתרומות ומעשרות ולא מטעם שביעית, ואילו קרקע הגוי לא הפקירה תורה. לכן בגוי, נשאר הדין גם בשנה השביעית כמו בשש השנים האחרות. כך משיב הבית יוסף לראיות המבי"ט.

המהרי"ט, בנו של המבי"ט, הביא ראיות ממקומות רבים, שלכאורה משמע מהם שגם בפירות הבאים מקרקע של גוי פטור מתרומות ומעשרות, ונוהגים בהם דיני שביעית, והבית יוסף דחה כל ראיותיו.

הכרעת המחלוקת

מחלוקת זו שבין הבית יוסף, שהיה רבה של צפת, ובין המבי"ט והמהרי"ט נמשכה כארבעים שנה, משנת ה'רצ"ב ועד שנת ה'של"ד. בכל שמיטה ושמיטה חזרו ונחלקו, זה מביא ראיות לכאן וזה מביא ראיות לכאן. כיצד הוכרעה המחלוקת? האם הבית יוסף הסכים לדברי המבי"ט והמהרי"ט בנו, או להיפך? כותב הברכי יוסף (יו"ד סי' שלא אות י), שיש שכתבו שהבית יוסף הסכים בסוף ימיו לדברי המבי"ט:

הרב ספר החרדים (סי' נו) כתב דפירות שגדלו בקרקע עכו"ם בשביעית ובאו ליד ישראל כגדלו בקרקע ישראל דמי, ופטורים מן המעשרות, וכך היה נוהג ומנהיג הרב גדול הדור מהר"ם מטראני. גם מוריניו הרב גדול הדור כמהר"ר יוסף קארו בסוף ימיו כשחיבר שולחן ערוך, כתב סתם שנת השמיטה אין בה לא תרומות ולא מעשרות, ולא חילק בין פירות עכו"ם לפירות ישראל, וכן עמא דבר. עד כאן לשונו. גם מהרימ"ט בראשון סימן מ"ג, כתב שהעידו חכמים מזקני הדורות שאף על פי שהרב מהר"י קארו היה חוכך להחמיר, והיה נוהג להפריש בלא ברכה, אחר כך הכריחו הרב אביו הרב המבי"ט והחכמים שעמו בפומבי שלא יעשרו כל עיקר, דחומרא דאתי לידי קולא היא, שיש בדבר הפסד שביעית, ולא היה מי שערער בדבר.

מוסיף הברכי יוסף שנתגלגלה לפניו תשובת אבקת רוכל מכתב ידו של ר' יוסף קארו, שם הביא את דברי המבי"ט, ולאחר מכן כותב כיצד נהגו בפועל. מצטט הברכי יוסף מתוך כתב היד:

אמר יוסף קארו, אחר שכתב הר"ם מטראני אגרת הזאת השנית, רצה לעשות מעשה כדבריו ביד רמה, וקמו כל חכמי העיר ועיינו בדבריו הראשונים ואחרונים, וראו שאין בהם ממש, ובשמיטה שעברה מיחו בידו, ובשמיטה

הזו שהיא שנת ה'של"ד, הקשה את רוחו ואמץ את לבבו לתקוע עצמו לעשות מעשה כדבריו, והכריזו בבתי כנסיות בגזרת נידוי שכלם יפרישו תרומות ומעשרות מפירות עכו"ם שנתמרחו ביד ישראל בשביעית כמו בשאר השנים. נאם יוסף קארו. הכרנו וידענו שנטפס מכתובת יד מורנו הרב ז"ל והיא היא כתב ידו ממש כל הנזכר אות באות. וחתמתי שמי משה גאלנטי. עד כאן לשון הכתוב בשו"ת מרן כתב יד שראיתי והעתקתי ובא לידי מיד הקדש הרב הנזכר אות באות.

אם כן, מצד אחד כתב המהרי"ט, שהבית יוסף הסכים לבסוף לדברי אביו, ומאידך, מביא הברכי יוסף תשובה מפורשת ממנה עולה שלא הייתה הסכמה. על כן, מסתפק הברכי יוסף כיצד לנהוג:

ואולם, פש גבן חקור דבר אנן מה נענה לשני כתובים המכחישים זה את זה, אסדהתיה (-עדותו) דרב הוא הקדוש מהר"א אזכרי בספר החרדים, ועדות ביהוסף אבי התעודה מהרי"ט, וכל קבל דנא זה כתב ידו של אבא אביהן של ישראל רבינו הגדול מרן זצ"ל העד העיד בנו ביד חזקה ועל ספר חוקה.

רוצה הברכי יוסף להכריע את הספק. ראשית כל, מעיר הברכי יוסף, לא ייתכן שהבית יוסף חזר בו לאחר שכתב את התשובה הנזכרת, משום שכמה חודשים או תקופה קצרה לאחר שכתב את התשובה, נפטר הבית יוסף בשנת ה'של"ה. ומאחר שיש קירוב זמנים בין זמן חתימת האיגרת לפטירתו, לא מסתבר שלאחר מחלוקת בת ארבעים שנה שינה הבית יוסף את דעתו בחודשים האחרונים לחייו. מכל מקום, כיצד יתיישבו דברי המהרי"ט וספר חרדים, שחזר בו הבית יוסף? נוטה הברכי יוסף לומר, שבאותה תקופה שהיה הבית יוסף חולה וחסר כח, קבע המבי"ט שחי עוד שנים אחרי פטירת הבית יוסף עובדות, ושינה ממה שפסק הבית יוסף, ולכן כתבו המהרי"ט ובעל ספר חרדים, שחזר בו.

על כן, נשאר הברכי יוסף בדעתו ופוסק הלכה כבית יוסף, ושמח מאוד שהתבררו הדברים. מוסיף הברכי יוסף ומביא פוסקים נוספים שדעתם כדעת הבית יוסף, כגון הרדב"ז:

הגם הלום ראיתי אחרי רואי בתשובות רבינו הרדב"ז בכתב יד (ח"ו סי' ב' אלפים רכא), שכתב דעכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית פירותיה מותרים ואין דין שביעית נוהגת בהם בין להקל בין להחמיר, והקונה ענבים של שביעית ועושה יין חייב במעשר, שאין הדבר הפקר לפוטרו ממעשר, שהרי בדמים קנה הענבים וכיון שגמרן ישראל חייבים במעשר כשאר שנים.

החיד"א מחבר הספר ברכי יוסף, חי לפני כשלוש מאות שנה, כמאתיים שנה לאחר תקופת הבית יוסף. כמאה שנה לאחר מכן, מביא בעל פאת השולחן את דברי הברכי יוסף, ומכריע אף הוא שהבית יוסף לא חזר בו.

דיוק בעל פאת השולחן בלשון הרמב"ם

אם כן, נחלקו הדעות האם בקרקע שקנה גוי בארץ ישראל יש קדושת שביעית, או לא. פאת השולחן מדייק בדברי הרמב"ם דיוק נפלא. הוא מוכיח, שהיכן שכתב הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל "מותר" בסתם, כוונתו שאין בזה קדושת שביעית, אבל במקום שכוונתו לומר שפירותיה קדושים בקדושת שביעית, לא כותב הרמב"ם בסתם, אלא מדייק וכותב "מותר באכילה". דוגמא לזה: כותב הרמב"ם (פ"ד ה"ד) "ספיחים העולים בשדה בור ובשדה ניר ובשדה כרם ובשדה זרע מותרין באכילה". כלומר, לא אסרו חכמים ספיחין אלא בשדה שמגדלים בה בדרך כלל, אבל בשדה בור שעולים מעצמם, לא גזרו גזירת ספיחין. לשון הרמב"ם היא "מותרין באכילה", ולא כתב "מותרין" בסתם. ומדוע מדייק הרמב"ם לנקוט בלשון זו? משום שבניגוד לפירות שאינם פירות של שביעית שאפשר לנהוג בהם כפי שרוצים, פירות שביעית צריך דווקא לאכול אותם, לכן דייק "מותרין באכילה", וכך בכל מקום שכוונת הרמב"ם היא שהפירות קדושים בקדושת שביעית, כותב שיש בהם קדושת שביעית, או שמותרים באכילה.

והנה לעניין פירות שגדלו ברשות הגוי, כותב הרמב"ם בהלכה שהזכרנו לעיל (שמיטה ויובל פ"ד הכ"ט) "עכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית פירותיה מותרין". נקט הרמב"ם "מותרין" בסתם, ולכן מבין פאת השולחן בדעת

הרמב"ם, שהפירות אינם קדושים בקדושת שביעית, וכשיטת הכסף משנה והבית יוסף בביאור דעת הרמב"ם.

עבודת קרקע בשדה הגוי בשנה השביעית

האם מותר לישראל לעבוד בקרקע של גוי בארץ ישראל? לכאורה, כיוון שאנו פוסקים שאין קנין לגוי בארץ ישראל, אף על פי שלגבי הפירות שגדלים בקרקע של גוי נחלקו אם אין בהם קדושת שביעית כלל או שיש בהם קדושה, אך בקרקע עצמה ודאי אין קנין לגוי. ואכן, ראינו שהרדב"ז כותב שאסור לישראל לעבוד בקרקע זו, ואם עבר ועבד, יהיו הפירות אסורים, לסוברים שפירות ישראל עבר בהם עבירה נאסרים, וגם לסוברים שפירות שנעבדה בהם עבירה אינם נאסרים, העבודה בקרקע אסורה מכל מקום.

אולם, הנצי"ב לא כותב כך. הנצי"ב מתנגד מאוד למכירת קרקע לגוי בארץ ישראל בשמיטה⁵, אך כותב שאם הפירות גדלים ברשותו של הגוי יכול ישראל לעבוד בקרקע (משיב דבר ח"ב סי' נו), וכך כתב גם מרן הרב זצ"ל. ולכאורה, צריך להבין את טעם הדבר: הרי אין קנין לגוי בארץ ישראל, ואף שעל הפירות יש מקום לדון, מדוע תהיה העבודה בקרקע מותרת? ובאמת, ר' שלמה זלמן אויערבך דן בדבר זה באריכות בספרו מעדני ארץ, להוכיח בוודאות שעבודת הקרקע צריכה להיות אסורה. אמנם, אנו רואים שיש מחלוקת בזה, ועלינו ללמד זכות על רבותינו הנצי"ב ומרן הרב.

אם נלך בדרכו של הכסף משנה, שסובר שהפירות שגדלו בקרקע הגוי אינם פירות שביעית, יש מקום לפרש שכל האיסור לעבוד עבודת קרקע בשמיטה הוא דווקא עבודה המועילה לגדל פירות שיש בהם קדושת שביעית. אך עבודה בקרקע של גוי שאינה מסייעת לגידול פירות שביעית, שהרי פירותיה חולין, מותרת.

5. ראה להלן בשיעור "איסור לא תחנם והיתר המכירה".

עוד אפשר לומר, שלא רק מצד פירות הקרקע יש מקום להתיר, אלא גם מצד הקרקע עצמה. כדי לבאר זאת יותר, נחזור למחלוקת אם יש קנין לגוי בארץ ישראל לעומקה. בתחילה, לבי נטה לומר שאין קניין לגוי בארץ ישראל, הלא ארץ ישראל קדושה, והלב ממאן לקבל שיש אפשרות להפקיע את הקדושה ממנה. אך מצד שני יש סברה לומר להיפך, כיצד ייתכן שיהיו בפירות של גוי קדושה?

אלא, זהו מצב ביניים. מצד אחד, זוהי קרקע של ארץ ישראל, ומצד שני היא תחת שלטונו של הגוי, והוא מתעסק ומגדל את גידולי הקרקע. במצב אמצעי שכזה, יש קנין במקצת אך אין זה קנין גמור. על אותו מצב אמצעי נחלקו הפוסקים ודנו כיצד להגדירו - האם נחשב לקנין, או שאינו נחשב לקנין. הכסף משנה סובר בדעת הרמב"ם, שבשעה שהקרקע נמצאת ביד הגוי, יש לגוי קנין בקרקע עצמה. פירוש הדבר הוא, שהתורה אסרה עבודת קרקע בשביעית דווקא בקרקע של יהודי בארץ ישראל, אבל כאשר בעל הקרקע הוא גוי שאינו חייב בדיני השמיטה, יש לקרקע זו גדר אחר. אפשר ללמוד זאת ממה שנאמר בפסוק "והיתה שבת הארץ לכם" ולא לגוי, להוציא קרקע שברשות הגוי שאינה נכללת באיסור. וכיוון שהקרקע היא של גוי, יכול גם יהודי לעבוד בה.

המחלוקת הזו, האם יש קנין לגוי, לא הוכרעה עד היום הזה ועדיין בעינה עומדת, וכנראה סנהדרין תפתור את הבעיה. אנו לא באנו לפסוק הלכה, אלא לבאר את הדעות השונות.

איסור לא תחנם והיתר המכירה

שיטת תוספות - האיסור נוהג בכל הגויים

נעיין תחילה בפסוקי התורה הנוגעים לאיסור "לא תחנם" (דברים ז, א-ד):

כִּי יָבִיֵאֵךְ ד' אֱלֹהֶיךָ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-אַתָּה בָּא-שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָשַׁל גּוֹיִם-רַבִּים מִפְּנֵיךָ הַחַתִּי וְהַגְרָגְשִׁי וְהָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרָזִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי שְׂבָעָה גּוֹיִם רַבִּים וְעַצוּמִים מִמֶּךָ; וַיִּנְתְּנֵם ד' אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהִפִּיתָם הַחֲרָם תַּחְרִים אֹתָם לֹא-תִכְרֹת לָהֶם בְּרִית וְלֹא תִחְנַם; וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם בְּתָךְ לֹא-תִתֵּן לְבָנוּ וּבְתוֹ לֹא-תִקַּח לְבָנָהּ: כִּי־יִסֹר אֶת-בְּנֵהּ מֵאַחֲרַי וְעָבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים.

פשט הפסוקים עוסק בשבעת העממים, כפי שמונה אותם התורה. הדין הוא, שלשבעת עממים אלו "לא תכרות להם ברית ולא תחנם, ולא תתחתן בם". זהו, אם כן, המקור לאיסור לא תחנם.

הלכה זו מובאת במשנה במסכת ע"ז (יט ב):

אין מוכרין להם במחובר לקרקע, אבל מוכר הוא משיקצץ (-אחר שיקצוץ את המחובר לקרקע). ר' יהודה אומר: מוכר הוא על מנת לקוץ (-אפילו קודם שנקצץ).

שואלת הגמרא:

מנא הני מילי? אמר ר' יוסי בר חנינא: דאמר קרא "לא תחנם" - לא תתן להם חניה בקרקע.

אם כן, אסור למכור קרקע ודבר המחובר לקרקע לנכרי בארץ ישראל, מפני שעובר בזה בלאו "לא תחנם", שמשמעו לא תיתן להם חניה בקרקע. אבל מותר למכור את העצים ושאר דבר המחובר לקרקע אחר שייקצץ. מקשים תוספות במקום (שם כ א ד"ה דאמר קרא):

וקשה, דהאי לא תחנם בשבע אומות דוקא כתיב, דכתיב: "ונשל גוים רבים מפניך החתי" וגו', וכתוב "לא תכרות להם ברית ולא תחנם ולא תתחתן בהם" (דברים ז, א), ובפרק הערל (יבמות עו, א) מוקמינן ליה בשבע אומות דבגירותן לית להו חתנות (-)אף על פי שהתגיירו אסורים לישראל להתחתן עם שבעת העממים) וכתוב עוד בתריה "בתך לא תתן לבנו", ואמרינן בסוף פרק קמא דיבמות (יז א) ובסוף האומר בקידושין (סח ב) דלרבנן דלא דרשי כי יסיר לרבות כל המסירין לא ילפינן מהאי קרא שאר אומות?

תוספות מוכיחים, אם כן, שלגבי איסור "לא תתחתן בהם" אין לומדים מן הפסוקים הללו לשאר האומות, אלא לשבעה עממים בלבד. לכן מקשים תוספות, מדוע לגבי איסור "לא תחנם" נאמר במשנה שאין מוכרים לגויים באופן כללי, הרי הלכה זו צריכה להיאמר רק לשבעת עממים? מתרצים תוספות:

ויש לומר, דודאי בכל הנך קראי איכא טעמא רבה דלא מצינן לאוקמינן אלא בז' אומות וכו'... אבל מתנת חנם ונתינת חן וחנייה אין שום טעם לחלק בין שאר עובדי כוכבים לז' עממים.

יש סברה לומר ששאר הציוויים נאמרו דווקא בשבעה עממים, כפי שמרחיבים התוספות שם, אבל שלושת האיסורים הנלמדים מן הפסוק "לא תחנם" - שאין לתת לגויים מתנת חנם, וכן שאין לתת להם חן, היינו לשבח אותם, וכן שאסור לתת להם חנייה בארץ ישראל - אין שום טעם לחלק בהם בין שאר עובדי כוכבים לשבעה עממים. מוסיפים שם תוספות, שאפילו איסור כריתת ברית ליושב הארץ שנכתב בסמוך לאיסור לא תחנם, נאמר רק בשבעה עממים, ולכן מותר היה לשלמה המלך לכרות ברית לחירם. ומבארים תוספות, שגם בזה יש טעם לחלק בין שבעה עממים לשאר אומות.

הוזה אומר, שלדעת תוספות, הגם שאיסור "לא תחנם" נזכר בתוך הפסוקים הנוגעים לשבעת עממים, איסור זה נאמר באופן כללי בכל הגויים כיוון שאין סברא וטעם לחלק בזה. איסור זה נבדל משאר האיסורים שציוותה תורה רק בשבעה עממים.

שיטת הרמב"ם

נעיין בדברי הרמב"ם (ע"ז פ"י ה"א) בעניין זה:

אין כורתין ברית לשבעה עממין כדי שנעשה עמהן שלום ונניח אותם לעבוד עכו"ם, שנאמר לא תכרות להם ברית, אלא יחזרו מעבודתם או יהרגו. ואסור לרחם עליהם שנאמר ולא תחנם.

פוסק הרמב"ם, שאסור לכרות איתם ברית ולחון אותם. בהלכה ג הוסיף הרמב"ם "אין מוכרין להם בתים ושדות בארץ ישראל", ובהלכה ד ביאר את טעמו של האיסור למכור להם בתים ושדות:

ומפני מה אין מוכרין להן שנאמר ולא תחנם לא תתן להם חנייה בקרקע, שאם לא יהיה להם קרקע ישיבתן ישיבת עראי היא.

כלומר, אסור למכור להם קרקע כדי שלא יישארו בארץ ישראל, שכיוון שאין להם קרקע כל ישיבתם כאן היא ארעית וזמנית, ובסופו של דבר לא יהיו כאן עוד. ממשיך הרמב"ם וכותב (הלכה ו):

אין כל הדברים האלו אמורים אלא בזמן שגלו ישראל לבין העובדי כוכבים, או שיד עכו"ם תקיפה על ישראל. אבל בזמן שיד ישראל תקיפה עליהם, אסור לנו להניח עובדי כוכבים בינינו, ואפילו יושב ישיבת עראי או עובר ממקום למקום בסחורה לא יעבור בארצנו אלא עד שיקבל עליו שבע מצות שנצטוו בני נח, שנאמר "לא ישבו בארצך" אפילו לפי שעה. ואם קבל עליו שבע מצות הרי זה גר תושב, ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג, אבל שלא בזמן היובל אין מקבלין אלא גר צדק בלבד.

בדברי הרמב"ם כאן מופיע לאו נוסף מלבד איסור מכירת קרקע לגוי שאנו למדים מ"לא תחנם" - "לא ישבו בארצך" (שמות כג, לג). האיסור "לא ישבו בארצך" אוסר עלינו להשאיר גוים עובדי עבודה זרה בארץ ישראל כלל, ואפילו לפי שעה, כאשר יש בידינו אפשרות למנוע זאת. אך מוסיף הרמב"ם, שאם קיבל עליו הגוי שבע מצות בני נח הרי הוא גר תושב ומותר להניח לו להישאר בארץ ישראל. אמנם, הוא מסייג, שקבלת גר תושב אינה אלא בזמן שיוכל נוהג, אך שלא בזמן היובל אין מקבלים אלא גר צדק בלבד.

מבואר בדברי הרמב"ם, שיש חילוק בין שני האיסורים: איסור "לא ישבו בארצך" אנו יכולים לקיים רק כאשר יד ישראל תקיפה, אבל האיסור שלא למכור להם קרקע תלוי בנו תמיד, ולכן זהו איסור בכל עת.

השגות הראב"ד על דברי הרמב"ם

הרמב"ם, כפי שהזכרנו, כותב שאיסור "לא ישבו בארצך" כולל גם שהות זמנית "ואפילו יושב ישיבת עראי, או עובר ממקום למקום בסחורה לא יעבור בארצנו". כלומר, לדעת הרמב"ם אסור לתת לגויים לעבור כלל בארץ ישראל. לדוגמא, אסור לאפשר חניית ביניים בנמל התעופה לוד, למטוס שנמצא בדרכו מאירופה למזרח הרחוק ועליו נוסעים גויים, אפילו לשעות ספורות. הראב"ד משיג על דבריו:

אמר אברהם, זאת לא מצאנו ולא שמענו מעולם, והפסוק שהוא מביא בז' אומות הוא, ואפילו לדבריו ישיבה כתיב בהו ולא העברה.

הראב"ד משיג על הרמב"ם בשתי נקודות: מדברי הרמב"ם משמע, שאיסור "לא ישבו בארצך" נאמר בכל הגויים, ועל כך מקשה הראב"ד, שלא נאמר אלא בשבעה עממים. עוד מקשה הראב"ד, שלשון הפסוק היא "ישבו" שפירושה ישיבת קבע, ולא מעבר בלבד. מוסיף הראב"ד להעיר על דברי הרמב"ם בסוף ההלכה, שבזמן שאין היובל נוהג אין מקבלים גר תושב, וכותב:

אמר אברהם, איני משוה לו בישיבת הארץ.

הראב"ד חולק על הרמב"ם, וסובר שאפילו בזמן שאין היובל נוהג מותר לגר תושב לשבת בארץ ישראל. פירושו של דבר, שנחלקו הרמב"ם והראב"ד אם נדרשת קבלת בית דין בפועל כדי להתיר לגוי ישיבת הארץ: לפי דעת הרמב"ם, רק גוי שבית דין קיבל אותו כגר תושב מותר לשבת בארץ, ודבר זה אפשרי רק בזמן שהיובל נוהג (עי' ערכין כט, א), ואילו גוי שלא נתקבל על ידי בית דין ואין לו גדר גר תושב, אף על פי שמקיים שבע מצוות בני נח, אסור בישיבת הארץ. לעומת זאת, הראב"ד סובר, שאם קיבל על עצמו לקיים שבע מצוות אלה - לא לעבוד עבודה זרה, לא לרצוח, לא לגנוב וכן שאר מצוות המוטלות על בני נח - מאחר שאיננו עובד עבודה זרה, שבה תלוי עיקר האיסור, אין איסור שיהיה בארץ. הכסף משנה מבאר את טעמו של הראב"ד:

טעמו לומר, שאף על פי שאין מקבלין גר תושב בזמן שאין היובל נוהג, אם קבל שבע מצוות למה ימנעו אותו מישיבת הארץ, הא ליכא למיחש ביה פן יחטיאו.

טעמו של איסור "לא ישבו בארצך" הוא, שמא יחטיאו הגויים את ישראל, לכן אם אינו עובד עבודה זרה, אין טעם לאסור עליהם לשבת בארץ. ומוסיף הכסף משנה, שאף הרמב"ם אינו חולק בדין זה:

ולדעת רבינו נראה לומר, דאין הכי נמי שאם מעצמו קיבל עליו שבע מצוות שאין מונעין אותו מישיבת הארץ, ולא בא לומר אלא שאין בית דין מקבלין אותו.

לפי דברי הכסף משנה, הרמב"ם מסכים עם דעת ראב"ד שמותר להושיב גוי בארץ ישראל אם מקיים שבע מצוות בני נח, ואין צורך שבית דין יקבל אותו כגר

תושב לשם כך. כוונת הרמב"ם היא שגדר של גר תושב ממש על פי הדין אינו שייך כל זמן שהיובל אינו נוהג, אך מודה שאין איסור להושיבו בארץ ישראל.

דין גוי שאינו עובד עבודה זרה

אם כן, לדעת הראב"ד וביאור הכסף משנה בדעת הרמב"ם, אין איסור "לא ישבו בארצך" נוהג בגוי שאיננו עובד עבודה זרה. ולפי זה, יש ללמוד שגם איסור "לא תחנם" של מכירת הקרקע לא נאמר בגוי כזה.⁶

אמנם, אם נלמד את דברי הרמב"ם כפשוטם כפי שהבין הראב"ד את דבריו (ושלא כביאור הכסף משנה) הרי שכוונתו לחלוק על דעת הראב"ד. לדעתו של הרמב"ם, איסור "לא ישבו בארצך" נוהג בכל הגויים אף שלא משבעת עממים, ואפילו בגוי שאינו עובד עבודה זרה, כל עוד לא קיבלו אותו כגר תושב. מאיסור זה יש מקום ללמוד שגם איסור "לא תחנם" של מכירת הקרקע נוהג, לדעת הרמב"ם, בכל הגויים אפילו אינם עובדי עבודה זרה. ולפי זה, לדעת הרמב"ם אסור למכור היום קרקע בארץ ישראל לאף גוי, בין אם הוא עובד עבודה זרה ובין אם לאו.

מצאנו גם ראשונים ואחרונים נוספים שאסרו מכירה אף לגוי שאינו עובד עבודה זרה. ר' אשתורי הפרחי שחי לפני כשבע מאות שנה, עשה סיור בכל הארץ, וכתב בספרו "כפתור ופרח" את הלכות ארץ ישראל. פוסק הכפתור ופרח (פרק י), שאסור למכור קרקע בארץ ישראל לישמעאלים. בעל פאת השולחן (הלכות ארץ ישראל פרק א סי"ט) הביא את דברי הכפתור ופרח, ופסק אף הוא שאסור למכור לישמעאלים. כלומר, איסור "לא תחנם" של מכירת הקרקע לא נאמר בעובדי

6. אך עי' שו"ת משיב דבר (ח"ב סי' נו ד"ה והרב הנ"ל), שכתב שאף הראב"ד לא התיר אלא לגבי איסור "לא ישבו בארצך", אך איסור "לא תחנם" נוהג בכל הגויים.

עבודה זרה בלבד, אלא אף בישמעאלים שאינם עובדי עבודה זרה. אם כן, אסור לדעה זו למכור קרקע בארץ ישראל לכל גוי שהוא.

תולדות היתר המכירה

נעבור לתקופה האחרונה. הרב טיקוצ'ינסקי בספר השמיטה (ח"ב פרק א) סוקר את תולדות היתר המכירה. בשנת תרמ"ב חלה שנת שמיטה, אך כמעט ולא היו יהודים חקלאים בארץ ישראל. אמנם החלה התיישבות יהודית בפתח תקווה, שמקימה היו אנשים מירושלים, וגם במוצא שעל יד ירושלים, אך היו רק מעט יהודים חקלאים שמצאו כיצד להתקיים בשנה השביעית והשאלה כיצד לנהוג בשמיטה לא עלתה לדיון.

בשנת תרמ"ח כאשר קרבה שנת השמיטה הבאה תרמ"ט, נתרחבה המושבה פתח תקווה, נוספו איכרים במוצא, וקמו עוד שש מושבות חדשות בארץ ישראל: ראשון לציון, עקרון, נס ציונה, ראש פינה, גדרה ויסוד המעלה. המתישבים היהודים אמרו שאם לא יעבדו בחקלאות בשנת השמיטה המתקרבת לא יהיה להם מקור מחיה. הרב נפתלי הרץ, שהיה רב של יפו והמושבות, פנה לגאוני הדור בארץ ובחוץ לארץ בשאלה, מהו הפתרון שיש להציע לאנשים אלו שבלי עבודה חקלאית הם בסכנה קיומית, ויאלצו למכור את שטחי הקרקע שלהם.

מחלוקת גדולה פרצה, וגדולי תורה רבים התעסקו בנושא. הרב טיקוצ'ינסקי מזכיר בספרו, שהרבנים הרב יהושע אב"ד דקוטנא בעל ישועות מלכו, הרב שמואל מוהליבר רבה של ביאלסטוק, הרב שמואל קלפפיש שהיה מורה צדק בוורשא ואתם ר' יצחק אלחנן ספקטור שהיה נחשב פוסק הדור, התירו למכור את הקרקעות שבארץ ישראל לגויים לשנתיים. מאידך, רבני ירושלים התנגדו מאוד להיתר המכירה. גם בחוץ לארץ היו הרבה גדולים שפסקו שאין שום היתר למכור קרקע בארץ ישראל לגוי, ולדעתם זהו איסור גמור. ביניהם הנצי"ב מוולוז'ין, ר' דוד מקרלין בעל שאילת דוד והבית הלוי. הזכרנו, אם כן, שלושה רבנים גדולים מכל צד, שהיו גדולי הדור באותו דור.

לא ידעו החקלאים כיצד לנהוג, שכן חלק מן הפוסקים סברו כך וחלק כך. הרב של יפו נטה לצד המחמירים, אבל הרבנים הספרדים לקחו לידם את הדבר, כתבו חוזה מכירה ומכרו את הקרקעות.

דעת הנצי"ב מוולוז'ין

נזכיר מעט מסברות החולקים, ונתחיל בדעת האוסרים. הנצי"ב מוולוז'ין (שו"ת משיב דבר ח"ב סי' נו) פסק, שזהו איסור גמור למכור קרקע, ואין פתרון לזה. כותב הנצי"ב, שראה גאון אחד שכתב שיכולים למכור לישמעאלים, ומביא ראיה לדבריו ממכירת חמץ לפני פסח. במכירת חמץ, צריך לפעמים למכור גם את החדר שבו מצוי החמץ, כדי שלמוכר לא תהיה אחריות על החמץ. כיצד מוכרים חמץ בארץ ישראל, הרי אסור למכור את הקרקע לגוי? אלא, שסומכים על כך שמותר למכור לישמעאלים. הנצי"ב חולק עליו ואומר:

ובאמת, הרב הגאון הנ"ל ברח מהזאב ופגע בו ארי, כי רוצים להמלט מאיסור שביעית בזמן הזה דרבנן לרוב הפוסקים, ופגע באיסור מכירת קרקע לעובד גלולים בארץ ישראל, שהוא איסור דאורייתא לכולי עלמא.

איסור שמיטה הוא מדרבנן, ולכן עדיף לבחון מה לעשות עם איסור העבודה בשביעית, ולא למכור קרקע לגוי שהוא איסור תורה. אך הנצי"ב רוצה את ההתיישבות בארץ ישראל, ולכן מחפש עבור החקלאים היהודים פתרון אחר:

ומעתה, נחפשה ונחקורה בעצה לאחינו בני ישראל הנתונים במצוק ודפקום שנה אחד, לפי מה שכתב רבינו בית יוסף בתשובת אבקת רוכל (סי' כד) להכריע דבשל עובד גלולים אינו נוהג שביעית, אף דקיימא לן אין קנין לעובד גלולים להפקיע מתרומות ומעשרות, מכל מקום יכול להפקיע משביעית.

בשיעור הקודם עסקנו בדברי שו"ת אבקת רוכל, שכותב שבקרקע של גוי לא נוהגת שביעית. והטעם לזה, שבפסוק נאמר "והיתה שבת הארץ לכם" (ויקרא כה, ו). ודרשו חכמים "לכם ולא לאחרים". זאת אומרת, שאין קדושת שביעית בפירות

של גוי. לפי זה, למרות שלמכור את הקרקע לגוי אסור, ישנה עצה אחרת: יפקירו את הקרקע בפני שלושה אנשים, שהוא הפקר לכולי עלמא, ועל ידי כך לא תהיה הקרקע "לכם" ולא תנהג בה קדושת שביעית. ממילא, אין צורך למכור את הקרקע.

בתחילת דבריו כתב הנצי"ב, שההפקר מועיל להתיר עבודות חקלאיות על ידי גויים בלבד, ולא על ידי ישראל. אבל, בהמשך הוא אומר, שאולי על ידי הדחק יש להתיר לישראל עצמו לעשות מלאכה בשדה. כמו שאומרת הגמרא במסכת סנהדרין (כו, א לגבי אגיסטון, ועי' רש"י שם), שיכול ישראל לעבוד בשדה של גוי, וכאשר מפקיר את הקרקע דינו כמו שדה של גוי. וחותם את דבריו:

ואיני אומר כן להלכה רק לתפוס את הרע במיעוטו, וה' יזכנו למנות שמיטין ויובלות, ויזכנו לראות בנחמת ציון, בשוב ה' שבות עמו.

מתשובה זה אנו למדים, שאי אפשר רק לפסוק לאיסור, אלא צריך להציע פתרון.

דעת בעל שאילת דוד

ר' דוד מקרלין, בעל שאילת דוד (ח"א חידושים בענייני שביעית עמ' 42) אומר גם הוא שאסור בשום פנים למכור את הקרקע לגוי, אך הוא נחלץ למצוא פתרון לבעיה:

נשאר לנו להקל עתה בזמן הזה להתיר להם או לעבוד בשדות הגוים, כסברת ספר התרומות דעתה שאין האיסור אלא מדבריהם, חזרה כל ארץ ישראל לענין זה כסוריא שיש קנין לגוי להפקיע קדושתה.

לדעת בעל התרומות, כיוון שדיני שביעית ותרומות ומעשרות בזמן הזה הם מדרבנן, לכן יש קנין לגוי בקרקע להפקיע קדושת הארץ. וכותב השאילת דוד, שאף שסברא זו של בעל התרומות דחוקה מאוד "עם כל זה בשעת הדחק באיסור דרבנן נסמוך על הרב בעל התרומות שהוא רב קדמון", וניתן יהיה להתיר לישראל לעבוד בשמיטה בשדה של גוי. מוסיף השאילת דוד צד שני להקל, מפני שקביעת

שנת השביעית מסופקת, שכן ישנן דעות שלא שנה זו היא השנה השביעית, אלא שנה אחרת. עוד הוא מציע צד שלישי להקל:

וכן יש מקום להקל להאנשים שנתיישובו זה לא כביר ועוד לא הכינו עצמם לעשות להם אוצרות מעט מעט בכל שנות השמיטה, להקל להם איזה עבודות שאף בזמן הבית הם רק מדרבנן, כיון שאם לא נתיר להם יוחרב הישוב ויוכרחו למכור שדותיהם לגוים, ומצינו שהתירו אף איסור תורה בשב ואל תעשה כדי שלא ימכרו שדותיהם לגוים.

יש להתיר לחקלאים לעשות מלאכות דרבנן בקרקעות שלהם כדי למנוע מצב שבו ייאלצו למכור את שדותיהם לגוים, שיש בזה איסור תורה. ראיה להתיר זה מן הגמרא במסכת גיטין (מז, ב) שבה עסקנו בשיעור הקודם. הגמרא אומרת, שבתחילה תיקנו חכמים שאדם שמכר קרקע לגוי צריך לקנות ממנו את הביכורים ולהביאם, משום שאין קנין לגוי בארץ ישראל ולכן חייב בביכורים. ראו חכמים שאנשים מוכרים קרקעות לגוים, משום שסברו שאין בכך איסור שהרי הקרקעות נשארו ברשות ישראל לפי ההלכה ומביאים מהם ביכורים. לכן חזרו חכמים ותיקנו תקנה שניה, שמי שמכר קרקע לגוי פטור מביכורים. פירוש הדבר, שתיקנו חכמים לבטל מצוות הבאת ביכורים בשב ואל תעשה כדי למנוע מכירת קרקע לגוי. לפי זה, יש מקום להתיר לחקלאים לעשות איסורים דרבנן כדי שלא יבואו לידי מכירת קרקע לגוי. מסיים השאילת דוד:

כיון שהענין הוא דרבנן אף בזמן שהשמיטה היתה נוהגת מן התורה, ועתה כל ענין השמיטה זכר לשביעית, וגם קצת ספק יש בקביעת שנת השמיטה, לכן אם יסכימו רוב חכמי ישראל בקיבוץ גדול להקל במלאכות שהן מדברי סופרים על כל פנים לשמיטה זו יכולים לסמוך ולעשות מעשה. וכן אולי יקילו להקאלאניסטים (-המתיישבים בקולוניות) שנתיישובו זה לא זמן כביר ואינם מוכנים לשמיטה, לעבוד אדמתם על ידי גוים, אף שאדם מצווה על שביתת שדהו בשביעית (-ואסור לעבוד אף על ידי גוי).

בגלל מצבם של המתיישבים יש מקום להקל להם בתרתי - להתיר לחקלאים עצמם לעשות מלאכות דרבנן בקרקע, ולהתיר לעשות מלאכות על ידי גוים.

הווה אומר, הנצי"ב והשאלת דוד פסקו שאסור למכור את הקרקע לגוי, אך הציעו פתרונות. זהו הסדר של הפסיקה ההלכתית, אי אפשר להסתפק בכך שפוסקים לאיסור בשאלה ההלכתית, אלא יש להתאמץ למצוא פתרון לבעיה.

דעת בעל ישועות הלכו

אולם, גדולי גדולים חלקו על דעת האוסרים. הישועות מלכו (יו"ד סי' נה) שהיה גם הוא מגדולי הדור כותב, שאיננו מבין את הבעיה מעיקרה:

והנה אמרתי בפשיטות, שטוב להתיר למכור לנכרי. ואף על פי שאסור ליתן ולמכור קרקע בארץ ישראל, כיון שהוא לטובת היישוב פשיטא דאין כאן איסור דלא תחנם.

אם מוכרים בסתם יש איסור גמור של "לא תחנם". אבל, אם המכירה היא בשביל ישראל אין כאן גדר של "לא תחנם". יסוד דבריו לקוח מדין שנתחדש בעבד כנעני. התורה צייתה "לעלם בהם תעבדו" (ויקרא כה, מו), היינו שאסור לשחרר עבד גוי לעולם, בשונה מעבד עברי שמותר לשלח אותו לחופשי. אך כאשר האדון רוצה לשחרר את העבד לטובת עצמו ולא כדי לעשות חסד עם העבד, לדוגמא, שצריך לצרפו למניין או כל סיבה אחרת - מותר לשחרר (עי' גיטין לה, ב ור"ן שם כ, ב מדפי הרי"ף ד"ה כל המשחרר). ביארו חכמים, אם כן, שאיסור "לעלם בהם תעבדו" נאמר דווקא בסתם, ולא במי שמשחרר את העבד לטובתו. כך יש לומר גם לגבי איסור "לא תחנם" של מכירת קרקע. מה שאסרה תורה לתת לגויים חניה בקרקע, היינו בסתם, אבל אם הדבר נעשה לטובתו של המוכר, מפני שהמכירה מסייעת לו כדי להתיר את עבודות הקרקע, פשוט לישועות מלכו, שטוב להתיר ולמכור לגוי לצורך ישראל.

אמנם, מסייג הישועות מלכו את דבריו, שמכל מקום מלאכות שאסורות מדאורייתא יש לעשותן דווקא על ידי גויים, אך אין להקל לישראל לעשות את אותן מלאכות. אך בתשובה נוספת (שם סי' נט) הוא כותב שביטל דעתו בדבר זה מפני דעתו של ר' יצחק אלחנן שהתיר מלאכות אלו אף לישראל:

כי מתחילה לא הסכימה דעתי כלל על היתר שיעבוד ישראל בשביעית גם בקרקע של גוי... אמנם לאשר היושבים עמי דעתם היה לסמוך על הרב הגאון מקאוונא, לגמרי בטלתי דעתי.

אם כן, לדעת הישועות מלכו, ההיתר למכור קרקע לגוי הוא פשוט. וכפי שהזכרנו לעיל בשם ספר השמיטה, הוא אחד מארבעה גדולים שהיו עמודי התווך של היתר המכירה.

תשובות בעל הר צבי לטענות החזון איש

הרב צבי פסח פרנק, רבה של ירושלים, היה נחשב בזמנו לפוסק הדור. בשו"ת הר צבי (עניני זרעים ח"ב סי' מז) מביא את דברי ר' יהושע מקוטנא, אבל מציין שהחזון איש וספר בני ציון ערערו על היתר המכירה. אומר החזון איש (שביעית סי' כד אות ד):

ואף על גב דלענין לא תתן להם חן כל שעושה לריווח ישראל מותר (-אף שאסור לשבח את הגוי, אם עושה כך כדי שיעבוד טוב יותר, מותר), וכמו שכתב הר"ן בפרק השולח לענין לשחרר עבדו וכו' הכא לענין חניה בקרקע אין חילוק, דנתינת חן אינו אלא ברגש החנינה (-אסור לפתח רגשות חנינה כלפי גויים) אבל לא בדורש טובת עצמו. אבל חניה בקרקע, המציאות של עובדי עבודה זרה על אדמת ישראל בקנין שנאווי לפני המקום, וכל שקנה הקרקע והיא שלו, הרי עובד עבודה זרה חונה על קרקע הארץ. וגם לא נתנה תורה לשיעורין, ובכל נכרי שמכר לו עבר בלאו אף שלפי ראות עינינו אינו מתאחז בה.

מכירת הקרקע איננה מכירה שאוחזת בקרקע בפועל, שהרי יטפל בה ישראל, אלא זוהי מכירה עקרונית הלכתית. אף על פי כן, סוף סוף נמכרה הקרקע לגוי ואסור לעשות כן, משום שבאיסור חניה בקרקע נתנה התורה טעמא דקרא - הקב"ה לא רוצה שלגוי תהיה בעלות על קרקע בארץ ישראל, ולא נתנה התורה שיעור בזה. מטעם זה, יש לחלק בין איסור נתינת חן לאיסור חניה בקרקע:

לעניין נתינת חן, מותר לעשות כך לטובת עצמו, משום שאין כאן רגש של חנינה, אבל לעניין מכירת קרקע בארץ ישראל, אסור למכור אפילו לטובת עצמו.

הרב פרנק מעיר על דברי החזון איש:

הנה סברא זו טובה היתה אילו היה נמצא מפורש חילוק בין דין מתנת חנם ובין נתינת חניה, אז היו מתקבלים על הלב דברים הללו וכו'. אבל מכיון שהחילוק בדין אינו לא במקרא ולא במשנה וגמרא, אין סברא כזו קובעת מסמרות לבנות על זה יסוד לדינא.

מנין לנו שהסברא באיסור חניה בקרקע היא, שהדבר שנאווי לפני המקום? אולי נאמר להיפך, שנאווי לפני המקום לתת מתנה לגוי בין לטובתך ובין שלא לטובתך! מוסיף עוד הרב פרנק להוכיח את דבריו מדברי הר"ן בגיטין (כ, ב מדפי הרי"ף ד"ה כל המשחרר) שאומר, שלא אמרה תורה "לעלם בהם תעבדו" אלא משום שלא ייתן להם מתנת חנם בדומה לאיסור "לא תחנם". בשחרור עבד, אין סברא לומר שהקפידה התורה על רגש החנינה של הנותן, שהרי העבד הוא בר מצוות ומצוה לרחם עליו, ומי שקונה עבד קונה אדון לעצמו. אלא צריך לומר, שסיבת האיסור אינה מצד שמגלה רגשות חיבה, אלא שהקפידה התורה שלא יזכה העבד בשחרור גופו בחינם. מעתה, לפי דברי החזון איש, היה מקום לומר שאין נפקא מינה בין אם משחרר האדון לטובת העבד או לטובת עצמו, ואף על פי כן הר"ן משווה שחרור עבד למתנת חנם לגוי, שבשני המקרים הדבר מותר לטובת עצמו. מכאן יש ללמוד בכל האיסורים הכלולים באיסור "לא תחנם", ואף חניה בקרקע. בזה דחה הרב פרנק את הסברא שביאר החזון איש. מוסיף הרב פרנק עוד ואומר:

ומה שכתב בספר חזון איש דלא תתן להם חניה הוא כמו איסור נבילה וטרפה דלא שייך להתיר משום הפסד, לא קשה מידי שהרי מצינו בתורה איסור כריתת אילן מאכל (-"לא תשחית") שהוא גם כן כלא תעשה דנבלות וטרפות, ומכל מקום אמרינן דבשביל הפסד מותר.

כוונתו של החזון איש להקשות על דברי הכפתור ופרת, שפסק שמותר למכור קרקע בארץ ישראל אם יש לו הפסד ממון. מוכיח החזון איש, שלא שייך להתיר

איסור מפני הפסד ממון, כמו שאין היתר שכזה לגבי איסור נבילה וטריפה. על כך אומר הרב פרנק, שמצינו בתורה איסור כריתה והשחתה של עצי מאכל, שאמרו חכמים שאם אדם זקוק לאותו מקום כדי לבנות בו דירה, או דבר אחר שהוא חשוב לו יותר מן העץ, מותר לעקור את העץ לשם כך.

מכירה שאינה גורמת להיאחז בקרקע

הגאון בעל שו"ת תורת חסד דן בהיתרו של הכפתור ופרח בעניין מכירה להציל מהפסד ממון, וסותר אותו מצד אחר. הכפתור ופרח הביא ראיה להיתר זה מן הגמרא במסכת גיטין (מד, א) שאומרת שאם גוי כופה על אדם מישראל למכור לו את הקרקע שלו, מותר למכור לו את הקרקע וליטול את דמיה. והטעם בזה "מפני שהוא כמציל מידם" - הקרקע כבר בידי הגוי בעל כרחו, ואין ללוקח אלא הפסד ממון, וכדי להצילו מן ההפסד מותר אפילו לכתוב לו שטר מכירה. התורת חסד דוחה את הראיה. מדוע מותר לקבל כסף בעבור הקרקע שהגוי גזל ממנו? מפני שבין כה וכה הגוי כבר חונה שם. האיסור אינו מעשה המכירה, אלא המציאות שהוא חונה בקרקע "לא תתן להם חניה בקרקע", והעובדה שיקבל הישראל כסף על כך אינה גורמת את החניה, ולפיכך היא מותרת. ממילא, אין להביא ראיה מן הסוגיה בגיטין, שבאמת במקום הפסד אסור למכור, אלא שבגמרא שם הרי כבר חונה בקרקע.

אומר הרב פרנק, שלפי דברי התורת חסד נוכל לחזק את היתר המכירה שבימינו, שהרי בזמננו כאשר עושים היתר מכירה, אין גורמים לגוי לחנות בארץ "וכשם שהותרה הקנאה לגוי שבלאו הכי כבר נאחז בארץ, כן מותר להקנות לו בכהאי גוונא שלא יבא להיאחז בארץ".

היתר מכירה לישמעאלים

בסוף התשובה מביא הרב פרנק מקור נוסף לחזק את היתר המכירה:

ובכלל באיסור לא תחנם ראיתי בספר "מזבח אדמה" למחבר ספרי "פרי אדמה" שהיה רב בירושלם לפני מאתיים שנה, כותב בפשיטות דלא תחנם אינו אלא בנכרי עובד עבודה זרה, ומחלק דבאיסור לא תתן להם מתנת חנם אין חילוק (-בין עובד עבודה זרה לשאינו כזה), מה שאין כן בלא תתן להם חנייה בקרקע, זה לא שייך רק בעובדי עבודה זרה. וגאוני הדור שהתירו יש להם על מה לסמוך.

לפי דברי בעל מזבח אדמה (שו"ע יו"ד סי' קנא ס"ח), איסור מכירת הקרקע נאמר רק בגוי שעובד עבודה זרה. ובאמת, גם הרמב"ם שהבאנו לעיל (עבודה זרה פ"י ה"א) שעוסק באיסורים שציותה תורה כלפי שבעת עממים - האיסור שלא לכרות להם ברית ואיסור "לא תחנם" - מדבר על עובדי עבודה זרה.⁷ פעם היו כל הגויים עובדי עבודה זרה, אבל היום שלא כולם נחשבים לעובדי עבודה זרה, אפשר שסובר הרמב"ם שיותר למכור להם קרקע.

סיכום צדדי ההיתר

נסכם את העולה מדברינו, באופן כללי לגבי מחלוקת בהלכה ובאופן פרטי בעניין היתר המכירה.

בכל הדורות נהגו שכאשר ישנה שעת הדחק מחפשים היתרים, מפני שהמצב מכריח זאת. דוגמא לדבר, בהיתר עגונות. עגונה היא אשת איש שבעלה נעלם, ואין יודעים היכן הוא. לפעמים, מבחינת ההלכה אין תשובה ברורה האם הבעל מת, וצריך לחפש לסמוך בדוחק על כל מיני דעות חריגות להתיר. לכאורה, כל היתר עגונות אינו מובן כלל. כיצד מתירים אשת איש? הרי אם תלך ותתחתן עם איש אחר, ובניה ונכדיה וכל הדורות אחריהם יהיו ממזרים! אדרבא, יש להחמיר בדבר מספק. לעומת זאת, חכמים נהגו אחרת. כאשר היו קשיים הלכתיים, ישבו לפעמים לילות שלמים ופעמים שבועות ארוכים, כדי לחפש פתח להתיר עגונה שלא תישאר מעוגנת כל ימיה. כך ההדרכה של התורה, במקום שיש שעת דחק

7. וכך למד בעל מזבח אדמה בדבריו.

ויש מחלוקת, הולכים אפילו על פי דעת יחיד להקל, אם אפשר לעשות כן. במקום שישנה הכרעה מוחלטת על ידי סנהדרין ודאי שאין אפשרות ללכת אחר דעה אחרת, אך במקום שלא הוכרעה ההלכה באופן מוחלט וישנה מחלוקת בין הראשונים - בדרך כלל יש ללכת אחר הרוב, אבל בשעת הדחק סומכים גם על דעת יחיד. כך סדר הפסיקה תמיד.

כאשר אנחנו מתבוננים בהלכה זו של מכירת הקרקע לגוי, ישנן סיבות רבות להתיר, ונפרט אותן:

א. ראשית, מצוות שמיטה בזמן הזה מדרבנן. אמנם, אין בזה כדי להתיר את האיסור, אך במקום שישנם ספיקות בדרבנן, הולכים לקולא.

ב. שנית, ראינו שישנה מחלוקת האם מותר למכור קרקע בארץ ישראל לישמעאלים, או שהדבר אסור. לשיטת הרמב"ם, איסור "לא ישבו בארצך" נוהג בכל הגויים, ואילו לשיטת הראב"ד, איסור זה נאמר רק בשבעה עממים ולא בשאר גויים. ומוסיף המנחת חינוך (מצוה צד), שכדעת הראב"ד כן היא גם דעת הסמ"ג ופוסקים נוספים, שאינו מזכיר בשמותיהם, ומכל מקום אין זו דעת יחיד. נוסף לכך, סובר הראב"ד שאף אם איסור "לא ישבו בארצך" נוהג בשאר גויים, לא שייך לאסור במי שאינו עובד עבודה זרה. ולעיל הבאנו, שביאר הכסף משנה שגם הרמב"ם יסכים שמי שאינו עובד עבודה זרה מותר להניחו בארץ ישראל. אם כן, ישנן דעות שסוברות שמותר לתת לישמעאלים, שאינם עובדי עבודה זרה, לשבת בארץ. ומאיסור "לא ישבו בארצך" יש ללמוד להתיר גם באיסור "לא תחנם" למכור להם קרקע.

ג. טעם נוסף להתיר את המכירה, משום שהיא נעשית לצורך ישראל. כשם שמותר לשחרר עבד לצורך האדון כך מותר למכור קרקע לגוי לצורך ישראל.

ד. נוסף לכך, באופן ביצוע המכירה יש צדדים להקל - מכירת הקרקע היא לזמן מוגבל, וייתכן לומר שאיסור "לא תחנם" הוא שלא למכור לחלוטין, אבל מכירה זמנית מותרת (ר' יצחק אלחנן הציע למכור הקרקע לשנתיים. ועי' שו"ת הר צבי עניני זרעים

ח"ב סי' מח). ועוד, שאין מוכרים את כל הקרקע, אלא את שטח היניקה שהפירות יונקים מן הקרקע בלבד (עי' ספר השמיטה ח"ב פי"ב, ביאור ההיתר בזה).

ה. נוסף לכל זה, יש לדון להקל באיסור בגוי שיש בבעלותו קרקע בארץ ישראל. ייתכן לומר, שגוי שבין כה וכה מחזיק בקרקע בארץ, האיסור לגביו הוא בגדר מרבה בשיעורים, שהוא איסור חלש יותר, ואפשר שהוא מדרבנן במקרה כזה. ועוד, כפי שאמרנו לעיל, כאשר המכירה נעשית לגוי שלא יחנה בקרקע - לדוגמא, המוכר קרקע לגוי שמקום מגוריו באמריקה, ולא יבוא לחנות בארץ, כי ייתכן ואיסור "לא תחנם" לא נאמר אלא דווקא באדם שיבוא לחנות בקרקע.

מנינו חמישה טעמים שמכניסים אותנו לספק ספקא של איסור, ואין מקום שעת הדחק גדולה מזו.

חומרות באיסור "לא תחנם" הפוגעות במהות האיסור

במשך השנים נפגשתי כמה פעמים עם חברים שהיו חקלאים. אחד מהם אמר לי "הפסקתי להיות חקלאי בגלל השמיטה. לא רציתי לסמוך על ההיתרים השונים של המכירה, ובלי האפשרות לעבוד בקרקע בשנה השביעית, בלתי אפשרי להיות חקלאי". אחרים, שלא רוצים למכור או לסמוך על היתר המכירה, מרבים לקנות תוצרת חקלאית אצל הגויים, וכתוצאה מכך החקלאות הנכרית מתפתחת על חשבון החקלאות הישראלית.

למעשה, התוצאות הן ההיפך מן המטרה. המטרה של איסור "לא תחנם" היא לא לתת להם חניה, ומפני כך לא מוכרים את הקרקע ולא סומכים על היתר המכירה, וממילא נותנים לגויים הרבה חניה. שהרי אם אין סומכים על היתר המכירה, אין ברירה אלא שהערבים יעבדו בשביעית, ולכן הם קונים עוד ועוד שדות והחקלאות הערבית מתפתחת, והכל בגלל איסורי השביעית. אם היה היתר המכירה מקובל על כולם, החקלאות העברית הייתה מתפתחת עוד יותר, ולא היו הערבים חונים בארץ ישראל.

זו שאלה גדולה מאוד, שכן העובדה שאיסורי השביעית גורמים להיפך ממהות האיסור היא סברא חזקה. אמנם, אם לא היה לנו בסיס הלכתי להקל, אלא הסברא לבדה, ודאי שאין לפסוק הלכה להקל באופן כזה - התורה אמרה "לא תחנם" וזהו איסור מוחלט. אבל, כפי שהעלינו לעיל, יש צדדים רבים להקל. מכל הצדדים הללו, ניתן לומר שההיתר הזה הוא לכתחילה ולא בדוחק, היתר פשוט.

אם היה ביכולתנו לקיים את מצות השביעית כמות שהיא, ודאי שזהו הדבר הטוב והמהודר, אין דבר יותר טוב מזה. זהו החלום שלנו, כמובן, וריבוננו של עולם יוביל אותנו לכך. במשך הזמן, כל העבודה החקלאית - הזריעה, הקצירה והבציר - תתוכנת באופן אוטומטי בשנה הששית, ואז נוכל בעזרת ד' לשמור את השביעית באופן מלא, כאשר אנחנו בעלי הקרקע ולא גויים.

משומר ונעבד בשביעית

גדר איסורי קצירה ונצירה בשביעית

אמרה תורה (ויקרא כה, ה-ז):

את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ: והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לה ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך: ולבהמתך ולחיה אשר בארצה תהיה כליתבואתה לאכל.

הווה אומר, התבואה והפירות שהיו שלך בשנה הקודמת, שייכים כעת לכולם. לפי זה, אי אפשר לפרש את הציווי "את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר" לאסור לגמרי את פעולות הקצירה והנצירה, שהרי מיד לאחר מכן מתירה התורה את אכילת הפירות ואומרת "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה". אם כן, מה הכוונה באיסורים הללו? אומר רש"י (שם ה):

"את ספיח קצירך" - אפילו לא זרעתה, והיא צמחה מן הזרע שנפל בה בעת הקציר, הוא קרוי ספיח. "לא תקצור" - להיות מחזיק בו כשאר קציר, אלא הפקר יהיה לכל. "נזירך" - שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם. "לא תבצר" - אותם אינך בוצר, אלא מן המופקר.

רש"י מפרש, שאסור לבעל השדה לקצור ולהחזיק בתבואה כמו בשנה שעברה, אך מותר לו לקצור כמו כולם. הבעלים איננו בעל הבית בשנה השביעית, ולכן איננו רשאי לשמור את כל התבואה לעצמו. כמו כן אין הבעלים רשאי לבצור

את כל הענבים לעצמו ולהפריש אחרים מהם, בשנה זו לא תבצור לעצמך, אלא תפקיר אותם לכולם וגם לעצמך.

לשון רש"י על ענבי נזירך היא "שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם". כלומר, אם עשית כדבר הזה ולא הפקרת כמצות התורה, אלא שמרת את הפירות באיסור - "אותם אינך בוצר" אל תבצור אותם כענבי נזירך, כי חובה עליך להפסיק לעבור על איסור התורה, אלא להפקיר אותם כדי שיהיו לכולם. מדברי רש"י אנו שומעים, שהשמירה שמר על הפירות לעצמו אינה אוסרת באכילה. אף על פי שעשה איסור, הפירות מותרים, אלא שצריך לבטל את האיסור ולהפקיר.

הרמב"ן על התורה (ויקרא שם ה) מביא תחילה את שיטתו של רש"י ומבאר אותה:

והכונה לרב בזה, שהוא סובר שהשומר שדהו ופירותיו בשביעית אין הפירות נאסרין וכו' וכן הדבר הזה בדין התורה בראיות ברורות.

דרכו של הרמב"ן לפרש את פסוקי התורה, ואילו כאן הוא עוסק שלא כדרכו בבירור ההלכה ואומר שהלכה כדברי רש"י שהפירות מותרים. נראה, שכיוון שמצוות בארץ ישראל אהובות על הרמב"ן מאוד הוא מאריך לבאר את ההלכה בהן.

ביאור הרמב"ן

אמנם, הרמב"ן עצמו מבאר את הפסוק באופן אחר:

ופירוש הכתוב, כי הצומח מאליו בשדה מבלי חרישה וזריעה לדעת יקרא ספיח קציר, שהוא נספח אל קציר השנה שעברה, מגזרת "ונספחו על בית יעקב" (ישעיה יד, א). והגפן שלא עבדו ולא חפר ולא זמר אותו יקרא "נזיר" כי הזירו והפרישו ממנו כאילו אינו שלו וכו'. והנה אמר הכתוב כי הספיח הנולד מאליו בשדה לא יקצור אותם, והענבים הצומחים בכרם מבלי עבודה לא יבצור אותן. ופירוש הלאוים, שלא תקצור אותן אתה לבדך לצורך עצמך, ולא תבצור אותן לעצמך, אבל תהיה שנת שבתון לארץ מן הזריעה והזמירה,

ותהיה "שבת הארץ" כל אשר תוציא בשביתתה מן הספיח והנזיר לכולכם יחד לאכלה, לך ולענייך ולחיה ולבהמה.

את המילים "ספיח קצירך" פירש רש"י, שהיא תבואה שגדלה לבד "אפילו לא זרעתה", אותה "לא תקצור". אולם, את המילים "וענבי נזירך" פירש רש"י "שהנזרת והפרשת בני אדם מהם", כלומר שמרת אותם מפני אחרים, ולא נתת להם להיכנס לכרם. אותם "לא תבצור" אלא תפקיר. אבל, הרמב"ן מפרש שמשמעות "ענבי נזירך" היא כמשמעות "ספיח קצירך" - כשם שספיח היא תבואה שאיננה של הבעלים, אלא גדלה מאליה, כך "ענבי נזירך" היינו הענבים שאתה התנזרת מהם וגדלו מאליהם. כלומר, הרמב"ן מפרש להיפך מרש"י שכותב הבעלים הזיר אחרים מן הכרם, ומפרש שהבעלים הזיר את עצמו. כמו נזיר שמתנזר מן היין כך התנהג הבעלים בנזירות כלפי הכרם: הפקיר אותו ולא עבד בו. כרם שכזה, מורה התורה שאסור לבצור אותו בצורה רגילה, אלא בשינוי.

אם כן, לדעת הרמב"ן, התורה מדברת על מה שגדל מעצמו בשדה ובכרם, ומצווה את הבעלים: אל תהיה בעל הבית על התבואה ועל הפירות, הם אינם שלך אלא כולם שותפים בהם. זאת אומרת, שלפירוש זה, הפסוק כלל לא עוסק ב"שמור ונעבד" במי שמר על פירותיו ועבד בשדה ובכרם, אלא מדבר באדם שנהג כדין, הפקיר את כרמו וגדלו בו ענבים מאליהם שלא שמר והתעסק בהם. ובאופן זה מותר לו לבצור בשינוי. ומכל מקום, אף שאין התייחסות בפסוק למקרה זה של "שמור ונעבד", סובר הרמב"ן שהתבואה והפירות מותרים כדברי רש"י.

דרשת הפסוק בתורת כהנים

כותב הרמב"ן, שגם בתורת כהנים מוכח וכך עולה גם מתוך סוגיות הגמרא, שהלכה היא ששמור ונעבד מותר. נעייך בדברי הספרא (בהר פרשה א תחילת פ"א אות ג) על הפסוקים הללו:

"את ספיח קצירך לא תקצור", מיכן סמכו חכמים על הספחים שיהו אסורים בשביעית.

חכמים אסרו את כל הגידולים החד שנתיים, היינו שאינם עצים שהם רב שנתיים, שגדלו בשביעית, אף על פי שגדלו מעצמם. הטעם לגזרה זו, מפני שהיו כאלה שזרעו שתילים בשביעית באיסור, ואמרו שגדלו מעצמם. כדי למנוע הערמה כזו, גזרו חכמים על הספיחים. אמנם, נחלקו תנאים בדבר זה וישנה דעה שספיחים אסורים מן התורה, אבל הלכה שהספיחים אינם אסורים אלא מדרבנן. זוהי כוונת הספרא "מיכן סמכו חכמים על הספחים", כלומר איסור ספיחים הוא גזירת חכמים. ממשיך הספרא:

"ואת ענבי נזיריך לא תבצור", מן השמור בארץ אין אתה בוצר, אבל אתה בוצר מן המופקר. "לא תבצור", לא תבצור כדרך הבוצרים, מיכן אמרו תאינים של שביעית אין קוצים אותה במוקצה, אבל קוצה אתה בחורבה, אין דורכים ענבים בגת (-ככל השנים) אבל דורכים בעריבה (-בקערות גדולות) וכו'.

ניתן להבין את דברי הספרא "מן השמור אין אתה בוצר" בשני אופנים: אפשר לפרש, משום ששמרת את הפירות הם נאסרו, ולכן מותר לבצור רק מן ההפקר, ושלא כדרך הבוצרים. לפי הבנה זו, שמור נאסר. אולם, אפשר לפרש את הספרא באופן אחר - מן "השמור בארץ" לא תבצור כדרך הבוצרים, אבל אתה בוצר מן "ההפקר" שאינו שמור אפילו כדרך הבוצרים. כלומר, האיסור "לא תבצור" היינו שלא לבצור כדרך הבוצרים, ודבר זה בלבד נאסר ב"שמור". אך בצירה בשינוי, שלא כדרך הבוצרים, מותרת אפילו ב"שמור". ולפי הבנה זו, השמור אינו אסור.

הרמב"ן מבאר את הפשט בדברי הספרא כאופן השני שכתבנו, שלא תבצור את מה ששמרת כדרך הבוצרים, אבל שלא כדרך הבוצרים מותר לבצור מן השמור. ועוד אפשר לפרש את הספרא על דרך שפירש רש"י את הפסוקים: אם שמרת את הפירות אל תבצור אותם כך, אלא תפקיר את הפירות תחילה, ולאחר מכן מותר לבצור את הפירות בשינוי מן האופן הרגיל. לשני הפירושים הללו, השמור מותר באכילה. מאידך, מצינו בראשונים, כפי שנביא להלן, שפירשו ששמור נאסר, ולדבריהם יש לפרש את הספרא באופן הראשון שכתבנו.

אם כן, שורש מחלוקתם של הראשונים אם "שמור" נאסר באכילה או מותר באכילה, נעוץ בפירוש הספרא, וכל צד מפרש את סוגיות הגמרא שיובאו להלן לשיטתו.

קניית פירות שביעית מעם הארץ

אין סוגיות רבות שעוסקות בנושא זה של פירות שביעית, אך סוגיה אחת כזו נמצאת במסכת סוכה (לט, א). הגמרא מביאה ברייתא:

דתניא, אין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ יותר ממזון שלש סעודות. ואם מסר, יאמר "הרי מעות הללו יהו מחוללין על פירות שיש לי בתוך ביתי", ובא ואוכלן בקדושת שביעית.

עם הארץ שמוכר פירות שביעית, אין קונים ממנו כמות גדולה יותר ממחיר של שלוש סעודות. ההלכה היא שאסור לעשות סחורה בין בפירות שביעית ובין בדמיהן. שכן כאשר מחליפים פירות שביעית בדמים, הדמים מתקדשים בקדושת שביעית. אם חזר וקנה בדמים אלו סחורה, הסחורה מתקדשת והדמים יוצאים לחולין. וכן אם יחליף את הסחורה בדבר אחר, קדושת שביעית נתפסת בדבר האחרון והקודם לו נעשה חולין. כך ממשיכה הקדושה ותופסת בחליפי הפירות, עד שיקנה בהם אוכל ויאכל אותו בקדושת שביעית. מכל מקום, מפירות השביעית עצמם אין הקדושה בטלה לעולם. כעת, כיוון שעם הארץ עלול לקחת את הדמים שקדושים בקדושת שביעית ולעשות בהם סחורה האסורה בשביעית, לכן אסרו חכמים לקנות ממנו פירות שביעית בכמות גדולה. אולם, התירו לקנות בכמות מצומצמת כך שיהיו בדמים שנתן ביד עם הארץ כדי שלוש סעודות, שבאופן זה מסתמא ישתמש בכסף לקניית לאוכל, ולא למסחר.

מוסיפה הברייתא, שאם קנה יותר מן הכמות הזו מעם הארץ, ממילא יש לחשוש שקדושת דמי השביעית שביד אותו עם הארץ תתחלל. לכן הקונה עצמו שקנה את הפירות צריך לחלל את הדמים על מאכל או פירות חולין שיש בידו, המאכל

יתקדש ויֵאכל בקדושה, והדמים יצאו לחולין. ומעתה, יוכל עם הארץ להשתמש בהם לכל דבר. ממשיכה הברייתא לבאר דין זה:

במה דברים אמורים, בלוקח מן המופקר. אבל בלוקח מן המשומר, אפילו בכחצי איסר - אסור.

אם ראינו שעם הארץ הזה אינו לוקח מן המופקר אלא מן המשומר, ששמר את הפירות לעצמו וכעת הוא רוצה למכור אותם, אסור לקנות ממנו אפילו בחצי איסר.

לכאורה, פשט הברייתא הוא, שבאופן כזה אסור לקנות מעם הארץ, משום שעבר עבירה בכך ששמר את הפירות ולא הפקירם. אך אפשר לבאר שעם הארץ רגיל אינו חשוד בעינינו לסחור בדמי שביעית, אך אם ראינו בו שהוא חשוד על השביעית, שהרי לוקח מן המשומר, יש לנו לחשוש שיעבור ויעשה סחורה בדמים. לכן גזרו חכמים שלא לקנות ממנו אפילו בכחצי איסר.

מן הלשון שכתובה בברייתא "אפילו בכחצי איסר" יש להוכיח, ששורש האיסור הוא שמא יעשה סחורה בדמים, ולא מצד שהמשומר נאסר. שהרי מדוע הוסיפה הברייתא שיעור של כחצי איסר, היה לה לכתוב "אבל בלוקח מן המשומר אסורים", והיה משמע שאסור אפילו בכלשהו. אלא, משמע מלשון זו שבפחות מחצי איסר מותר, משום שבשיעור קטן כזה לא גזרו שמא יעשה בו סחורה. מכאן מוכח שאין המשומר נאסר. כך מפרש רש"י (שם ב ד"ה אבל בלוקח) את הסוגיה "זה נחשד לענין שאינו מפקיר לעניים", כלומר גזרו על הפירות משום שחשוד לסחור בהם, ולא מפני שהמשומר נאסר. ולכן מותר בפחות מחצי איסר. ופירושו זה הוא לשיטתו שהבאנו לעיל, שהמשומר מותר באכילה.

אולם תוספות (סוכה שם ב ד"ה בד"א) מביאים, שר"ת חולק על פירוש רש"י, וסובר שפירות מן המשומר אסורים "כדדרשינן בתורת כהנים ואת ענבי נזיריך לא תבצור, מן המופקר אתה בוצר ואי אתה בוצר מן המשומר". ר"ת מבין שמשמעות המילה "נזיריך" היא ענבים שנזר מבני אדם, כלומר ענבים שהיו שמורים, ועל כך

דרשו בתורת כהנים, שבצירה מענבים אלו אסורה לגמרי. אם כן, נחלקו רש"י ורמב"ן עם ר"ת, אם המשומר אסור, או מותר באכילה.

גוי שהיה מוכר פירות בשוק

בהמשך למחלוקת רש"י ור"ת, מביאים תוספות גמרא במסכת יבמות (קכב א). נאמר שם בברייתא:

עובד כוכבים שהיה מוכר פירות בשוק, ואמר פירות הללו של ערלה הן, של עזיקה הן, של נטע רבעי הן - לא אמר כלום, לא נתכוון אלא להשביח מקחו.

הגוי אינו נאמן לאסור את הפירות, משום שאין כוונתו אלא לשבח את הפירות שלו, ולכן הוא אומר שהפירות נלקטו מעצים חדשים "של ערלה הן" או "של נטע רבעי הן" וכדאי לקנות מהם. בברייתא הובא מקרה נוסף "של עזיקה הן". צריך להבין מהי "עזיקה", ובמה משבח הגוי את הפירות במקרה זה? רש"י בשם רבותיו (שם ד"ה של עזיקה, ועי' תוספות סוכה שם) מפרש "מפרדס מעוזק וגדר סביב לו לשומרו והיא שנת שביעית", פירושו של דבר שהפרדס שמור ואזוק. כך גם מתרגם אונקלוס (שמות כה, יב ועוד) את המילה "טבעות" שבכלי המשכן ובבגדי הכהונה "עזקן". כלומר, משמעות הביטוי הוא שהפירות שמורים בשביעית על ידי גדר. מקשה רש"י על פירוש זה:

וקשיא לי, דמאי איסור יש כאן, אם עבר זמן הביעור לא שנא מן המשומר ולא שנא מן המופקר אסורים, וקודם הזמן אלו ואלו מותרים.

כלומר, לפני זמן הביעור פירות השביעית מותרים, ואין נפקא מינה בזה אם שמרו עליהם, או לא. לאחר זמן הביעור, הפירות אסורים גם אם לא שמרו עליהם. אם כן, לא מובן מהו האיסור המיוחד שקיים בפירות שמורים. לכן מפרש רש"י (שם ד"ה לא אמר כלום) פירוש אחר: "עזיקה" היא עיר בארץ ישראל, ומדובר שהגוי משבח את פירותיו שהם מעיר זו שפירותיה משובחים. החידוש של הברייתא הוא, שאין חוששים לדבריו שהפירות מארץ ישראל ושמה לא עישרו אותם והם טבל. הווה אומר, שרש"י כאן הולך לשיטתו בפירוש התורה שראינו לעיל, שפירות מן

המשומר מותרים. לפיכך מפרש רש"י, שברייתא זו אינה עוסקת בשמור. לעומת זאת, תוספות (סוכה שם) מפרשים כמו רבותיו של רש"י, שמדובר בפרדס שמור והגוי משתבח בכך שהם פירות שמורים. אם היינו מאמינים לדבריו אסור היה לקנות ממנו, משום שפירות מן המשומר אסורים. אלא, שאין חוששים לדבריו, שאין כוונתו כי אם לשבח את המקח. אין הכרח לפרש את המילה "עזיקה" כך או כך, וניתן לפרשה בשני האופנים, אלא יש מסורת מסוימת בפירוש הברייתא, ולכן פירשו הראשונים כל אחד לפי שיטתו.

מכל מקום, מצאנו שנחלקו הראשונים רש"י ור"ת בדין המשומר, ולשיטתם נחלקו בביאור הברייתא. ודעת הרמב"ן כדעת רש"י.⁸

דעות נוספות האוסרות בשמור

בעל המאור (סוכה יט, ב מדפי הרי"ף) סובר אף הוא כדעת ר"ת ששמור אסור באכילה, ואומר אף ששמור אסור מדאורייתא, ולא רק מדרבנן.

אף בדברי הגאון מוילנא אנו מוצאים שסובר כשיטת ר"ת. הירושלמי (שביעית פ"ח ה"ו) מביא את הדרשה שבתורת כהנים, ובביאור הגר"א (לירושלמי שם, וכן הוא בשנות אליהו שביעית פ"ח מ"ו) מפרש את הדרשה כשיטת ר"ת, שהפירות השמורים אסורים באכילה. לפי פירוש הגר"א לדרשה, מתחדשת כאן הלכה מיוחדת. הכתוב "לא תקצור" אינו מדבר על הפירות השמורים שאסור לקצור אותם, אלא דווקא על הפירות המופקרים. ופירוש האיסור הוא, שעל אף שהפקירו את הפירות, אסור לקצור אותם בשום צורה של קצירה, אלא מותר לקטוף רק בידיים או במגל יד שנחשב כקוצר בידיים. כך מתפרשת הדרשה לפי דעת ר"ת והגר"א, שסוברים שהשמור אסור באכילה. אך לפי הראשונים שסוברים ששמור מותר באכילה,

8. דעת הרמב"ן להקל במשומר כרש"י. אך עיין חידושי הרמב"ן ליבמות (קכב, א). שפירות שצמחו מחמת שנעבד השדה בשמיטה אסורים, שלא כשיטת הרמב"ם המובאת להלן, שמקל גם בנעבד.

רק אם שמרת על הפירות אתה עובר איסור בקצירה, אבל אם הפירות מופקרים מותר לקצור בכל עניין.

שיטת הרמב"ם להתיר בשמור ובנעבד

כותב הרמב"ם (שמיטה ויובל פ"ד ה"א):

ואפילו שדה שנטייבה (-שחרשו אותה פעמיים כדי לשפר את הגידולים) בשביעית וצמחה, פירותיה מותרין באכילה, וזה שנאמר "את ספיח קצירך לא תקצור" שלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה, ואם קצר כדרך הקוצרין לוקה, כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, או שקצר לעבודת הארץ כמו שבארנו, אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל.

כלומר, פירות השדה לא נאסרים אפילו אם עשו בה עבירה ועבדו בשביעית בשדה ועל ידי כך צמחו הפירות. אמנם, הגם שהפירות מותרים אסור לקצור כדרך הקוצרים, כגון לקצור את השדה כולה ולהעמיד כרי, ובכל זאת, אף אם עבר באיסור וקצר כדרך הקוצרים הפירות מותרים. דברי הרמב"ם הם משנה מפורשת (שביעית פ"ד מ"ב):

שדה שנטייבה, בית שמאי אומרים אין אוכלין פירותיה בשביעית, ובית הלל אומרים אוכלין.

פוסק הרמב"ם כבית הלל, שאף שנטייבה השדה מותר לאכול מפירותיה. הרמב"ם ממשיך ופוסק לשיטתו בהמשך הפרק (שמיטה ויובל שם הט"ו):

עבר וזרעו בשביעית ויצא לשמינית, אם זרעו לזרע בין זרעו בין ירקו אסור במוצאי שביעית כשאר הספיחים.

אדם זרע פול המצרי בשביעית, שאפשר לזרוע אותו לירק או לזרע, אסור למוצאי שביעית "כשאר הספיחים". כלומר, הגידולים אסורים מטעם גזרת ספיחים ולא מטעם שזרע בשביעית ועבר באיסור. מבאר המהר"י קורקוס (שם) בדעת הרמב"ם,

ששיטתו היא שעל אף שאסור לזרוע, אם עבר וזרע ולא עקר את הגידולים, לא נאסרו.

בהמשך הפרק מוסיף המהר"י קורקוס לבאר ששיטת הרמב"ם להקל גם במשומר. כך כתב הרמב"ם (שם הכ"ד):

מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית, שנאמר "והשביעית תשמטנה ונטשתה", וכל הנועל כרמו או שדהו בשביעית ביטל מצות עשה, וכן אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו, אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין בכל מקום שנאמר "ואכלו אביוני עמך".

אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו הרי ביטל מצוות עשה, ואף על פי כן אומר הרמב"ם "יפקיר הכל ויד הכל שוין". ומפרש המהר"י קורקוס, שלדעת הרמב"ם הפירות עצמם מותרים באכילה אפילו שעבר באיסור ושמר את הפירות, כדעת רש"י והרמב"ן, שלא כדעת ר"ת.

ראינו, אם כן, ששיטת הרמב"ם שפירות שבאו משדה משומר, ואפילו משדה שנעבד בשביעית, מותרים.

הלכה למעשה

הרב בשבת הארץ (פ"ד ה"א) מביא את הדעות השונות, שיש המתירים משומר באכילה ויש האוסרים, אך לא הכריע ביניהן כדרכו בספר זה. אף בספר פאת השולחן (פכ"ב) הביא וביאר בפירושו על ההלכות את השיטות השונות, אבל בפסקי ההלכות עצמן נקט להלכה כדעת הרמב"ם שהפירות מותרים.

בדברי החזון איש בעניין זה אנו מוצאים סתירה, לכאורה. במקום אחד (שביעית סי' ט ס"ק יז ד"ה מותר ליקח) כתב כך:

חוץ מן האתרוג דמחמרין בו למיזיל בתר לקיטה, ואם נכנס לשביעית יש בו קדושת שביעית ואסור במשומר, ואסור בסחורה וחייב בביעור, מיהו

הרבה פוסקים חולקים, ואתרוג של מצוה יש ללקטו קדם ראש השנה ולא ליכנס בפלוגתא דרבוותא.

באתרוג נחלקו הפוסקים אם הולכים בו אחר חנטה או אחר לקיטה, ומחמירים ללכת בו אחר לקיטה (עיינ רמב"ם מעשר שני ונטע רבעי פ"א ה"ה וראב"ד שם, ועיין ר"י קורקוס שם). לכן אתרוג שלקטו אותו אחרי ראש השנה נחשב לאתרוג של שביעית ויש בו קדושת שביעית, וחלים עליו כל איסורי השביעית "אסור במשומר, ואסור בסחורה וחייב בביעור". מדברי החזון איש נראה, שפירות המשומרים בשביעית אסורים באכילה, ומפני כך צריך ללקוט את האתרוג בשישית שאז ודאי אין בו קדושת שביעית, ולא בשביעית כדי להימנע מלהיכנס במחלוקת הפוסקים אם הולכים בזה אחר לקיטה.

אמנם, במקום אחר (שביעית סי' י ס"ק ו ד"ה ואתרוגין) כותב החזון איש:

ואתרוגין של שביעית אף על גב שמטייבין אותם בשביעית באיסור ומשמרין אותן, אין הפירות נאסרין ויוצאין בהם בחג, שעדיין הוא קודם ביעור, אלא שצריך ליקחם במתנה שלא למסור דמי פירות שביעית לעם הארץ (-האיסור שהבאנו לעיל מן הברייתא סוכה לט א), ומיהו הסותרים בכך עוברים משום איסור סחורה.

כלומר, אף על פי שעבדו בקרקע ושמרו על האתרוגים באיסור, אין האתרוגים נאסרים בדיעבד, אך אסור לסחור בהם, שהרי הם קדושים בקדושת שביעית. אם כן, פוסק החזון איש שהמשומר אינו אסור באכילה, וסותר את דבריו שהובאו לעיל. וכבר דנו תלמידיו בסתירה זו (עי' חוט שני הלכות שמיטה פ"ד הט"ו, ודרך אמונה שמיטה ויובל פ"ד ציון ההלכה ס"ק שיח). מביא החזון איש סיבה נוספת להקל בפירות שבאו ממי שמכר את קרקעו לנכרי:

ואותן שמוכרין על ידי עצמן ולא על ידי שליח פרדסיהן לנכרי, אף שעוברים בזה משום לא תחנם מכל מקום הוי מכירה, ולדעת ספר התרומות פקעה מהן קדושת שביעית, ואף על גב שקשה לסמוך על זה וכו' מכל מקום יש להם על מי שיסמכו, ולכן אין לאסור פירותיהן דיעבד.

ידוע שהחזון איש התנגד להיתר המכירה, ואפילו טען שהיתר המכירה אינו מועיל, משום שהרבנים הם שליחים של בעלי השדות, וכיוון שאסור למכור הרי שאין שליח לדבר עבירה, וממילא המכירה לא חלה כלל. אמנם, דבר זה תלוי במחלוקת ראשונים אם השולח שליח לדבר עבירה אין השליחות חלה, או שחלה בדיעבד (עיין תוספות בבא מציעא י ב ד"ה דאמר, ובשיטה מקובצת שם בשם תלמידי ר' פרץ ותוספות שאנץ), אך אם נלך לחומרא המכירה בטלה. לכן מדגיש החזון איש "ואותם שמוכרים על ידי עצמם ולא על ידי שליח", מפני שעל ידי שליח אין המכירה חלה.

מכל מקום, מציע כאן החזון איש קולא נוספת להתיר את הפירות באכילה מצד מכירת הקרקע - אף על פי שהמוכרים על ידי עצמם עוברים באיסור "לא תחנם", חלה המכירה. ממילא, אין איסורי עבודה בקרקע זו, ולכן אין הפירות אסורים בדיעבד. ואף על פי שהמהדרים מחמירים שלא לסמוך על היתר המכירה, על פי שורת הדין ההלכה היא להקל. אם כן, לדעת החזון איש, אף על פי שהיתר המכירה אינו מועיל, ואפילו אם נאמר שאיסורי שביעית בזמן הזה מדאורייתא, אין הפירות נאסרים בדיעבד מפני שהמשומר והנעבד מותרים באכילה. אמנם, אם לא נכריע כדעת החזון איש, ונאמר שכיוון שהשביעית בזמן הזה מדרבנן מותר למכור את הקרקע לנכרי, הרי אין שום צד לאסור את האתרוגים בקרקעות שנמכרו.

על כל פנים, מצינו שזוהי מחלוקת גדולה בראשונים, אם פירות של קרקע שמורה או נעבדת אסורים או מותרים, ולהלכה יש דיון בזה בפוסקים.

מדרגות בקדושת הארץ - מן התורה ומדרבנן

כיום אנו נזקקים להיתר המכירה, אבל עלינו לזכור את מה שהסביר לנו הרב (עי' מבוא לשבת הארץ פט"ו), שקדושת ארץ ישראל לעניין שביעית אינה תלויה בקיומה של המצווה, אלא המצווה נובעת מקדושת הארץ.

ישנן כמה מדרגות בקדושתה של ארץ ישראל: יש מדרגה של קדושה שקיימת עוד לפני שעם ישראל נכנס לארץ ישראל. לאחר שעם ישראל נכנס לארץ, מופיעה הקדושה ביותר שלמות, משום שעל ידי החיבור שבין עם ישראל וארץ ישראל נעשית הארץ עוד יותר קדושה, ויש מצוות הנובעות מן הקדושה הזאת. לאחר שישראל גלו מארץ ישראל, קדושת הארץ היא מדרבנן.

יש להתבונן מהי המשמעות לכך שזהו דין דרבנן. האם זהו רק בבחינת "הציבי לך ציונים", כלומר אין שום ערך עצמי למצווה, אלא שחכמים תיקנו לקיים את המצווה כדי שנזכור כיצד מקיימים אותה, ולכשנחזור לארץ ישראל נשוב לקיים את המצווה בשלמותה. כך גם בכל גזירות חכמים שגזרו לנו להתרחק מדבר שאינו עבירה, כדי שלא לעבור על גוף העבירה עצמה. לדוגמא, התורה אסרה לאכול רק בשר בהמה בחלב ויש סוברים שגם בשר חיה, אך עוף בחלב מותר מן התורה לרוב הדעות (עי' טוש"ע יו"ד סי' פז ס"ג וב"ח שם אות ב), ואף על פי כן הורו לנו חכמים שלא לאכול עוף בחלב. אם כן, עבירה היא לאכול בשר בהמה בחלב, גזירת חכמים בעוף נועדה להרחיק אותנו מן העבירה כדי שלא נבוא לאכול בשר, אך למעשה אדם שאכל עוף בחלב לא עשה אפילו מקצת עבירה.

אך אפשר לומר באופן אחר. מצד אחד עוף איננו בשר ממש, ומצד שני הוא אינו שונה לחלוטין מבשר. דגים, למשל, הם מציאות אחרת לגמרי מבשר, ולכן לא גזרו חכמים על דגים שמא יאכל בשר. לעומת זאת, עוף הוא אמצעי בין דגים לבהמה: לדגים אין רגליים כלל ולבהמה יש ארבע רגליים, ואילו לעוף יש שתי רגליים. ועוד, שעל פני כל גוף הדג ישנם קשקשים, ואילו לעוף יש קצת קשקשים על הרגלים. אם כן, העוף הוא קצת דג וקצת בהמה. זהו חצי שיעור באיכות. לפי זה, התורה לא אסרה עוף בחלב משום שאין זה איסור שלם, אך חכמים אמרו, נאסור את העוף כדי להרחיק מן העבירה, וגם נוסף הידור בזה שלא לאכול אפילו מקצת איסור.

כפי שאמרנו בגזירות חכמים, כך אפשר לומר במצוות מדבריהם. תיקנו חכמים לשמור על שמיטה בשביעית, ואמרו כך: כשכל ישראל נמצאים בארץ ישראל, הקדושה היא שלמה. כאשר חלק מעם ישראל נמצאים בארץ, זו אינה קדושה

שלמה שמחייבת באיסורי השמיטה לגמרי, אך יש בזה מקצת קדושה, ולכן תיקנו חכמים לקיים את מצוות שמיטה ושאר מצוות התלויות בארץ מדרבנן. הוזה אומר, שיש משהו במצוות דרבנן שהוא ממשי, ולא רק כדי להרחיק את האדם מן העבירה. רעיון זה אומר הרב בספר מוסר אביך (פ"א אות ה) לגבי איסורים, ואנו הלבשנו אותו גם על מצוות.

קיום השמיטה בזמננו

נוסיף על הדברים. אמנם, איננו שומרים היום על השביעית באופן מלא, אך מכל מקום השביעית מתקיימת באופן חלקי - החקלאים אינם שותלים עצים ופרדסים חדשים בשנה השביעית, למרות שמכרו את הקרקע לנכרי, אלא רק מחזיקים את הקיים. הם אינם מוכרים את החצרות הפרטיות שלהם שאינם לצורך פרנסה, רק את הקרקעות שבהם מגדלים יבול למכירה הם מוכרים.

נוסף לכך, במקומות רבים השביעית נשמרת כהלכתה גם היום. יש כאלו שיכולים להרשות לעצמם לא להשתמש בהיתר המכירה ולנהוג שביעית בשלמות. כמובן, שזה דבר מהודר ביותר ומוסיף לקדושת ארץ ישראל שמתקיימת בה מצוות השביעית מדרבנן, וכפי שאמרנו לעיל, גם מצוות דרבנן זו מציאות של קדושה. לדוגמא, הישיבה לא מכרה את הקרקעות שבבעלותה, ואנו שומרים על השביעית באופן מלא. זאת אומרת, באופן כללי השביעית נשמרת גם היום, על אף שיש שנעזרים בהיתר המכירה.

שנה של התעלות רוחנית

מרב הרב זצ"ל בהקדמתו לשבת הארץ מרחיב את הדיבור על גודל עניינם של ישראל, ומבאר שמצוות השמיטה מביאה לידי ביטוי את הקדושה הגדולה המיוחדת של עם ישראל. עם ישראל הוא עם עליון, עם קדוש, נשמה עליונה וקדושה, וכדי להופיע את הגדולה הזו צריך להשתחרר מעול החיים. לשם כך באה השבת שהיא מיוחדת לישראל כדי להשתחרר מן העול של העבודה והטרחה

ול להיות פנוי ללמוד תורה ולהתעלות רוחנית. השנה השביעית היא מדרגה חדשה, אמנם לא כל העבודות אסורות בה כמו בשבת, אבל זוהי שנה שלמה שבה כלל ישראל מתעלה למדרגות חדשות.

הנצי"ב מוולוז'ין, כאשר כתב שלא להשתמש בהיתר המכירה ולשמור על השביעית, נכנס לדאגה גדולה, מפני שאם החקלאים לא יעבדו שנה שלמה ויתבטלו עלולה הבטלה להביא אותם לידי שעמום. לכן הוא מרבה לדבר על כך שצריך למצוא לחקלאים ששומרים על השביעית תעסוקה רוחנית כדי שיתמלאו בתוכן. המהות של מצוות השמיטה איננו רק האיסור לעשות עבודות, ומי שבטל מעבודה ילך לשחק משחקי קלפים, אלא להתמלא בתוכן עליון שזה עניינו של עם ישראל. בשנה השביעית יש שפע של קדושה שיורד לעם ישראל, וגם בזמן שהשביעית מדרבנן ישנה קדושה במקצת, אם כי לא קדושה שלמה. בשביעית עם ישראל נמצא במדרגה אחרת, שלא כמו בשאר השנים. בשבת, יש ללימוד התורה משמעות גדולה מאוד, מצד קדושת השבת (עיין בן איש חי שנה שניה הקדמה לפרשת שמות בשם הזוהר), וכמו כן בשנת השביעית, המעשים והמצוות וההנהגה שלנו הם יותר גבוהים משאר השנים.

כך אנחנו צריכים לחיות את עניינה של השביעית, לדעת שבשנה השביעית יש קדושה גדולה יותר, וכאשר תהיה השביעית מדאורייתא הקדושה תהיה עוד יותר גדולה. זו שנה אחרת, שנה שיש בה שפע אלוקי, שיש בה גובה, וצריך להתאים את עצמנו להוציא מתוכנו את הגודל הזה, ולגלות אותו בלימוד התורה, בעשיית המצוות ובכל ההנהגה שלנו.

יש שואלים

היתר המכירה או ירקות ערביים?

נדהמתי לשמע החדשות, שעסקנים מהציבור החרדי, פנו בבקשה לממשלה, כי זו תאפשר למגזר הערבי להרחיב את הגידולים החקלאיים שלהם, על-מנת שיהיו לציבור החרדי ירקות בשנת השמיטה. הבקשה הזו היא כל-כך אבסורדית, עד שקשה להאמין שעסקן חרדי ביקש אותה. לרוב הדעות, שמיטה בזמן-הזה היא מדרבנן, אבל לעומת זה, איסור "לא תחנם" הוא איסור דאורייתא. "לא תחנם" פירושו - לא תיתן לגויים חניה בקרקע, בארץ-ישראל, לא תמכור להם קרקע, ולא תחזק את אחיזתם בארץ-ישראל (רש"י דברים ז, ב). ואיך אפשר לבקש מהממשלה שתעזור לחיזוק החקלאות הערבית בארץ-ישראל, ולעשות זאת לשם שמים כביכול?

הרי הסוברים שאין להזדקק ל"היתר המכירה" של קרקעות לגוי בשנת השמיטה - ההיתר שמאפשר בתנאים מסוימים לחקלאים יהודיים לעבד את אדמתם בשנת השמיטה, - סוברים שיש איסור תורה למכור קרקע לגוי אפילו לזמן מועט, ואפילו אם מוכרים רק את השטח העליון שעל פני הקרקע בלבד, וכל זה מפני שהתורה אמרה - "לא תחנם" - לא תיתן להם חניה בארץ-ישראל, אפילו אחיזה מועטה. אם כן, מטעם זה עצמו אסור באיסור חמור לממשלה לחזק את אחיזתם של אינם יהודים בארץ-ישראל, ואיך אפשר לבקש מהממשלה להרחיב את מכסת החקלאות הערבית? הרי מה שיתנו להם השנה לא יוכלו

לצמצם לשנה הבאה, וזה יותר חמור מאשר "היתר המכירה" שהוא זמני! ניתן להבין, שהרוצה להחמיר על עצמו ולא להזדקק ל"היתר המכירה", יימנע מלאכול ירקות טריים בשנת השמיטה, או יקנה רק תוצרת חוץ. אבל איזה הידור הוא לקנות מערבים הגרים בארץ, ולחזק את אחיזתם בארץ-ישראל?

כל זה אמור לעצם הדין של "לא תחנם". אבל יש כאן גורם נוסף, שהוא לא פחות חמור. אנחנו נמצאים במלחמה עם הערבים על ארץ-ישראל. הערבים הגרים ביש"ע, מנהלים מלחמה נגדנו, הייתכן שאנחנו נקנה מהם פירות וירקות, ובשנת השמיטה נחזק את ידי המחבלים והטרור הערבי? הרי ידוע לכל, שחלק מהכסף שמרוויחים תושבי יו"ש הערבים, הולך למימון פעולות הטרור.

על-כן, לעניות דעתי, המהדרין צריכים להימנע מלהזדקק לירקות ותוצרת ערבית בשנת השמיטה, ולוותר לגמרי על ירקות טריים בשנת השמיטה. זהו הידור, שאין בו צד של איסור. ומי שקשה לו להדר באופן זה, או שהוא מנוע מכך מסיבות בריאותיות וכדומה, עדיף שיאכל פרות וירקות של יהודים מ"היתר המכירה", שעניין אכילת פירות וירקות שנעשתה בהם מלאכה בשנת השמיטה שנוי הוא במחלוקת, ורבים מקילים בזה, ובפירות, גם החזון-איש לא הכריע בזה לחומרא. זה עדיף על קניית פירות וירקות מערבים, קניה המחזקת את אחיזתם של הערבים בארץ-ישראל.

ידוע, שבשנת השמיטה הקודמת, ההזדקקות לפירות של ערבים חיזקה מאד את החקלאות הערבית, על חשבון החקלאות היהודית, וזה איסור "לא תחנם" ממש. מי ייתן וגדולי הדור ישמיעו דעתם לאסור פירות של נכרים בארץ-ישראל, משום "לא תחנם".

היתר המכירה למעשה

שנת השמיטה מתקרבת. במהותה, ענינה של השמיטה להביא לאחדות העם, לבטל את הבעלות הפרטית של כל אחד ואחד על אדמתו, וכולם שווים בזכות על הפירות. לצמצם את התחרות, לעצור את הרדיפה אחרי הממון והעושר, וכל זה

מביא לאחדות ולרוממות רוחנית. אך משום מה, בעקבתא-דמשיחא, קטגוריא בין תלמידי-חכמים, ובמקום שהשמיטה תרבה אחדות וקירוב-לבבות, דווקא שנת השמיטה גורמת לפירוד בתוך הציבור הדתי.

מחלוקת בהלכה בין תלמידי-חכמים זה דבר לגיטימי, אך מחלוקת שמביאה לפירוד - זו לא דרכה של תורה. "את ןָהב בסופה" (במדבר כא, יד) - דרשו חכמים (קידושין ל, ב):

ף-על-פי שתלמידי-חכמים מתנצחים זה עם זה ונעשים כאויבים זה את זה, אינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה לזה. "את והב בסופה" - אל תיקרי "בסופה" אלא "בסופה".

יש מקום לחילוקי-דעות, אבל לזכור ש"אלו ואלו דברי אלקים חיים". אף שנחלקו בית שמאי ובית הלל בשאלות הנוגעות לאיסורי עריות ולחייבי כריתות, שאלו מתירים ואלו אוסרין, לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל ולא בית הלל מבית שמאי, ללמדך שחיבה ורעות נוהגים זה בזה, לקיים מה שנאמר (זכריה ח, יט): "והאמת והשלום אהבו" (יבמות יד, ב).

לעומת זה, היום, לשם-שמים כביכול, עדה הסומכת על כשרות של "שארית ישראל" לא יטעמו ממזון שיש עליו הכשר של הרב לנדאו. וכן להפך: הסומכים על הכשר של הרב לנדאו לא יכניסו לביתם מאכל בהכשר של "שארית ישראל" והכל לשם-שמים. אלו סומכים על בד"צ "העדה החרדית" בלבד, ולא על שום הכשר אחר, ואלה לא יכניסו לביתם הכשר של בד"צ "העדה החרדית".

וכעת קרבה שנת השבע ונחלקו גדולי ישראל בשאלת השמיטה. יש גאונים גדולים מגדולי ישראל שהתירו את מכירת הקרקע לגוי באופן זמני ובתנאים מסוימים, מפני הדחק, שכן אי-אפשר לקיים חקלאות יהודית של כל הארץ, בלי להזדקק ל"היתר המכירה". יחידים אמנם יכולים להתגבר על הבעיות ולהימנע מעבודת הקרקע בשנת השמיטה, אבל אין פתרון לכללות הציבור החקלאי בארץ-ישראל, כי הפסקת העבודה החקלאית בשנת השמיטה תגרום לאובדן שווקים בחוץ-לארץ למשך שנים, והנזק הוא לא רק לשנה אחת. ועל-כן, בגלל

ההכרח והדחק, ובאופן זמני, עד שישתנה המצב הרוחני והגשמי, התירו גדולי עולם בעלי כתפיים רחבות, את המכירה של השדות בשנת השמיטה. ולעומתם יש מגדולי ישראל גאונים גדולים שאסרו את המכירה, למרות הקשיים והדחק, והציעו הצעות חלופיות איך להתגבר על הבעיות.

מחלוקת זו בשורשה היא מחלוקת עניינית לשם-שמים, ואלו ואלו דברי אלוקים חיים. עיקרה של המחלוקת נוגעת לחקלאים עובדי האדמה, ומכיוון שיש גדולים שמתירים ויש שאוסרים, ראוי היה לומר שהמקל יש לו על מי שיסמוך, והמחמיר תבוא עליו ברכה. אבל שמחלוקת זו תביא לידי פירוד ואלו ימנעו מלאכול אצל אלו - זו בוודאי לא דרכה של תורה, שהרי בית הלל ובית שמאי לא נמנעו מלישא נשים זה מזה. ואילו כאן מדובר בספק איסור דרבנן, שהרי לרוב הדעות שמיטה בזמן הזה דרבנן, וספחים - בוודאי כל איסורם מדרבנן, והאם יש הצדקה להחמיר שלא יאכלו אלו אצל אלו בכלים שאינם בני יומם? אין זה אלא קטרוגו של השטן המתגרה בתלמידי-חכמים ועושה בניהם מחלוקת.

אין ספק כי הפירוד בציבור הדתי הוא הגורם העיקרי למיעוט ההשפעה שלו ולחולשה, ואילו הציבור היה מאוחד, כל המצב הרוחני היה משתנה לטובה. וד' ישפוט שלום בינינו לקיים מה שנאמר "והאמת והשלום אהבו".

אוצר בית-דין

כבר הזכרנו שאלו שאינם נזקקים ל"היתר המכירה" מפני איסור "לא תחנם", בוודאי צריכים להימנע מלקנות פירות וירקות של ערבים, שכן קניה מוגברת של ירקות ופירות של ערבים, מחזקת את אחיזתם בארץ-ישראל. הם רוכשים שדות נוספים, וזה בוודאי איסור גמור של "לא תחנם" ושל "לא ישבו בארץ" (שמות כג, לג). מי שמכיר את דברי ה"חזון-אי"ש" בהלכות שמיטה, יודע שהאיסורים "לא תחנם" ו"לא ישבו בארץ" הם לא רק שלא למכור שדות לנכרי, אלא אף לא לגרום בדרך עקיפה לחיזוק אחיזתם בארץ-ישראל. ועל-כן, כיון שקניה של ירקות מנכרים גורמת להתרחבות החקלאות הערבית בארץ-ישראל, היא אסורה.

מי שרוצה להדר בשביעית, ואינו רוצה לסמוך על "היתר המכירה" הנהוג על-ידי הרבנות ושלפניה, זה כמאה שנה, על-ידי גדולי הדור, אל יחמיר בדבר קל ויקל לעומת זה בדבר חמור. אל יחמיר באיסור שביעית, שהוא בזמן-הזה מדרבנן לרוב הדעות, ויקל באיסורים "לא תחנם" ו"לא ישבו בארץ" שאלו איסורים של תורה החמורים.

ניתן למצוא דרך להדר הידור שלם ונכון: לקנות פירות מאוצר בית-דין, מיישובים ששומרים שביעית, וגם מיישובים שנוהגים על-פי "היתר המכירה" לחומרא, דהיינו שהם נמנעים מלעשות מלאכות האסורות בשביעית, וישנם בהחלט יישובים כאלה. את הירקות ניתן לקנות מחממות של היישובים היהודיים בחבל קטיף. יישובים אלו קיבלו על עצמם לגדל פירות באופן המותר לפי כל הדעות, ועל-פי כל החומרות של גדולי הדור, ובתוכם הגאון רבי יוסף שלום אלישיב (שליט"א) [זצ"ל]. ישנן גם חממות במקומות אחרים בארץ-ישראל, - שבהן מגדלים גידולים על מצעים מנותקים ויש מקום להקל בהם בשעת הדחק, אך אין בהם את הצד להקל שיש ביישובי חבל קטיף, שהם מחוץ לגבולות עולי בבל, ולא נתקדשו בקדושה שניה. בענינים אלו, שהם בעצם נושאים הלכתיים טהורים, מעורבים לצערנו גם חשבונות נוספים שאינם שייכים לגוף ההלכה, ושיקולים אחרים, הם שגורמים להטות את ההכרעה, ולהעדיף תוצרת נכרית על תוצרת יהודית מהודרת.

עלינו לחזור ולשנן לעצמנו את החומרא של האיסורים "לא תחנם" ו"לא ישבו בארץ", שהם לא רק דינים של מניעה מלמכור לנכרים קרקע באופן ישיר, אלא דינים שיש בהם השתדלות שהם לא יהיו כאן, וכל מעשה שגורם להם להיות כאן, הוא אסור. ובשמיטה הקודמת, על-ידי שהציבור החרדי קנה דווקא מנכרים, הורחבה החקלאות שלהם על חשבון החקלאות היהודית. על-כן, בעניין זה, ראוי שכל הציבור יתאחד, במניעת הקניות מנכרים, וכל-שכן בשעה זו, שהם מנהלים מלחמה נגדנו על השליטה בארץ-ישראל. אפשר לסמוך על "היתר המכירה", ואפשר שלא לסמוך על "היתר המכירה". אבל בענין הקניה משדות של נכרים,

אפשר להתאחד כולם, ולהחליט - לא נחזק את אחיזתם כאן על-ידי הקניות שלנו מהם. "לא תחנם".

היתר המכירה

כידוע, כשהחלה ההתיישבות החקלאית היהודית בארץ-ישראל, לפני למעלה ממאה שנה, התעוררה השאלה - מה יעשו בשנת השמיטה? על מדוכת שאלה זו ישבו ודנו גדולי ישראל באותה תקופה. היו גדולים שאמרו שבתנאים מסוימים, מותר למכור את השדות לזמן מוגבל לגויים שאינם עובדי עבודה-זרה, ועל-ידי המכירה, יוכלו להמשיך את עבודת השדה גם בשנת השמיטה. היתר זה בא בשל הכרח, שכן אם לא היו מתירים, מצבם של החקלאים היה בכי רע, בלתי-נסבל.

לעומתם, היו גדולים שאמרו שאין להתיר את המכירה בשום אופן, כי המכירה אסורה מהתורה באיסור "לא תחנם". הנצי"ב מוולוז'ין, מגדולי הדור באותה תקופה, היה בין האוסרים למכור את השדות, אבל הוא לא חשב שאפשר לאסור, בלי להציע פתרון מעשי לקיומם של החקלאים היהודים בארץ-ישראל. על-כן, הוא הציע שבעלי השדות יפקירו את שדותיהם בפני שלושה, וכך, ההפקר יהיה לכל הדעות, ואז יוכלו לעבד את השדות על-ידי פועלים גויים, וזה ודאי מותר, שהרי הפועלים הגויים אינם מצווים על מלאכה בשביעית, והשדה אינה נחשבת של ישראל, אלא הפקר, ואין כאן חיוב של שביתת שדהו. הוא מוסיף, שאולי במצב זה, מפני הדחק, יכול ישראל לבדו לעשות מלאכה בשדה. אמנם, הוא מסיים: "ואיני אומר כן להלכה, רק לתפוס את הרע במיעוטו". ומוסיף הנצי"ב ואומר:

ויותר מאשר הנני חושש לחרבן היישוב, ראוי לחוש יותר לאנשי המושבות שלא ילכו בטל כל השנה ולא יגיעו חס-ושלום לבטלה המביאה לידי שעמום ועבירה חס-ושלום, ולזה עלינו לשית לב (שו"ת משיב-דבר חלק ב סימן נו).

הנצי"ב מוולוז'ין אינו מסתפק בפסיקה עקרונית לאסור, אלא מחפש פתרון למצוקה של החקלאים בארץ-ישראל. כל זה היה אז, כאשר היו בסך-

הכל כמה מאות חקלאים בארץ-ישראל, והיה אפשר להקל עליהם על-ידי איסוף תרומות בחוץ-לארץ, ועל-ידי שיימנעו מעבודת הקרקע בשביעית. אכן, במשך הזמן ב"ה התרבו החקלאים היהודים בארץ-ישראל, והיום הם מונים פי כמה וכמה. הכסף הנאסף בקרן השמיטה לשומרי שביעית מועט, ואין בו כדי סיפוק, אלא למעטים. ומה יעשו כל היתר? זהו הדבר שהביא את גדולי הדור, הנושאים בעול הרבנות בארץ-ישראל מאז, לסמוך על אותם גדולים שהתירו את המכירה. כי אי-אפשר לאסור, ולהתעלם מהבעיה; אי-אפשר שלא למצוא פתרון הלכתי, במצב המיוחד הזה.

אותם גדולים שאסרו את המכירה, לא הציעו פתרון כולל לכל ציבור החקלאים בארץ-ישראל, הם התייחסו לציבור החקלאים שומרי תורה, שסרים למשמעתם, וזהו ציבור קטן, ולגביו אכן יש פתרון בעזרת קרן השמיטה. אך פתרון כולל, לכל הציבור, שלא על-ידי "היתר המכירה", פתרון שיוכל הציבור לעמוד בו, לא ניתן, וקל-וחומר שהבעיה קיימת לגבי אותם חקלאים שאינם שומרי תורה. היש דרך שתצמצם את האיסור של שביעית, מלבד הדרך המוצעת על-ידי גדולי עולם למכור לזמן את השדות? מטעם זה אומר הרב טיקוצ'ינסקי זצ"ל ב"ספר השמיטה", שהוויכוח שהיה בשמיטות הראשונות נשתק אחר-כך, כי כולם ראו שאין מוצא אחר במציאות הקיימת אלא "היתר המכירה" לכלל החקלאים בארץ-ישראל.

מצוות השמיטה מביאה לידי ביטוי את הקדושה הגדולה
המיוחדת של עם ישראל. עם ישראל הוא עם עליון, עם
קדוש, נשמה עליונה וקדושה, וכדי להופיע את הגדולה הזו
צריך להשתחרר מעול החיים. לשם כך, בכל שבוע, באה
השבת שהיא מיוחדת לישראל כדי להשתחרר מן העול
של העבודה והטרחה ולהיות פנוי ללמוד תורה ולהתעלות
רוחנית. השנה השביעית היא מדרגה חדשה, אמנם לא כל
העבודות אסורות בה כמו בשבת, אבל זוהי שנה שלמה
שבה כלל ישראל מתעלה למדרגות חדשות.

(הרב זלמן ברוך מלמד שליט"א)

